acces la istorie

HENRIC AL VIII-LEA *şi* REFORMA *în* ANGLIA

Keith Randell

ALL

Henry VIII and the Reformation in England
Keith Randell
Copyright © 1993 Keith Randell
First published in English by Hodder & Stoughton.

Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia
Keith Randell
Traducere: Cornelia Bucur

Copyright © 2001 **ALL EDUCATIONAL**
Toate drepturile rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **ALL EDUCATIONAL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
RANDELL, KEITH
Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia/Keith Randell; trad.: Cornelia Bucur - București: Editura ALLEDUCATIONAL, 2000
176 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-684-393-9

I. Bucur, Cornelia (trad.)

94(420) Henry VIII

Editura **ALL EDUCATIONAL** Bd Timișoara nr. 58, sector 6
București, cod 76548
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10
Departamentul difuzare ☎ 402 26 20
Fax: 402 26 30
Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro
Redactor: Constantin Vlad
Procesare copertă: Daniel Țuțunel
Ilustrația copertei: *Portretul regelui Henric al VIII-lea de Joos van Cleve*

Acces la istorie

31

HENRIC AL VIII-LEA ȘI REFORMA ÎN ANGLIA

Keith Randell

Traducere de Cornelia Bucur

ALL

CUPRINS

CAPITOLUL 1. Introducere: Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia 1
1. Modalități de abordare în studiul Reformei engleze 3
2. Domnia lui Henric al VIII-lea 6
Îndrumări pentru studiu 8

CAPITOLUL 2. Divorțul 11
1. Începuturile 12
2. Campania inițială 15
3. Eșecul lui Wolsey 18
4. Anii de derivă 20
5. Rezolvarea 22
6. Acțiuni și motive 25
a) Carol al V-lea 25
b) Papa 28
c) Henric al VIII-lea 29
d) Caterina de Aragon 32
Îndrumări pentru studiu 38

CAPITOLUL 3. Supremația regală și ruptura de Roma 41
1. Parlamentul Reformei, 1529-1536 42
2. Atacul asupra Bisericii 43
3. Ruptura de Roma 49
4. Supremația regală 56
5. Opoziția față de schimbare 61
a) Strategia guvernului 61
b) Sfânta Fecioară din Kent 63
c) Fraciscanii observanți și cartusienii 63
d) John Fisher 65
e) Sir Thomas More 67
6. De ce opoziția față de supremația regală și de ruptura cu Roma a fost atât de slabă? 69
Îndrumări pentru studiu 70

CAPITOLUL 4. Desființarea mănăstirilor 76
1. Contextul 76
2. Wolsey și desființarea mănăstirilor 77
3. Inspecțiile și *Valor Ecclesiasticus* din 1535 .. 78
4. Desființarea mănăstirilor mici (1536) 80
5. Distrugerea mănăstirilor rămase (1538-1540) 81
6. De ce au fost desființate mănăstirile? 84
a) Controversa sectară timpurie 84
b) Controversa sectară târzie 86
c) Interpretări moderne 88
7. Cât a fost de calculată desființarea mănăstirilor 91
8. De ce a fost atât de scăzută rezistența față de desființări? 96
9. Care au fost efectele desființărilor? 98
Îndrumări pentru studiu 104

CAPITOLUL 5. Un pas către protestantism? 109
1. Religia și Reforma oficială 109
a) Vechea teorie 109
b) Perspectiva revizionistă 115
2. Locul religiei în cadrul Reformei henriciene 119
a) Anne Boleyn 119
b) Thomas Cromwell 122
c) Thomas Cranmer 129
d) Henric al VIII-lea 133
Îndrumări pentru studiu 140

CAPITOLUL 6. O Reformă henriciană? 145
Îndrumări pentru studiu 153

Tabel cronologic 157
Lecturi suplimentare 161
Index 163

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria „Acces la istorie" a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiți capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeți cu secțiunea „Să luăm notițe" și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.

2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.

3. Citiți secțiunea „Să luăm notițe" (și secțiunea „Să răspundem la întrebări-eseu") și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secțiuni importante ale cărții, va trebui să citiți capitolul a doua oară, să vă opriți la fiecare titlu și paragraf și să vă gândiți (să scrieți un rezumat) la ceea ce ați citit.

4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mintal sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia

Timp de câteva săptămâni în 1989, paginile de sport ale ziarelor scoțiene au fost pline de speculații. Avea să se întâmple, sau nu? Suporterii aveau să accepte, sau să migreze în număr mare? Întrebarea era dacă clubul de fotbal Glasgow Rangers avea să coopteze primul jucător catolic după mai bine de un secol de politică „exclusiv protestantă". În cele din urmă, jucătorul a fost adus, iar suporterii nu au ridicat prea multe obiecții. Cam în aceeași perioadă, la nu prea mulți kilometri distanță, peste mare, în Irlanda de Nord, se comiteau o serie de crime în lanț. Oamenii erau împușcați, de multe ori în propriile case, numai pentru că aparțineau comunităților catolice sau protestante. Religia victimelor era cunoscută după nume, după locul unde își duceau viața, după aceia care le erau prieteni sau, în lipsa altor indicii, putea fi ușor aflată după școala unde învățaseră. Pe 5 noiembrie în același an, la fel ca în toți anii, pe tot cuprinsul Marii Britanii au fost arse zeci de mii de efigii ale lui Guy Fawkes, organizatorul unui complot menit să îl arunce în aer pe rege și parlamentul său protestant cu aproape 400 de ani înainte.

Și totuși, exemplele acestea dau o impresie complet eronată a situației catolicismului și protestantismului în Regatul Unit la sfârșitul secolului XX. Este adevărat că vechile prejudecăți se sting greu, dar până la urmă ele dispar, chiar dacă uneori aparent au nevoie de o veșnicie pentru aceasta. Cei mai mulți dintre aceia care participă la manifestările legate de numele lui Guy Fawkes în zilele noastre fie știu prea puține despre originile acestui obicei fie, dacă sunt mai bine informați, nu dau doi bani pe ceea ce s-a întâmplat cu atât de multă vreme în urmă. Aceeași lipsă a sentimentelor sectare este evidentă în rândurile suporterilor celor

mai multe cluburi de fotbal, din Anglia ca și din Scoția, considerate pe vremuri fie catolice, fie protestante. Este posibil să mai dureze mult până când locuitorii Irlandei de Nord se vor elibera de antagonismele intercomunitare la scară largă, dar din experiența de până acum putem spera că aceasta se va întâmpla într-o zi și că, după o generație sau două, interesele sectare nu vor mai alimenta pasiuni atât de puternice.

În zilele noastre, marea majoritate a locuitorilor Angliei și Țării Galilor nu se consideră (poate cu excepția cazurilor când sunt întrebați în mod expres) nici catolici, nici protestanți. În urmă cu patruzeci sau cincizeci de ani, lucrurile nu stăteau așa. Pe atunci cei mai mulți dintre oameni, fie că se duceau sau nu în mod regulat la biserică, știau că sunt protestanți într-o țară protestantă. Dacă nutreau ambiții sociale sau – mai ales – politice, aveau tendința de a se declara membri ai Bisericii Anglicane, ca și marea majoritate a celor care aveau legături cu religia numai prin „riturile trecerii": la botez, la nuntă și la înmormântare. Altfel, se identificau în general cu Biserica Anglicană, sau cu vreuna dintre ramurile ei mai puțin conformiste, în funcție de tradițiile familiilor în care se născuseră. Restul populației se compunea dintr-o minoritate de catolici. Cei mai mulți dintre ei erau credincioși activi care se simțeau, într-o măsură mai mare sau mai mică, în afara societății britanice. Acest sentiment de separare era încă și mai marcat în vremurile de demult, când catolicii erau victima lipsei de încredere, a urii și uneori chiar a violențelor. Între sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, restul populației i-a privit în cel mai bun caz de către ca pe niște potențiali trădători de țară. Carol I a fost victima unei răscoale, în care a fost înfrânt și în urma căreia a fost executat în anii 1640 în parte datorită simpatiilor sale catolice, în timp ce fiul său, Iacob a II-lea, a fost obligat să renunțe la tron mai ales pentru că era catolic mărturisit.

Divizarea religioasă, începută în vremea lui Henric al VIII-lea, a fost desăvârșită în timp ce copiii lui domneau pe tronul țării, în ceea ce a căpătat denumirea tradițională de Reformă engleză. Ca rezultat al Reformei engleze, protestantismul a devenit religia oficială, Biserica Anglicană, în fruntea căreia se afla monarhul, a devenit biserica oficială, iar aderenții „vechii credințe" (catolicismul, sub conducerea Papei de la Roma) s-au trezit ostracizați în diverse feluri, persecutați, sau retrogradați la statutul de cetățeni de rang inferior, după cum o cereau împrejurările.

1. Modalități de abordare în studiul Reformei engleze

Timp de secole, marea majoritate a istoricilor și-au acceptat necondiționat sarcina de a relata faptele celor bogați și celebri. Ceea ce a însemnat că dominanta a constituit-o istoria politică și că femeile (cu excepția cazurilor în care lipsa unor urmași pe linie masculină le obliga să iasă la rampă) erau rareori menționate. Oamenii „obișnuiți" furnizau fundalul, mai ales în vremuri de război sau tulburări civile, dar erau tratați cam ca figuranții dintr-un film făcut la Hollywood – văzuți, dar nu auziți. De aceea, nu trebuie să ne mire faptul că cele mai multe istorii asupra Reformei engleze s-au concentrat asupra activității regilor și reginelor și a acelora apropiați lor. Abordarea de sus în jos a devenit rapid norma pe perioada primelor decenii de existență a Istoriei ca disciplină academică respectabilă. Unul dintre cei mai importanți istorici englezi ai secolului al XIX-lea, J.A. Froude, a terminat de scris istoria dedicată perioadei de mijloc a dinastiei Tudor în 1870. Analizele lui au furnizat cadrul de studiu pentru generațiile care i-au urmat. Termenii „Reformă oficială" și „Reformă politică" erau utilizați pentru a descrie ceea ce fusese considerat important în trecerea Angliei de la catolicism la protestantism. Istoria avea un prolog și patru capitole principale. Prologul îl constituiau eforturile lui Henric al VIII-lea de a-l convinge pe papă să îi aprobe divorțul de prima soție, Caterina de Aragon. Aceasta s-a petrecut între 1527 și 1533. Fiecare dintre „capitole" acoperea apoi evenimentele de pe perioada domniei câte unui monarh. În primul „capitol" (1533-1547), Henric al VIII-lea a preluat autoritatea papală și cea mai mare parte a proprietăților Bisericii, împiedicând în general schimbările majore în învățăturile sau practicile ei. El a înființat o Biserică Anglicană cu o doctrină catolică. Fiul său, Eduard al VI-lea, a fost protestant ardent și, deși copil pe parcursul domniei sale de șase ani, i-a sprijinit activ pe cei care domneau în numele lui atunci când au introdus credințele și practicile religioase radicale. La moartea lui, în 1553, Anglia devenise o țară protestantă. Fiica mai mare a lui Henric al VIII-lea, Mary, a fost regină între 1553 și 1558. Catolică, ea a încercat să desfacă ceea ce făcuseră tatăl și fratele ei. I-a urmat sora mai tânără, Elisabeta, care era protestantă. Pentru că a domnit timp de patruzeci și cinci de ani (1558-

1603), ea a reușit să facă în așa fel încât Biserica Anglicană să se îndepărteze definitiv de catolicism. În toate patru capitolele poveștii, faptele și convingerile populației țării nu erau menționate decât în trecere.

Dar, după Froude, școala istoricilor adepți ai teoriei „de sus în jos" a recunoscut în mod explicit existența unui curent paralel – „Reforma populară" – în aceeași povestire, deși toți au făcut-o cu convingerea că el avea o importanță mai mică decât „Reforma oficială". Această opinie a fost contestată cu succes pentru prima dată de către A.G. Dickens, care și-a publicat valoroasa lucrare *The Ehglish Reformation* în 1964. Ea a contribuit la instaurarea unei alte doctrine, bazată pe opinia că abordarea „de jos în sus", cu accent mai ales pe activitatea oamenilor obișnuiți, dar mai ales a celor mai religioși dintre ei, va putea oferi o explicație mai corectă a felului în care Anglia a devenit protestantă decât o simplă descriere a Reformei „oficiale", sau „politice". Dickens nu afirmă că acțiunile celor care conduceau țara ar fi fost lipsite de importanță: el doar a susținut schimbarea de accent în favoarea Reformei „populare" și și-a structurat cartea în așa fel încât să ilustreze acest nou echilibru. Pentru a-și duce la capăt sarcina, el a făcut cercetări detaliate în domenii (cum ar fi răspândirea practicilor și ideilor protestante și dispariția celor catolice în rândul populației în general) până la el ignorate de istorici. În felul acesta, a descoperit numeroase surse noi de informație și a pus la punct noi tehnici de evaluare a lor. În același timp, s-au făcut auzite voci care susțineau că Reforma engleză trebuie gândită într-o serie nouă de termeni conceptuali.

Reforma în Anglia a fost în mod tradițional considerată un „eveniment". Este adevărat că a fost descrisă ca un eveniment a cărui înfăptuire s-a lăsat așteptată multă vreme, vreo 70 de ani (1533-1603), deși toate acțiunile majore se desăvârșiseră în prima jumătate a intervalului. Dar premisa fusese aceea că toate întâmplările individuale care îl compuneau se legaseră între ele într-un lanț de cauze și efecte, dând unitate și coerență procesului de trecere a Angliei de la statutul de țară catolică la acela de țară protestantă. În consecință, cititorii relatărilor acestui „eveniment" nu puteau să nu ajungă la concluzia că rezultatul fusese de la bun început inevitabil. Lucru mai cu seamă adevărat pentru că marea majoritate a autorilor și a cititorilor lor priveau povestea

Reformei ca pe una a victoriei binelui asupra răului, ca pe un „progres", deci ca pe ceva demn de toată lauda. Aceste asumpțiuni neformulate și-au mai pierdut din forță în deceniile de după 1920, când obiectivitatea (prin contrast, în studiile despre Reformă, cu aderarea absolută la un punct de vedere fie catolic, fie protestant) a devenit marca respectabilității academice și când istoricii au devenit conștienți de pericolul judecăților ulterioare. Unii dintre ei au recunoscut chiar că modalitatea obișnuită de abordare a Reformei constituia un bun exemplu de gândire eronată – știm ce s-a întâmplat în cele din la urmă și privim evenimentele anterioare ca pe niște trepte necesare care au dus către o anumită stare de lucruri. A devenit evident că la această stare de lucruri s-a ajuns în aceeași măsură datorită hazardului ca și voinței și că factori aleatorii ar fi putut altera cursul evenimentelor aproape în orice punct de pe parcurs. În consecință, s-a ajuns la concluzia că gradul de coerență pe care cei mai mulți istorici îl confereau „evenimentului" nu existase decât în raționamentele observatorilor ulteriori, cu siguranță inexistent în momentul desfășurării. În lumina acestei teorii, au considerat că Reforma engleză poate fi gândită ca un „proces" (o serie de întâmplări mai degrabă legate între ele, decât înrudite), și nu un „eveniment". Această schimbare de percepție capătă cu atât mai mult sens în cazul abordării „de jos în sus". Abordarea lui Dickens se aplică în mod special acestui concept, iar cartea sa este efectiv o diagramă a „procesului" prin care protestantismul a înlocuit catolicismul în Anglia. O vreme, istoricii au părut să considere conceptele de „eveniment" și „proces" ca incompatibile, unul „corect" și celălalt „greșit". Astăzi însă este un fapt acceptat că, dacă nu pierdem din vedere capcanele teoriei cauzei și efectului și ale raționamentului ulterior, ambele concepte ne pot ajuta să înțelegem ce a fost Reforma, care au fost cauzele ei și care efectele.

Chiar dacă Dickens a rămas textul standard asupra Reformei engleze și va continua probabil să fie, datorită ediției a doua, substanțial îmbunătățită, publicată în 1989, concluzia sa principală (și nu metoda de abordare) a fost contestată de un grup numeros de istorici „revizioniști". Dickens afirmă că Henric al VIII-lea a putut să își înfăptuiască Reforma politică – ruperea legăturilor cu Roma, asumarea poziției de șef suprem al Bisericii Anglicane și dizolvarea mânăstirilor – mai ales

pentru că acțiunile sale au coincis atât cu ultimele stadii ale retragerii sprijinului popular față de Biserica Catolică, cât și cu o răspândire rapidă a ideilor protestante. El susține că, în straturile inferioare, Reforma a avut loc rapid și devreme. „Revizioniștii" sunt de obicei de păreri opuse. Bazându-și concluziile în principal pe o serie de studii locale detaliate, ei au avansat opinia că protestantismul a fost adoptat de cei mai mulți locuitori ai Angliei și Țării Galilor spre sfârșitul perioadei de Reformă (dacă l-au adoptat) – „târziu și lent", nu „rapid și devreme". Tot ei au venit cu dovezi convingătoare în favoarea afirmației că religia catolică s-a păstrat cu încăpățânare ca religie majoritară în unele părți ale țării pe toată perioada dinastiei Tudorilor, în ciuda eforturilor depuse de guvernarea centrală și a activităților misionare ale pastorilor protestanți. „Revizioniștii" însă nu au reușit să câștige statutul de nouă doctrină pentru interpretarea lor. O mare parte a dovezilor cu care își susțin afirmațiile sunt fragmentare și mult prea supuse diferitelor interpretări pentru a le permite să își formuleze o teorie convingătoare. Balanța însă pare să înceapă a înclina în favoarea lor.

2. Domnia lui Henric al VIII-lea

Până nu demult, istoricii erau cu toții de acord că anii dintre 1533 și 1547 au constituit o parte esențială a Reformei engleze. Adepții metodei tradiționale „de sus în jos" consideră ruptura de Roma și stabilirea supremației regale ca temelia înființării Bisericii Anglicane, în timp ce aceia care îl susțin pe Dickens, cerând să se acorde mai multă atenție activității oamenilor simpli, și care acceptă cronologia lui de răspândire a protestantismului sunt la fel de convinși că zarurile fuseseră aruncate înainte de moartea lui Henric. Toți consideră logic să se vorbească despre o „Reformă henriciană", ca un eveniment și/ sau un proces cu o considerabilă semnificație istorică.

Începută în anii '70 și continuată într-un ritm tot mai rapid în anii '80, au fost publicate o serie de studii și lucrări cu caracter academic, care au aruncat numeroase îndoieli asupra doctrinelor existente. S-a sugerat că la nivel macropolitic (activitățile regelui și Parlamentului)

nu s-a făcut nimic înainte de anul 1547 care să fi fost în același timp și important pentru Reformă, și greu de contracarat. Semnificația rupturii de Roma și a supremației regale a rămas necontestată, dar studiile au atras atenția asupra faptului, prevăzut în constituție, că orice hotărâre a unui parlament putea fi abrogată de un altul. Lucru dovedit prin felul în care parlamentele din timpul domniei reginei Mary au refăcut legătura cu Roma, revocând supremația regală și contramandând modificările doctrinare protestante efectuate în timp ce pe tronul Angliei se aflase Eduard al VI-lea. Este un lucru acceptat că dizolvarea mânăstirilor a devenit ireversibilă o dată ce majoritatea domeniilor lor au fost vândute aristocraților sau micilor nobili, dar s-a afirmat că închiderea bisericilor a fost un detaliu periferic al Reformei reale și că dizolvarea ar fi putut avea loc și fără Reformă, după cum Reforma ar fi putut avea loc și fără dizolvarea mânăstirilor. La nivel microreligios (credințele și practicile oamenilor mărunți), s-au descoperit suficiente probe că schimbările au fost minime sau chiar inexistente pentru a susține că dovezile prezentate de Dickens sunt atipice și că marea majoritate a oamenilor au rămas neatinși de protestantism până în a doua jumătate a veacului. Efectul cumulativ al acestor descoperiri ale istoricilor „revizioniști" a fost că ele au dat loc unor noi dezbateri, încă neîncheiate.

Între timp, istoricii interesați mai degrabă de persoana lui Henric al VIII-lea decât de Reformă și-au întărit opinia că, atunci când studiem întreaga perioadă dintre 1509 și 1547, este mai logic să considerăm religia ca pe un aspect al politicii decât ca subiect de sine stătător, actul întâi dintr-o saga în patru părți a trecerii Angliei de la catolicism la protestantism. Astfel, pentru ei, abordarea „de sus în jos" continuă să fie nu numai acceptabilă, ci și necesară unei relatări corecte. *Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia* a fost scrisă tocmai din această perspectivă. Ea trebuie considerată a doua jumătate a unei încercări în două părți de a explora aspectele importante ale politicii domniei lui Henric – prima parte fiind *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei*, publicată în aceeași serie. Cartea prezintă interes pentru aceia al căror obiectiv primordial este de a înțelege Reforma, dar îi va ajuta probabil și pe cei ale căror studii se concentrează asupra lui Henric al VIII-lea, omul și monarhul. Structura capitolelor ce urmează a fost dictată de modul în care este

abordat în general începutul Reformei, dar sper că am oferit și o a doua temă, clară, analizând acțiunile lui Henric și ceea ce le-a motivat.

Întreaga carte pornește de la premisa că ați studiat deja problematica și evenimentele prezentate în *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei.* O împrospătare a cunoștințelor acumulate din acest material vă poate fi utilă. Sau poate veți considera suficientă consultarea periodică a tabelului cronologic de la paginile 157-159. El include evenimentele majore descrise în ambele cărți și vă va fi de ajutor în asamblarea diferitelor părți ale „poveștii".

Cum să abordăm problematica lucrării *„Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia"*

Înainte de a începe să citiți următorul capitol, este bine să vă opriți și să hotărâți exact ce așteptați de la cartea aceasta.

Dacă sperați să înțelegeți mai bine stadiile incipiente ale Reformei engleze, cea mai eficientă strategie este următoarea: mai întâi recitiți capitolul introductiv. Pe parcursul lui, asigurați-vă că înțelegeți i) metoda tradițională de abordare „de sus în jos" a studierii Reformei ca eveniment coerent, ii) perspectiva „de jos în sus" propusă de Dickens, iii) interpretarea „devreme și repede" care l-a condus pe Dickens la concluzia că domnia lui Henric al VIII-lea a jucat un rol esențial în înfăptuirea Reformei, și iv) motivele pentru care istoricii „revizioniști" se îndoiesc că anii dinainte de 1547 au fost importanți pentru trecerea Angliei de la catolicism la protestantism. Apoi citiți capitolele 2, 3, 4 și 5, la rând. Nu este recomandat să săriți peste vreunul din ele. După ce ați citit fiecare capitol, asigurați-vă că ați înțeles evenimentele principale prezentate în el. Uneori, lucrul acesta se verifică cel mai bine consultând porțiunea relevantă din tabelul cronologic de la paginile 157-159. Apoi puneți-vă întrebarea: Ce rol au jucat evenimentele prezentate în acest capitol în transformarea Angliei într-o țară protestantă? Dacă primul răspuns este „nici unul", opriți-vă și verificați dacă ați luat în considerare și cauzele „indirecte", o dată cu cu cele „directe". În fine, parcurgeți capitolul 6 și conformați-vă, în măsura în care considerați că vă este necesar, indicațiilor care vi se dau în *Îndrumările pentru studiu.*

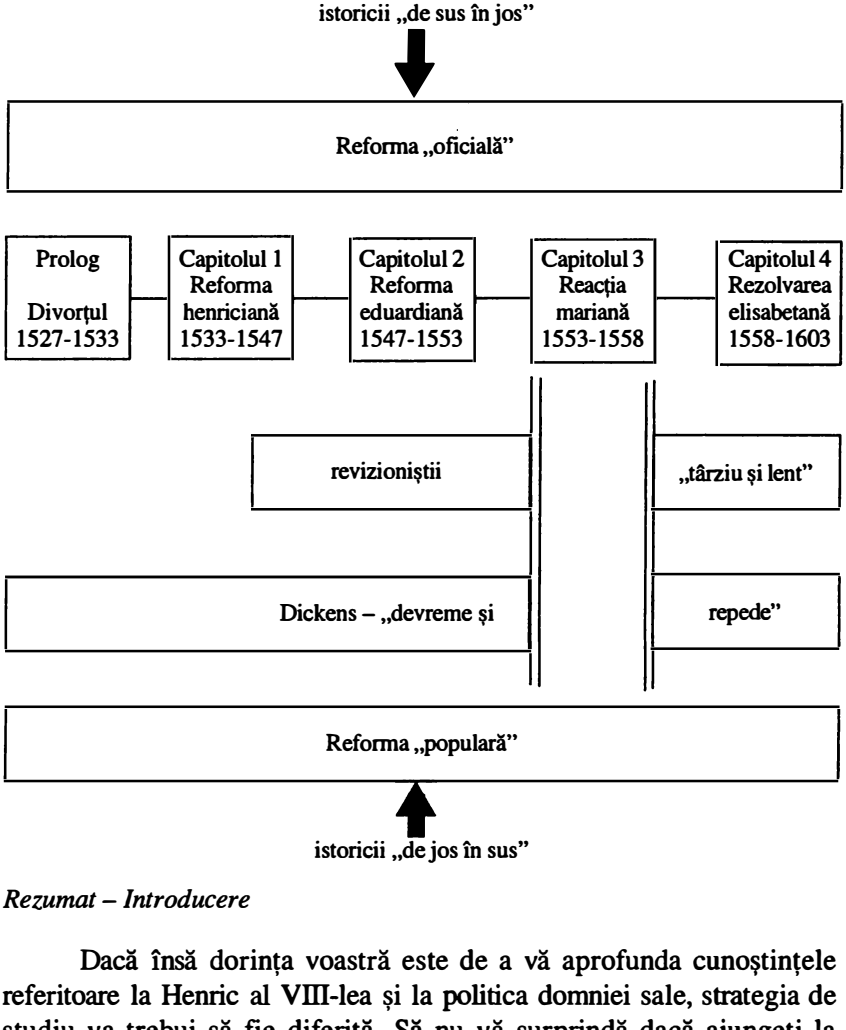

Rezumat – Introducere

Dacă însă dorința voastră este de a vă aprofunda cunoștințele referitoare la Henric al VIII-lea și la politica domniei sale, strategia de studiu va trebui să fie diferită. Să nu vă surprindă dacă ajungeți la concluzia că acest capitol nu v-a ajutat prea mult și că nu doriți să mai investiți timp în el. Dar veți constata că părțile 2, 3, 4 și 5 au fost scrise pentru a vă veni în întâmpinare. Aveți probabil deja formate o serie de păreri cu privire la Henric al VIII-lea ca rege și ca om. Dacă le aveți, vă puteți folosi de cartea de față pentru a vi le verifica, rafina și îmbogăți.

O modalitate eficientă de a face acest lucru este de a așterne pe fișe separate adjectivele (uneori câte un grup pe o singură fișă) care credeți că îl descriu cel mai bine. Pe urmă, după ce încheiați lectura asupra fiecăreia dintre acțiunile sale, puneți totul pe una sau mai multe pagini. Veți avea probabil nevoie să începeți câte o fișă nouă din când în când. După ce terminați cartea, examinați cu atenție fișele. Ce concluzie se poate trage despre cele pe care nu ați adăugat nimic? Ce faceți dacă unele dintre fișele noi au titluri care le contrazic pe cele vechi?

Dacă vă interesează politica domniei în aceeași măsură ca și personalitatea regelui, puteți folosi cartea pentru a vă completa cunoștințele și capacitatea de înțelegere a unor personalități precum cardinalul Wolsey sau Thomas Cromwell, sau a celor mai puțin impunătoare (dar importante) precum Thomas More, Anne Boleyn sau Thomas Cranmer. Paginile relevante le găsiți în sumarul Indice de la paginile 161-162. Îndrumările de studiu de la sfârșitul fiecărui capitol vă vor oferi idei pentru alte activități.

CAPITOLUL 2

Divorțul

În primele trei sferturi ale secolului al XX-lea, generații de elevi englezi au învățat că Reforma a avut loc în Anglia în mare parte datorită dorinței lui Henric al VIII-lea de a obține divorțul de prima sa soție (Caterina de Aragon) pentru a se putea căsători cu cea de a doua (Anne Boleyn). „Adevărul istoric" pe care îl învățau elevii era că Henric s-a îndrăgostit iremediabil de Anne Boleyn imediat ce a aflat că soția lui, Caterina de Aragon nu îi va mai putea da copii și în consecință nu îi putea oferi fiul pe care și-l dorea atât de mult. Și, pentru că Anne Boleyn refuza să accepte avansurile sexuale ale regelui până ce nu vor fi fost căsătoriți, ceea ce îl scotea din minți pe rege, și pentru că acesta era suficient de inteligent ca să își dea seama că un fiu născut de Anne Boleyn în afara căsătoriei nu va avea decât o mică șansă să îi urmeze la tron, divorțul a devenit o necesitate urgentă. Dar numai papa putea anula căsătoriile, iar el s-a împotrivit cu încăpățânare să o anuleze pe a lui Henric cu Caterina, în ciuda tuturor anilor de amenințări și insistențe din partea Angliei. În cele din urmă, unica modalitate de a obține ceea ce dorea a devenit pentru Henric să își asume autoritatea papală în propriul regat și să își aranjeze singur divorțul. Ceea ce a și făcut, iar Reforma a avut loc (în esență, prin înființarea unei Biserici independente a Angliei) ca efect secundar al unei necesități de natură politică și personală.

În mod relativ surprinzător, școala de istorici „de sus în jos" (și mai ales profesorul Scarisbrick) au ajuns la concluzii oarecum similare în urma unor studii detaliate de un tip care depășea stilul predecesorilor din secolul al XIX-lea, care stabiliseră norma existentă în școli. Evident, s-au adus vechii doctrine îmbunătățiri și modificări de accent, dar în esență ea a rămas aceeași, chiar dacă acceptată de toată lumea ca simplistă și neistorică. În particular, ideea centrală continuă să fie că

ceea ce a împins Anglia către Reformă a fost mai degrabă un fapt de natură politică, decât religioasă.

1. Începuturile

În ciuda eforturilor multor cercetători, dovezile incontestabile care să confirme că Henric și-a ales cu grijă momentul în care să încerce să anuleze mariajul cu Caterina de Aragon s-au dovedit imposibil de găsit. Trebuie să acceptăm acum că nici cei mai buni istorici nu pot aspira la mai mult decât la identificarea perioadei (mai degrabă decât a datei exacte) celei mai probabile, în funcție de dovezile conjuncturale existente. Este posibil ca regele să fi luat această hotărâre ceva mai târziu decât s-a considerat până acum. Zvonurile referitoare la intenția lui Henric de a divorța au circulat periodic înainte de 1520, dar nici un istoric serios nu le-a tratat ca mai mult decât simple bârfe diplomatice, născute din comentariile făcute în momentele de furie trecătoare sau de dezamăgire provocată de eșecul unei sarcini sau de pierderea unui copil. Cu toate acestea, un număr de comentatori au afirmat că intenția fermă de a divorța era deja formată în 1524 sau 1525, o dată ce regele va fi aflat de la medici că regina nu mai putea rămâne însărcinată. Teoria nu este total lipsită de sens – există dovezi că Henric luase în considerare posibilitatea unui divorț și a unei a doua căsătorii ca opțiune în efortul de a obține un moștenitor pe linie bărbătească – dar nu constituie scenariul cel mai probabil. Dovezile conjuncturale care o contrazic cel mai eficient stau în faptul că în toată această perioadă Henric și-a pregătit aparent fiul nelegitim (născut în 1519), pe care îl ridicase la rangul de duce de Richmond și prim nobil al regatului, pentru a juca rolul de moștenitor. În această situație, probabil căutarea unei alte soții stătea pe unul dintre ultimele locuri ale listei sale de priorități.

Mai convingătoare (dar nu și mai certă) este teoria conform căreia Henric a luat această hotărâre cândva în anul 1527. Acum se pare („se pare", pentru că dovezile nu sunt câtuși de puțin concludente) că s-a îndrăgostit de Anne Boleyn, una dintre tinerele de la curte, cu 15 ani mai tânără decât el. Anne l-a lăsat să înțeleagă că atracția era reciprocă,

dar că nu intenționa să îi devină parteneră în viața sexuală decât dacă îi era și soție. I-a luat destul de mult timp lui Henric ca să înțeleagă că aici era vorba de ceva mai mult decât de sfioșenia impusă de moravurile de la curte și că obiectul dorinței sale intenționa să își păstreze „virtutea" în ciuda tuturor presiunilor pe care un rege al Angliei le putea face pentru a îngenunchea orice supus de sex femeiesc. Este posibil ca, o dată ce a înțeles cum stăteau lucrurile și a constatat că, în loc să scadă, iubirea lui se întețea, în mintea lui să își fi găsit tot mai des loc îndoielile pe care le nutrea de ceva vreme în legătură cu validitatea mariajului cu Caterina.

Aceste îndoieli se învârteau în jurul unui text din Vechiul Testament (Leviticul, capitolul 20, versetul 16), care sună astfel:

> 1 De va lua cumva pe femeia fratelui său, urâciune este, că a descoperit goliciunea fratelui său: fără copii să moară.

Henric era un cititor atent și informat, chiar dacă amator, al Bibliei, după cum o arată comentariile la cartea care atacă învățăturile inițiale ale lui Martin Luther, publicată sub numele lui în 1521 și pentru care papa îl răsplătise cu titlul de „apărător al credinței". În consecință, el va fi fost perfect capabil să recunoască forța argumentelor care i-au fost prezentate de unul dintre sfetnicii lui (nu știm sigur care și când, deși Caterina era convinsă că fusese cardinalul Wolsey), conform cărora lipsa de moștenitori legitimi în viață constituia pedeapsa lui Dumnezeu pentru că se căsătorise sfidând legea divină. Aceasta pentru că soția sa fusese căsătorită cu fratele său mai mare, Arthur, a cărui moarte prematură o lăsase văduvă după doar câteva luni de viață de familie la adolescență. Din ceea ce știm despre Henric, teoria că dorința de a o avea pe Anne Boleyn l-a dus rapid la concluzia că mariajul fusese încheiat împotriva voinței explicite a lui Dumnezeu apare ca logică. Desigur, de-a lungul vieții, el a reușit să se convingă periodic că lucrurile pe care și le dorea erau în același timp și de o moralitate incontestabilă. Astfel, cea mai plauzibilă explicație a deciziei sale de a scăpa de Caterina de Aragon, luată probabil în 1527, pare să fie dorința trupească, justificată de certitudinea morală că în clipa aceea trăia în păcat și că, în consecință, îl pândea primejdia damnării veșnice.

Deși mulți au fost aceia care, la vremea respectivă și ulterior, au găsit dificil de înghițit ipoteza unei poziții morale din partea lui Henric, cei care i-au pătruns mai bine personalitatea au căzut în general de acord că scrupulele lui erau sincere. Această opinie este susținută de eforturile pe care le-a depus pentru a-i convinge pe cei din jur că vorbea serios și că nu își făcea pur și simplu propagandă. Edward Hall a înregistrat următoarele în noiembrie 1528:

> Regele i-a adunat la palatul din Bridewell [din Londra] pe nobilii lui, pe judecători și sfetnici, împreună cu diferite alte persoane, cărora le-a declarat că meritele soției sale, atât sângele ei nobil cât și virtutea ei și toate darurile ei princiare erau atât de bogate că, dacă ar fi fost să se însoare din nou, dintre toate femeile cu ea s-ar fi însurat, dacă unirea lor ar fi fost considerată dreaptă și legitimă. Dar, în ciuda virtuților ei și a frumoasei fiice pe care i-o dăruise, le-a spus că în sinea sa avea mari îndoieli, căci înțelesese de la mulți învățați pe care îi consultase că în tot acest timp trăise în păcatul detestabil și abominabil al adulterului. De aceea, pentru a-și liniști conștiința, ca și pentru a asigura succesiunea incontestabilă la tronul țării... le-a comunicat că, dacă prin legea lui Dumnezeu ea avea să fie considerată soția lui legitimă, nimic nu avea să-i facă mai mare plăcere și bucurie pentru tot restul vieții.

Odată hotărârea luată de a obține divorțul, Henric trebuie să fi fost convins că modalitatea de acțiune era cea mai directă și că succesul era garantat. Este posibil să îi fi împărtășit lui Wolsey destul de repede decizia de a se despărți de regină și ca sfetnicul său dintâi să îl fi asigurat că cererea sa nu avea să întâmpine nici un obstacol. Nu era nevoie decât ca papa să declare că dispensa inițială, care permisese căsătoria, fusese lipsită de validitate, hotărând astfel că Henric și Caterina nu fuseseră niciodată soț și soție din punct de vedere legal și presupusa căsătorie avea să fie anulată. Wolsey era convins că o astfel de declarație se putea obține rapid. La urma urmelor, anulările de felul acesta erau relativ frecvente (ducele de Suffolk avusese nevoie de una pentru a-și legaliza căsătoria

cu Mary, sora lui Henric), iar papa avea toate motivele să îi facă pe plac regelui unei țări de al cărei sprijin avea adeseori nevoie în manevrele sale diplomatice. În plus, Wolsey era unul dintre cei mai influenți membri ai Bisericii și mulți dintre aceia cu care papa se sfătuia în chestiuni politice îi erau îndatorați.

2. Campania inițială

Dar lucrurile nu s-au desfășurat așa cum fuseseră planificate. Încercărilor de a convinge Roma să acorde anularea „la o înclinare a capului" li s-a răspuns cu metode menite să câștige timp, în principal cea a aducerii problemelor cheie în fața unor grupuri de consilieri care aveau nevoie de timp pentru a-și formula recomandările. O dată cu lunile care treceau fără să aducă nimic nou, nerăbdarea lui Henric, ațâțată de Anne Boleyn și de aliații ei politici, izbucnea în discuțiile înfierbântate cu Wolsey și în cererile de a se lua măsuri mai energice. Și astfel, ceea ce fusese inițial considerat ca un mic „aranjament" de culise, s-a transformat într-o dispută publică între Henric și papalitate.

În aceste împrejurări, Wolsey a încercat să lucreze pe trei fronturi deodată, în speranța că măcar pe unul dintre ele va avea succes. Mai mult decât atât cu greu i s-ar fi putut cere. Două dintre intervențiile sale cereau Romei să ia decizia așteptată de Henric. Prima presupunea convingerea papei, atât prin intermediul argumentelor raționale cât și al presiunilor diplomatice, că dispensa originară nu era validă pentru că papii nu aveau dreptul de a încălca legile divine, după cum se voia interdicția din Levitic. Oricât ar fi părut de logică, această strategie era ineptă din punct de vedere politic. Nici un papă nu avea să recunoască public că unul dintre predecesorii săi recenți comisese un abuz de putere. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, părerile teologilor erau împărțite cu privire la multe dintre întrebările ridicate de acest caz. Nu numai că nu cădeau de acord dacă legea inclusă în Levitic era supusă dispenselor papale, dar existau numeroase dezacorduri asupra semnificației înseși a mesajului biblic. Mulți susțineau că porunca era ca un bărbat să nu se căsătorească cu soția fratelui lui în timp ce acesta era încă în viață, dar că, fratele odată mort,

interdicția dispărea. Această linie de argumentare părea susținută de un text din Vechiul Testament din cartea Deuteronomului, în care se spunea că bărbatul trebuia să se însoare cu văduva fratelui lui, dacă ea nu avea copii, și să îi facă copii în numele fratelui lui. Lucrul cel mai înțelept ar fi fost probabil abandonarea completă a acestei linii de atac în clipa în care începuseră confuziile. Dar Henric s-a încăpățânat să meargă mai departe. Era sigur că interpretarea sa teologică era cea corectă și hotărât să arate aceasta lumii. De aceea, nenumărați teologi de frunte au fost plătiți ca să scrie tratate în care să sprijine punctul de vedere „englezesc". Dar nu era suficient, pentru că în curând au apărut la fel de multe cărți care susțineau punctul de vedere opus. Iar opinia generală este că aceia care se împotriveau interpretării lui Henric – inclusiv episcopul Fisher de Rochester, autoinstituit ca prim apărător al Caterinei, care a publicat șapte lucrări pe această temă – au ieșit mai câștigați din dispută. Această primă metodă, sprijinită de câteva inițiative diplomatice destul de stângace, nu a avut, în cel mai bun caz, decât niște rezultate neconcludente. Mai rău era că ea adusese cazului atâta publicitate, încât papei i-a devenit imposibil să mai cedeze fără a ieși cu reputația șifonată.

A doua metodă de abordare a părut inițial ceva mai promițătoare, pentru că nu punea în primejdie puterea papalității. Ea ataca dispensa pe motive tehnice, afirmând că nu era valabilă – și în consecință nici căsătoria nu era valabilă – pentru că era incorect formulată. Această linie de argumentare părea mai adecvată pentru a câștiga favorurile Curiei (centrul administrativ al papalității), dat fiind că admiterea ei nu presupunea mai mult decât recunoașterea unei greșeli funcționărești. Dar Caterina de Aragon, care urmărise tot ceea ce se petrecea încă de la început, nu avea câtuși de puțin intenția de a lăsa casătoria să fie anulată. Sprijinitorii și agenții ei s-au pus pe treabă și au avut norocul să găsească o versiune ușor diferită a dispensei în arhiva regală a Spaniei. În plus, această versiune nou descoperită îndeplinea criteriile pe care exemplarul din Anglia se spunea că nu le îndeplinește. Refuzul lui Carol al V-lea de a permite versiunii spaniole să părăsească țara a dus la alte întârzieri și tensiuni.

A treia strategie a lui Wolsey a constat în încercarea de a îl convinge pe papă să permită judecarea cauzei în Anglia. În realitate, el

nădăjduia că decizia avea să fie lăsată la latitudinea reprezentantului papal în zonă – Wolsey însuși. S-a considerat că papa ar fi putut accepta o asemenea soluție, care îi lua de pe umeri povara deciziei. În câteva rânduri când, în scrisorile primite de Wolsey de la agenții săi de la Roma, acesta era anunțat că hârtiile prin care se făcea delegarea de autoritate fuseseră completate, părea că reușita va apărea pe această cale. Dar de fiecare dată, euforia era urmată de dezamăgire o dată cu descoperirea că hârtiile respective conțineau câte o eroare intenționată. Problema care se ridica, și care nu era ieșită din comun, era că papa dorea să își păstreze o rezervă de putere pentru a accepta sau a respinge hotărârea luată în Anglia, după va fi crezut de cuviință. În ce-i privea pe Wolsey și pe Henric, acest aranjament era mai rău decât inutil, pentru că părea să nu reprezinte mai mult decât o altă metodă de temporizare.

Și totuși, în 1528 a părut să se nască o speranță atunci când papa a lăsat să se înțeleagă că va accepta orice hotărâre luată în Anglia. Compromisul pe care englezii erau forțați să îl accepte consta în faptul că decizia trebuia luată de comun acord de către cei doi împuterniciți papali – cardinalul Campeggio și cardinalul Wolsey. Aranjamentul nu părea să amenințe interesele Angliei, căci Wolsey mai colaborase cu Campeggio (în negocierea Tratatului de la Londra, din 1518) și era convins că îl va putea „manevra" pe partenerul pe care papa i-l trimitea de la Roma. În plus, Campeggio se afla deja pe statele de plată ale regelui (ca și absentul episcop de Salisbury), ca reprezentant al intereselor engleze în Curie. Oferta papală a fost astfel repede acceptată, iar speranțele lui Henric au înflorit în așteptarea unei rezolvări iminente a problemei. Din păcate pentru liniștea lui Wolsey, nerăbdarea și iritarea regelui au crescut la fel de rapid atunci când a devenit limpede că dorința lui de rezolvare urgentă nu era împărtășită și de Campeggio. Este adevărat, cardinalul era suferind, iar călătoria pe care i se poruncise să o întreprindă nu era câtuși de puțin binevenită, dar chiar și în aceste condiții, sosirea lui în nord a avut loc cu o încetineală literalmente dureroasă. Întreruperile pentru odihnă au fost numeroase; și, cum fiecare dintre ele era adusă la cunoștința regelui de către agenții săi, fiecare îi strica și mai tare dispoziția. Și nu este de mirare, dat fiind temperamentul lui Henric, că Wolsey a fost învinuit pentru orice nouă întârziere. Iar lucrurile nu

s-au îmbunătățit nici după sosirea lui Campeggio la Londra, în decembrie 1528. Hotărârea rapidă în care sperase Henric nu a putut fi luată, datorită insistenței cardinalului ca totul să fie făcut „ca la carte". Nimic din tot ce făcea Wolsey nu a putut grăbi procesul, iar Campeggio s-a dovedit imun la presiunile prin care cardinalul englez obținea de regulă ceea ce voia. Nici o amenințare și nici o promisiune nu-l puteau influența pe italianul plictisit de viață și fără ambiții pentru viitor. Unica sa dorință părea să fie aceea de a îndeplini însărcinarea papei, iar faptul că era plătit pentru a reprezenta interesele englezești aparent îl lăsa rece. Atât Wolsey cât și Henric au înțeles curând că fuseseră înșelați iar prin ceea ce era probabil doar o altă tactică de temporizare, bănuieli confirmate când, în iulie 1529, cazul a fost suspendat fără a se fi ajuns la o decizie. Campeggio a insistat ca activitatea să fie întreruptă pe lunga perioadă de vară în timpul căreia autoritățile de la Roma erau în vacanță. Toți cei implicați pricepuseră deja că acesta nu va da niciodată un verdict, indiferent în ce direcție. Ceea ce s-a dovedit curând. Înainte ca în Anglia să se poată reorganiza audierile, papa hotăra că judecata trebuia să aibă loc, până la urmă, la Roma.

Această hotărâre a constituit cuiul de pe urmă bătut în sicriul politic al lui Wolsey. De mai bine de doi ani promitea o rezolvare rapidă și favorabilă a „marii probleme" a regelui. Era limpede acum că toate promisiunile lui fuseseră în van, iar Henric, extrem de furios, era acum gata să se încreadă în teoria pe care Anne Boleyn și membrii facțiunii ei i-o prezentau de mai multe luni – și anume că primul sfetnic al regelui era la fel de vinovat pentru lipsa de rezultate ca și cei de la Roma. Ironia soartei a făcut ca arestarea și căderea de la putere a lui Wolsey, în octombrie 1529, să se petreacă aproape în același moment în care ar fi trebuit să își reia locul în audierile destinate cauzei regale, dacă papa nu ar fi pus capăt procedurii.

3. Eșecul lui Wolsey

Lipsa dovezilor concludente a avut ca rezultat dispute între istorici cu privire la rolul jucat de Wolsey în eșecul de a obține divorțul pe care

regele și-l dorea atît de mult. Părerile sunt acum împărțite aproape în măsuri egale. Aceia care văd în Wolsey un sabotor tainic al planurilor lui Henric au probabil dreptate în ceea ce privește convingerile personale ale cardinalului în legătură cu divorțul și rezultatul pe care spera să îl obțină. Ei afirmă că Anne Boleyn a avut dreptate să susțină că Wolsey îi era ostil, ei și cauzei ei. Există destule dovezi că între aceste două personalități puternice sentimentele nu erau dintre cele mai calde și că preotul nu agrea influența exercitată în arena politică de către această viitoare a doua soție a regelui. Este aproape de la sine înțeles că Wolsey nu avea nimic de câștigat și foarte mult de pierdut de pe urma înlocuirii Caterinei de Aragon (al cărei rol în evenimentle politice de zi cu zi era limitat) de către Anne Boleyn (care nu făcuse un secret din faptul că se aștepta să devină confidenta lui Henric în toate chestiunile importante). Nu că s-ar fi temut de o schimbare în atitudinea politică: mai degrabă anticipa o diminuare considerabilă a propriei sale puteri și influențe, în cazul în care divorțul și căsătoria aveau loc. Astfel, era normal ca el să spere că problema va dispărea pur și simplu – că Henric se va plictisi de Anne Boleyn și va hotărî să lase lucrurile așa cum erau. Și avea toate motivele să creadă că acesta era deznodământul cel mai probabil. Wolsey avea suficientă experiență în materie de pasiuni ale regelui, de cele mai multe ori arzătoare dar de scurtă durată, și știa că metoda cea mai bună de a le aborda era să lase impresia că le încurajează, până când se consumau de la sine și totul revenea la normal.

Și totuși, aceia care ar dori să meargă mai departe și să afirme că în toată perioada dintre 1527 și 1529 Wolsey a acționat în conformitate cu preferințele sale personale nu dispun de argumente convingătoare. Au fost situații când cardinalul a fost într-adevăr ceva mai puțin energic în eforturile depuse decât dacă ar fi sprijinit din toată inima proiectul de divorț, dar nu s-a putut dovedi că a făcut-o în mod constant. În plus, nu s-a descoperit decât un singur caz în care acțiunile lui pot fi interpretate ca împotriva divorțului. Aceasta când și-a schimbat părerea inițială că problema putea fi rezolvată de către ierarhia bisericească din Anglia în aceea, categoric susținută, că numai papa putea lua o hotărâre în acest caz. Putem crede că Wolsey, care nu ezita să facă abuz de puterea sa în orice altă situație, ar fi procedat în felul acesta numai dacă ar fi avut în

intenție să îngroape chestiunea în mlaștinile birocratice de la Roma. Dar aceasta nu înseamnă că raționamentul este de necontestat fiindcă, pe de altă parte, se poate afirma la fel de convingător că, făcând aceasta, Wolsey nu făcea altceva decât să se pună la adăpost de dificultățile create în viitor, dacă inamicii săi ar fi contestat validitatea unui verdict dat în Anglia, aruncând umbra îndoielii asupra legitimității eventualilor urmași născuți lui Henric de către Anne Boleyn.

Cel mai convingător argument care contrazice teoria conform căreia Wolsey ar fi acționat împotriva divorțului (în afara opiniilor sale personale) este însă faptul că a înțeles rapid că viitorul său politic depindea de dizolvarea căsătoriei lui Henric de Caterina de Aragon. Din scrisorile sale către Roma se întrevede un om care lupta cu disperare pentru supraviețuire și care era pregătit să susțină orice acțiune pentru a-și salva pielea. Atmosfera de deznădejde care înconjoară cea mai mare parte a activității sale diplomatice din anii 1528 și 1529, când încerca să îl convingă pe papă să ia o hotărâre rapidă și favorabilă, nu este mărturia unui om care își îndeplinește pur și simplu îndatoririle, așteptând ca o schimbare a sentimentelor monarhului său să îl scape de chinuri. Este de aceea mai probabil că Wolsey a dat greș în încercările lui (pentru care el însuși recunoștea că nu are nici o simpatie personală), în ciuda faptului că a depus toate eforturile pentru a reuși, și nu pentru că și-ar fi sabotat în secret propriile întreprinderi publice.

4. Anii de derivă

1530 și 1531 au fost în mod obișnuit descriși ca ani pe parcursul cărora campania de obținere a divorțului a fost condusă cam la întâmplare, fără o strategie limpede. Ei au fost asemuiți cu un vas rămas fără cârmă pe o mare în furtună. Privit din perspectiva aceasta foarte critică, eșecul a fost considerat ca aparținându-i lui Henric, ca și celor trei consilieri principali de pe lângă el – ducii de Norfolk și Suffolk și contele de Wiltshire (tatăl proaspăt înnobilat al lui Anne Boleyn). Anii aceștia au fost frecvent invocați ca o dovadă că, orice alte calități și însușiri va fi posedat, regele nu era un bun strateg și nici un „om de afaceri". Mai

ales aceia care doreau să arate că Henric depindea de abilitățile miniștrilor săi în aceeași măsură în care și ei depindeau de el au pus un mare accent pe sterilitatea perioadei dintre prăbușirea lui Wolsey și afirmarea lui Cromwell. Fără îndoială, Norfolk, Suffolk și Wiltshire împreună aveau mai puțină înțelepciune politică decât oricare dintre „locotenenții" lui Wolsey (între care se număra, desigur, și Thomas Cromwell) separat.

Dar poate tabloul acesta este prezentat în culori prea întunecate. Cel puțin o inițiativă importantă s-a născut în încercarea de a obține victoria în dezaterile pe marginea textului din Levitic și a puterii papei de a elibera dispense pentru ca un bărbat să se poată căsători cu văduva fratelui său. Henric câștigase deja de partea lui pe mulți teologi învățați, dar acum se făcea un efort concertat pentru obținerea „verdictelor" oficiale, din partea celor mai prestigioase universități din Europa. Sume mari de bani s-au cheltuit mituindu-i pe teologii care urmau să voteze în favoarea lui Henric, obținându-se zece asemenea verdicte. Impactul general al campaniei a fost însă limitat, mai ales pentru că se știa că aurul și nu conștiința reprezentase argumentul hotărâtor în cele mai multe din cazuri. Unii dintre participanți erau gata să se lase mituiți și de susținătorii Caterinei de Aragon (luând mită nu o dată, ci de două ori) pentru a declara public că erau convinși că dispensa era validă și că afirmaseră invers numai pentru fuseseră plătiți ca să o facă. În felul acesta, credibilitatea întreprinderii – niciodată prea mare – a fost aproape în totalitate distrusă.

Cu toate acestea, oricât ar fi fost de lipsite de succes eforturile, ele nu par să indice o politică rămasă în derivă. Dar par să indice că abordarea adoptată nu era altceva decât o variantă mai elaborată a strategiei pe care încercase să o aplice, la fel de lipsit de succes, Wolsey. Țelul era în continuare acela de a îl convinge pe papă să decidă în favoarea lui Henric, convingându-l de dreptatea cauzei regelui, în ciuda dovezilor clare că Curia nu se va lăsa influențată nici de opinia publică, oricât de eminenți ar fi fost purtătorii ei de cuvânt, nici de faptele prezentate. Agenda lui Henric și cea a Romei erau la capete opuse ale spectrului.

Totuși, anii aceștia au fost și martorii unui oarecare succes. Teama cea mare a Londrei, după ce cazul fusese revocat de Roma în vara lui 1529, fusese că se va da un verdict în favoarea Caterinei. În consecință,

agenții englezi din Italia au primit poruncă să își inverseze eforturile și, în loc de a încerca să grăbească procesul, să facă tot posibilul pentru a-l încetini. Nu încape îndoială că au reușit să mai pună ceva bețe în roatele unui proces deja foarte lent și complicat, dar este greu de crezut că, fie și fără activitatea lor, s-ar fi ajuns într-un timp prea scurt la o decizie finală. De aceea, pretenția de a fi obținut o victorie este exagerată, chiar dacă până la urmă rezultatul nu a fost cel mai prost cu putință.

Pare deci că aceia care au apreciat perioada de după căderea lui Wolsey ca a unor ani irosiți au avut dreptate, chiar dacă uneori au mers prea departe în încercarea de a demonstra că un Henric prost sfătuit era un rege pierdut. Dar 1530 și 1531 pot fi descrișii, cel puțin din perspectiva divorțului, ca ani în care nu s-a urmărit nici o strategie care ar fi putut aduce o rezolvare mulțumitoare cazului. Nimeni nu părea să fie în stare să găsească cea mai bună cale.

5. Rezolvarea

Arareori în istorie este cu putință atribuirea unei idei absolut noi unei anumite persoane. Măreția bărbaților și femeilor care au făcut descoperiri importante, au deschis drumuri noi, sau au provocat schimbări semnificative s-a bazat de cele mai multe ori pe capacitatea de a pune laolaltă idei deja existente și de a extrage din ele o perspectivă nouă, nevăzută până atunci. Procesul este atât de simplu, încât cele mai multe idei „noi" par evidente o dată ce altcineva s-a gândit la ele. Probabil cândva în 1531, Thomas Cromwell a descoperit o asemenea idee nouă în legătură cu divorțul. Ea era aceea că papa nu va putea fi niciodată convins să dea un verdict în favoarea regelui și că unica modalitate de a face un pas înainte era de a îndepărta puterea de decizie din mâinile lui și a o oferi unei persoane sau unui grup dispus să se lase influențat de către rege.

Atuul lui Cromwell a fost acela că s-a dovedit capabil nu numai să explice clar ce trebuia făcut, ci și să arate cum trebuia procedat și să se angajeze că va face el însuși totul. Se pare că, deși a recunoscut rapid talentul fostului locotenent, dintr-o familie destul de umilă, al decăzutului

său ministru și a înțeles că era un om de ale cărui servicii trebuia să se folosească, Henric nu a fost dispus să accepte întregul pachet de servicii oferit. A fost nevoie să fie convins că soluția era rezonabilă și practică, ceea ce s-a făcut încetul cu încetul. De aceea nu s-a făcut simțită o schimbare bruscă de direcție sau o reușită imediată, ci mai degrabă o nouă atitudine, cu multe întreruperi și șovăieli, până când evenimentele au căpătat aproape un ritm propriu și s-a obținut rezolvarea.

Decizia cea mai importantă a fost aceea de a folosi Parlamentul pentru aprobarea unor legi care să restrângă puterea papală, atribuind-o coroanei Angliei și hotărând pedepse aplicabile acelora care se împotriveau noilor prevederi. Este greu pentru noi, care am crescut într-o democrație unde Parlamentul a reprezentat autoritatea supremă timp de secole, să apreciem cât de strălucită era abordarea propusă de Cromwell și acceptată de Henric. Într-o vreme în care era un fapt general acceptat că Parlamentul reprezenta o componentă a vieții politice arareori folosită și pentru perioade scurte (și care nu jucase nici un rol important în primii douăzeci de ani de domnie ai lui Henric), a cărui funcție principală era de a hotărî taxele naționale extraordinare datorate regelui la mare nevoie și de a adopta legi noi privitoare de obicei la chestiuni locale minore, ideea de a îl utiliza în provocarea unei adevărate revoluții în relațiile dintre Biserică și Stat a reprezentat o adevărată inovație. Dar în același timp și un vicleșug, pentru că, prin punerea ei în practică, reprezentanții claselor de proprietari de pământ și negustori, pe care regele conta în exercitarea autorității sale în țară, aveau să fie pe deplin implicați în ceea ce avea să se întâmple.

Actul crucial l-a reprezentat adoptarea Legii de restrângere a apelurilor, în martie 1533. Prin această lege, autoritatea supremă în toate chestiunile juridice, religioase și profane, aparținea monarhului și în consecință apelul la orice autoritate din afara regatului în asemenea chestiuni devenea ilegală (pentru o descriere mai detaliată și alte legi înrudite vezi paginile 52-55). Drumul era deschis pentru ca hotărârea asupra validității căsătoriei lui Henric cu Caterina să fie luată fără implicarea papei sau a sistemului său birocratic. Existau și oamenii pe care se putea conta să facă lucrurile repede și să ajungă la rezultatul dorit. În speță, exista un nou arhiepiscop de Canterbury, care avea să

devină șeful ierarhiei bisericești din Anglia și Țara Galilor. Vechiul arhiepiscop, William Warham, care îi supraviețuise cu multă bucurie cardinalului Wolsey, numai pentru a-l împiedica să adauge și scaunul de la Canterbury numerioaselor sale titluri, murise în fine în 1532. Cât trăise, existase mereu pericolul să își adune curajul într-o măsură suficientă pentru a refuza să îndeplinească ordinele lui Henric. Bineînțeles că nu era în favoarea divorțului și se dovedise dispus să îi facă greutăți regelui, chiar dacă de cele mai multe ori hotărârea lui se înmuiase la presiuni. Acum însă, că bătrânul era mort, Henric putea alege un înlocuitor maleabil (atâta vreme cât papa putea fi convins să îl confirme).

Alegerea a căzut asupra lui Thomas Cranmer, care aparent avea toate calitățile necesare. Dovedise o marcată lipsă de ambiție personală în cei 43 de ani de viață de până atunci, dintre care pe cei mai mulți și-i petrecuse la Cambridge, studiind în liniște și predând. Era însă foarte inteligent și se arătase categoric în favoarea divorțului. Îi fusese deja de folos regelui îndeplinindu-i poruncile până la cel mai mic amănunt, fie că fusese vorba să scrie o lucrare în sprijinul cauzei lui Henric (în 1529), să activeze ca agent cumpărând sprijinul universităților europene (în 1530), sau (ca acum) servind ca ambasador al Angliei la curtea lui Carol al V-lea. În plus, era unul dintre membrii mărunți ai facțiunii Boleyn și în consecință perfect acceptabil pentru viitoarea regină Anne. Singura mică problemă era că nu deținea nici un rang în ierarhia bisericească, deși era preot hirotonisit, iar ascensiunea sa meteorică s-ar fi putut dovedi greu de justificat în contextul în care, de mai bine de o sută de ani, nici un alt preot mai jos de rangul de episcop nu fusese numit la Canterbury. Dar Henric a hotărît să își asume riscul și, spre ușurarea sa, papa, dornic să demonstreze că erau aspecte unde era dispus să îi facă pe plac, l-a confirmat într-un timp record.

O dată adoptată Legea pentru restrângerea apelurilor, trebuia acționat rapid. Convinsă că divorțul se va pronunța curând, Anne Boleyn acceptase în fine să împartă patul cu monarhul cândva în 1532. În ianurie 1533 știa deja că este însărcinată, iar lui Cranmer i s-a cerut să organizeze în taină o ceremonie de cununie. Era important ca divorțul să se încheie și ca noul mariaj să fie declarat legitim înainte ca urmașul (băiat, după cum spera toată lumea) să se nască la începutul toamnei. Cranmer a

acționat rapid, cu tact și eficient. Audierea a fost fixată pentru sfârșitul lui mai și, în condițiile în care Caterina a refuzat să se prezinte, verdictul s-a dat după o deliberare de mai puțin de trei zile. S-a anunțat că dispensa papală nu fusese validă, că în consecință căsătoria dintre Henric și Caterina nu fusese niciodată legală, și că cea tainică dintre el și Anne era, pentru că Henric fusese burlac la vremea contractării ei. Regele era mulțumit și că șase ani de eforturi în această „mare problemă" luaseră sfârșit printr-o victorie atât de pașnică și de puțin răsunătoare. Deziluzia avea să apară când copilul se va dovedi a fi fată!

6. Acțiuni și motive

Chiar dacă istoricii nu au fost întotdeauna de aceeași părere asupra detaliilor, acordul este general în ce privește evenimentele care au avut loc între 1527 și 1533 în eforturile de a obține divorțul și în soluția finală. Ceea ce i-a intrigat (și împărțit) pe istorici a fost mai degrabă încercarea de a găsi explicații asupra modului în care au evoluat lucrurile. Au fost numeroase discuțiile pe marginea rolurilor și motivațiilor fiecăruia dintre participanții principali.

a) Carol al V-lea

Marea majoritate a istoricilor au considerat că persoana cea mai însemnată care a influențat rezolvarea „marii probleme" a lui Henric în anii în care regele Angliei acceptase ca decizia asupra stării sale civile să aparțină papei de la Roma a fost o persoană încă nemenționată în acest capitol – împăratul Carol al V-lea. Opinia cea mai răspândită a fost multă vreme că el l-a împiedicat pe papă să ajungă la o concluzie care ar fi venit împotriva intereselor Caterinei de Aragon – în special făcându-l să se teamă de consecințele unei asemenea concluzii. S-a spus că împăratul a făcut aceasta pentru că regina era mătușa sa (sora mamei sale) și pentru că puternice sentimente de familie îl obligau să facă tot ce îi stătea în putință pentru a apăra onoarea unei rubedenii atât de apropiate. În plus, s-a afirmat adesea că ținuse întotdeauna la Caterina și că afecțiunea s-a adăugat principiilor sale, deja foarte solide.

Cu un motiv atât de clar definit, nu a fost deloc greu de explicat cum a reușit Carol să își pună în practică intențiile. Lucrul acesta a fost posibil pentru că, pe toată perioada dintre 1527 și 1533, instituția papală a fost din punct diplomatic și militar la mâna lui. Exemplul cel mai concludent de control exercitat este cel al anului 1527, când Roma a fost invadată de trupele sale, jefuită și prădată cu ferocitate timp de două săptămâni. Ca rezultat al acestei acțiuni spontane întreprinse de soldații germani răsculați pentru că nu își primiseră soldele, papa a devenit timp de câteva luni prizonierul lui Carol. Dar chiar și după ce el și-a recăpătat libertatea, mesajul că orice acțiune ostilă va fi urmată de repercusiuni neplăcute a rămas. În împrejurări similare, provocate de câteva ori în cei treizeci de ani de lupte între Spania și Franța pentru controlul asupra Italiei, strategia papală fusese previzibilă. Se încheia o alianță cu acela care pentru moment era mai slab (Franța sau Spania) și cu cât mai multe alte state dispuse să lupte pentru a reechilibra o balanță a puterii în cadrul căreia ei și papalitatea să poată exercita din nou o oarecare influență. De data aceasta însă, strategia a avut alte rezultate decât cele scontate. O adunare pripită a statelor, care includea Anglia și se baza pe puterea militară a Franței, a fost zdrobită în 1529, când armatele împăratului au încheiat victorioase campania, iar Carol a rămas stăpân necontestat al Italiei. Papa nu mai putea decât să se zvârcolească și, deși nu putea fi obligat să ia decizii care veneau împotriva propriei voințe, putea fi totuși împiedicat să facă lucruri cu care împăratul nu ar fi fost de acord. Între care, conform teoriei general acceptate, se număra și divorțul lui Henric.

Este surprinzător că marea majoritate a comentatorilor de limbă engleză au adoptat această opinie fără să o pună prea mult la îndoială. Pentru că, deși în termeni generali pare a fi adevărată, ea oferă în același timp și o explicație simplistă și deci parțială a motivelor și rolului lui Carol. Este greu de crezut că motivele sale ar fi putut fi atât de simple pe cât sunt ele prezentate. Este adevărat că împăratul avea o doză mare de loialitate față de dinastie, hotărât cum era ca aceasta să moștenească într-o cât mai mare măsură teritoriile și puterea acumulate de el, și că făcea permanent uz de relațiile sale pentru a ține în stăpânire imperiul uriaș și destul dezlânat. Dar în ce măsură le-a

apărat rudelor sale interesele individuale (și, prin implicație, în ce măsură a fost dispus să o facă), este o altă întrebare. Au existat situații clare în care a refuzat, mai ales atunci când din punct de vedere politic era mai bine pentru el să nu se implice. Exemplul cel mai elocvent îl constituie mama sa (sora Caterinei de Aragon), prin care moștenise regatele spaniole și imperiile lor. Dreptul ei la tron a trecut asupra lui și ea și-a petrecut restul vieții „existând" într-o captivitate luxoasă – totul din cauza presupusei nebunii provocate de moartea neașteptată a soțului său. Este un fapt de necontestat că monarhi și mai „nebuni" au fost lăsați adesea să domnească și că fiul a dovedit prea puțină grijă pentru bunăstarea mamei. În același timp, sunt puține dovezile că el ar fi ținut prea mult la Caterina de Aragon. Nu numai că abia dacă o cunoștea, dar nici măcar în timpul vizitelor în Anglia nu a încercat să strângă relațiile cu ea. De aceea, afirmația că regina era favorita lui este dificil de susținut.

În aceeași măsură, nu se poate spune că împăratul ar fi fost din cale-afară de sensibil la oprobriul aruncat pe numele familiei, cu excepția cazurilor în care sensibilitatea era o strategie convenabilă. Și-a ținut urechile bine astupate la apelurile unei alte mătuși „repudiate" de soțul ei – regele Danemarcei –, în împrejurări nu complet diferite de cele în care se găsea Caterina de Aragon. Și nu a făcut nimic pentru a îndrepta nedreptatea care i se făcuse presupusei sale „mătuși favorite" în cei trei ani care s-au scurs între divorț și moartea ei. Ba chiar a uitat, a iertat și s-a împăcat foarte rapid cu Henric al VIII-lea atunci când a fost în interesul său să o facă.

Pare deci că este nevoie de cercetări suplimentare pentru a da la iveală motivele pentru care Carol al V-lea s-a opus cu atâta energie divorțului. Răspunsul ar putea fi un amestec de interese politice și mândrie personală. De pildă, o dată ce se declarase împotriva divorțului și chestiunea devenise subiect de dezbateri internaționale, este posibil ca hotărârea de a nu se lăsa întrecut de unchiul (prin alianță) competitiv și adesea condescendent să fi devenit pentru el problema cheie. Dar mulți cititori vor putea construi ipoteze cel puțin la fel de plauzibile ca și aceasta – cu conștiința că „experții" înșiși nu au ajuns încă la o explicație convingătoare.

În aceeași măsură, teoria conform căreia „Carol al V-lea s-a opus divorțului și deci papa nu l-a putut pronunța" apare ca discutabilă. Se poate afirma că papa ar fi putut acționa, dacă ar fi vrut (la un preț oarecare), la fel cum a făcut-o în 1528, când s-a aliat cu Henric al VIII-lea într-o tentativă hazardată de a elibera Italia din mâinile împăratului. În mod cert, papa era ceva mai mult decât un simplu pion în acest joc.

b) Papa

Pe toată perioada disputelor asupra divorțului, papa a fost aceeași persoană – Clement al VII-lea (1523-1534). Din multe puncte de vedere, el a fost un personaj jalnic. Imaginea clasică din timpul divorțului este aceea relatată de trimisul englez, a unui bătrînel speriat, frângându-și deznădăjduit mâinile și întrebând plângăreț: „Ce mă fac?" Întrebarea lui nu era însă una care să ceară îndrumare. De sfaturi nu ducea lipsă și nici unul dintre ele nu era menit să îi aducă liniștea. Ori de câte ori cineva îl convingea să facă un pas în problema divorțului, era copleșit de îndoieli cu privire la ceea ce făcuse. Reacția normală era să dea înapoi, măcar parțial, cât putea de repede. În consecință, toți aceia care aveau de a face cu el în această chestiune erau supuși unor tensiuni intense.

Și totuși, Clement nu a fost constant nehotărât. Au existat cazuri când el a dovedit o mare forță interioară și multă hotărâre în exterior. După prădarea Romei în 1527, și din nou în anul următor, a decis să nu se lase folosit de împărat. De asemenea, nu voia să se lase folosit nici de regele Angliei. Toate aceste decizii par să fi rămas în mintea lui definitiv, prezente chiar în perioadele de slăbiciune, când părea mult prea speriat de toți și de toate pentru a mai lua vreo hotăriâre. Astfel, omul care aparent era cel mai ușor de manipulat se dovedea imposibil de stăpânit.

Din propriile spuse, reiese că Clement era într-adevăr împotriva divorțului, pe care îl privea ca pe o problemă nedorită și insolubilă, una care îi căzuse pe cap fără ca el să aibă vreo vină. Dorința lui cea mai pătimașă era ca totul să se rezolve de la sine, fără intervenția lui, dar ar fi vrut și un tratament corect pentru Caterina. Lucru care se putea obține prin moartea uneia dintre părți (soluție nu tocmai imposibilă într-o vreme când viața oamenilor era adesea foarte scurtă), prin șansa ca Henric să

se plictisească de Anne Boleyn și să hotărască să abandoneze totul (foarte posibil, dată fiind natura celor mai multe legături sentimentale), sau ca englezii să își ia soarta în propriile mâini. Se spune că însuși Clement și-a exprimat de câteva ori speranța că acest din urmă lucru avea să se petreacă. El fusese adesea ales ca soluție pentru salvarea reputației. În cazul lui Henric, ar fi însemnat căsătoria cu Anne Boleyn fără anularea aceleia încă existente și cândva mai târziu, la momentul potrivit, (probabil după moartea Caterinei) cererea înaintată papei de a reglementa situația și de a declara copiii celei de a doua soții ca legitimi. O altă soluție frecvent adoptată în astfel de cazuri s-a făcut auzită pe parcursul evenimentelor. Aceasta consta în a o convinge pe Caterina să intre într-o mânăstire, dându-i soțului său libertatea de a se recăsători. Campeggio a sosit în Anglia în 1528, cu instrucțiuni care îi cereau să îi comunice Caterinei că acesta era sfatul papei. Reacția Caterinei a fost tipică. Considera sugestia excelentă și se va bucura să o urmeze, de îndată ce Henric va accepta să meargă la mânăstire!

Oricât de nehotărât și de disperat ar fi fost, oricât ar fi încercat să evite orice responsabilitate în chestiunea aceasta, Clement a rămas cu încăpățânare la hotărârea ca verdictul să nu aparțină Romei atâta timp cât încă mai exista o posibilitate ca disputa să se rezolve pe alte căi. De aceea, pentru el, strategia de urmat era foarte limpede. Tergiversările vor fi la ordinea zilei, cu concesii minime (și, dacă era posibil, iluzorii), făcute numai atunci când presiunile deveneau prea mari. În felul acesta, deși a acceptat până la urmă ca soluția să se dea în Anglia, el a făcut în așa fel încât Campeggio să priceapă bine că nu trebuia cu nici un preț să ajungă la o rezolvare. Ultima sa hotărâre, luată în favoarea Caterinei cu puțin înainte de moartea lui, în 1534, a fost emisă numai pentru că la vremea aceea Henric luase deja legea în propriile mâini.

c) Henric al VIII-lea

Motivele care au provocat „marea problemă" pentru Henric sunt de obicei prezentate ca un amestec de pasiune carnală pentru Anne Boleyn și preocuparea de a-și asigura un moștenitor acceptabil pe linie bărbătească. Oricât ar fi fost însă de importanți acești factori, nu putem

spera ca asemenea explicații simpliste să reflecte total intențiile unui rege cu o personalitate complexă și schimbătoare pe o perioadă de șase ani.

Contemporanii s-au arătat uimiți că pasiunea lui pentru Anne a rămas la fel de aprinsă un timp atât de îndelungat. Cea mai populară explicație pentru această neobișnuită constanță a fost că Anne s-ar fi folosit de vrăji pentru a-l ține lângă ea. Nu era o părere chiar atât de ridicolă pe cât pare astăzi, căci în Anglia secolului al XVI-lea multe dintre întâmplările neobișnuite ale vieții erau puse pe seama efectelor vrăjitoriei. În realitate, Anne și-a condus relația cu Henric cu foarte multă inteligență. A făcut și greșeli – în special argumentând uneori câte un subiect până dincolo de punctul în care regele mai era dispus să audă despre el –, dar în general a avut mână sigură. A depus multe eforturi pentru a-i fi o companie plăcută indiferent de starea lui de spirit și i-a ațâțat periodic dorința prin toate acele manifestări de erotism de curte care făceau parte din viața mondenă în cele mai înaintate societăți din Europa occidentală. Și a avut grijă să nu-l lase să uite ce îl aștepta o dată ce va putea să îi ofere mâna lui! Ar fi însă o greșeală să credem că Henric s-a lăsat consumat de pasiune pe toată perioada disputei sale cu Roma. Instinctele sexuale nu-i erau destul de puternice pentru aceasta, iar afecțiunea lui pentru Anne avea limite bine determinate. Fără îndoială că grija pentru propria lui sănătate era mai importantă decât cea de a fi cu aceea pe care o iubea. S-a grăbit să o îndepărteze de la curte când s-a presupus că ar fi putut fi atinsă de boala sudației, o afecțiune de care se temea mai mult decât de orice altceva. În aceeași măsură, el însuși a părăsit foarte repede Londra, lăsând-o pe Anne în urmă, atunci când aici a izbucnit epidemia. Observatorii contemporani au apreciat corect că Anne era foarte importantă pentru viața regelui lor, dar au existat istorici tentați să îi exagereze rolul în influențarea acțiunilor lui Henric pe toată perioada luptei pentru obținerea divorțului. Dragostea regelui pentru ea era profundă și de durată, dar nu constituia decât rareori o motivație majoră a faptelor sale.

Același lucru se poate afirma și despre dorința lui Henric de a-și procura un moștenitor pe linie bărbătească. Nu există îndoială că aceasta constituia o preocupare permanentă, dar avem prea puține dovezi că ea ar fi fost prima pe lista grijilor sale, cu excepția lunilor de

după ianuarie 1533, când Anne i-a comunicat că era însărcinată. Din acest moment, ea a devenit cu certitudine factorul care l-a mânat să obțină o rezolvare rapidă a problemei, indiferent cu ce preț. În restul timpului, a fost nu mai mult decât un element de fundal, care i-a întărit hotărârea. Este însă greu de construit o argumentație valabilă în sprijinul unei chestiuni de importanță vitală.

Dacă explicațiile general acceptate ale motivelor lui Henric sunt importante, dar nu cele mai importante, ce l-a îndemnat să meargă atâta vreme pe un drum presărat cu atât de multe dificultăți, continuându-și campania de anulare a căsătoriei? Într-o mică măsură, răspunsul este că adesea efortul era susținut ca reacție la o combinație de factori, inclusiv cei doi deja menționați, mai degrabă decât la unul singur, covârșitor, și că aceste combinații variau de la o zi la alta și uneori de la o oră la alta, în funcție de ceea ce i se spunea regelui, sau de felul în care se simțea. Varietatea acestor factori a fost prea arareori luată în considerare. De cele mai multe ori, a fost complet ignorat sentimentul de vinovăție al lui Henric cu privire la păcatul mariajului lui care, chiar dacă autoindus, nu l-a părăsit niciodată, mereu la îndemâna acelora care doreau să îl întărească în hotărârea sa. La fel de puțin a fost luată în considerare ura sa irațională și din ce în ce mai acută față de Caterina, pe care o considera cauza tuturor necazurilor sale, ceea ce l-a adus în starea de a dori să se răzbune cât mai rapid. Peste toate acestea se adaugă interesul real provocat de campania pentru stabilirea controlului asupra Bisericii din Anglia și Țara Galilor, început probabil în 1531 (vezi pagina 43) și care l-a ținut conectat permanent la mersul lucrurilor.

Există însă un factor independent care pare să fi fost dominant în ochii lui Henric cea mai mare parte a timpului, sau măcar după ce etapele de început se încheiaseră. Acesta era nevoia de a i se da dreptate în poziția pe care o adoptase în legătură cu statutul căsătoriei. Reversul medaliei era că era dispus să facă orice pentru a evita să apară în ochii lumii ca acela care pierduse în disputa cu Carol al V-lea. Devenise o chestiune de onoare extrem de importantă pentru el – cu atât mai importantă cu cât se obișnuise să audă de la alții că avusese dreptate și să își vadă dorințele îndeplinite în aproape toate împrejurările. Și, cu cât disputa se lungea mai mult și cu cât devenea mai publică, cu atât ar fi

fost mai grav să piardă și să fie văzut dând înapoi. Nu putem stabili cu exactitate data la care Henric a decis irevocabil că sfârșitul întregii povești trebuia să îi fie favorabil, dar cu siguranță că se afla deja într-o poziție din care nu mai putea da înapoi în momentul plecării din țară a cardinalului Campeggio, după misiunea eșuată din 1529. Numai pentru un astfel de motiv ar fi permis regele atât de iubitor de plăceri unei singure chestiuni „politice" să îi acapareze întreaga atenție timp de luni la rând.

Acest tip de motivație explică în mod credibil faptul că Henric și-a susținut neîntrerupt atacurile frontale asupra papei Clement timp de cinci ani – cu mult după ce orice observator mai puțin atent ar fi apreciat că nu mai avea șanse de reușită –, în loc de a accepta „ieșirea prin spate" a căsătoriei clandestine cu Anne, după cum i se șoptise că era recomandarea secretă a papei. Este posibil să fi constituit și unul dintre motivele pentru care nu și-a pus niciodată problema celeilalte soluții rapide – asasinarea Caterinei de Aragon. Rezolvările de genul acesta nu erau defel rare în secolul al XVI-lea, când arta otrăvirilor era foarte dezvoltată. Prietenii cei mai apropiați ai Caterinei se temeau în orice caz că aceasta avea să îi fie soarta, iar la moartea ei, în 1536, mulți au fost aceia care au crezut, în mod eronat se pare, că decesul nu fusese din cauze naturale. În plus, se știe că Henric a angajat uneori asasini care să îl scape de inamicii pe care nu îi putea elimina în mod deschis, astfel încât știm că nu se opunea acestor metode din principiu. Avem motive să credem că pentru Henric, mijloacele folosite pentru obținerea victoriei au fost la fel de importante ca și obținerea divorțului însuși. Sau cel puțin așa au stat lucrurile până în momentul în care sarcina lui Anne a impus o soluție rapidă, mai importantă decât una care să îi aducă sărbătorirea cu fast în public a mult așteptatei victorii. Poate și de aceea a făcut din încoronarea ei ca regină, câteva săptămâni mai târziu, un eveniment pentru care „nici o cheltuială nu a fost prea mare".

d) Caterina de Aragon

Dacă regina ar fi fost dispusă să „plece în liniște", divorțul nu mai fi devenit un scandal internațional de durată. Dar Caterina nu semăna câtuși de puțin cu Anne de Cleves (cea de-a patra soție), care a fost

aproape mulțumită să anuleze căsătoria în schimbul unei existențe confortabile și lipsite de griji. Prima regină era croită dintr-un material mult mai dur. Pe Henric l-a și surprins, dar l-a și înfuriat poziția ei de neclintit, căci Caterina se comportase mereu până atunci ca o soție (din punctul lui de vedere) ideală, supusă, acceptându-i cu bunăvoință lipsa periodică de fidelitate și mai frecventa lipsă de atenție, fără să își schimbe comportamentul față de el. A tras însă linie atunci când legalitatea anilor lungi de căsnicie (din 1509) a fost amenințată, împreună cu legitimitatea singurului copil supraviețuitor (Mary).

Poziția Caterinei a fost de la bun început extrem de limpede. În ce o privea, validitatea căsătoriei cu Henric nu putea fi pusă la îndoială. Știa că la vremea când căpătase un al doilea soț fusese virgină (deși au fost glasuri care au contestat aceasta), era convinsă că dispensa papală eliminase orice impediment pe care căsătoria ei neconsumată cu prințul Arthur l-ar fi putut ridica în calea mariajului ei legal cu Henric și nu vedea nici un motiv pentru care acest mariaj, rămas necontestat atâta vreme, ar fi fost pus sub semnul îndoielii după 19 ani. Pe deasupra și cu toată modestia, era încredințată că îi fusese regalului său soț o consoartă și o soție bună și că drept ar fi fost să i se îngăduie să continue să își joace rolul. Sentimentele acestea erau atât de puternice, încât s-a considerat îndreptățită să i se împotrivească soțului ei în problema anulării. Opoziția activă (mai degrabă decât cea pasivă la care se așteptase) l-a surprins și l-a înfuriat pe Henric, care știa că îi scrisese papei, îndemnându-l să îi asigure ceea ce i se cuvenea, și că întreținea o corespondență frecventă cu Carol al V-lea, pe care îl rugase să facă presiuni pe lângă papă în interesul ei; cu toate eforturile, Henric nu a reușit să îi blocheze canalele de comunicare. După cum nu a reușit nici să o împiedice să obțină câteva victorii în relațiile publice. Cea mai importantă dintre ele a repurtat-o o dată cu apariția dinaintea tribunalului reprezentat de Campeggio și Wolsey din iunie 1529 (și-a atras și mai mult respectul refuzând să apară sau să fie reprezentată în orice alte întruniri organizate de Henric în Anglia). Încălcând toate regulile de procedură, s-a apropiat de rege și, cu genunchii plecați, l-a implorat să o trateze corect și să abandoneze încercările de a anula căsătoria. Apoi a părăsit sala de judecată, cu rugămințile judecătorilor încă răsunându-i în urechi. Se

spune că regele a rămas stupefiat, în timp ce mai toți cei de față s-au arătat puternic impresionați. Poate Caterina s-a surprins pe ea însăși prin îndrăzneala gestului ei. Edward Hall relatează că:

> Regina nu a vrut să mai stea să audă ce aveau să decidă [împuterniciții], în ciuda rugăminților și chiar a poruncilor regelui de a rămâne, lucru pentru care a părut să aibă după aceea remușcări, fiindcă nesocotise cuvântul soțului ei. Iar mai târziu a spus unora dintre aceia care îi erau pe atunci sfetnici (și de la care am aflat și eu) că nu i se mai împotrivise niciodată în viața ei regelui, soțul ei, și că nu ar fi făcut-o nici acum, dacă nu ar fi fost obligată să se apere.

William Shakespeare, care a știut să exploateze situațiile cele mai dramatice, a introdus incidentul în tradiția literară engleză. În ultima lui piesă, *Henric al VIII-lea*, scrisă la peste 80 de ani de la evenimentele descrise, el a pus următoarele cuvinte în gura Caterinei.

> Slăvite domn, te rog să-mi faci dreptate
> Și mila către mine să ți-o pleci.
> Sărmană și străină sunt aici:
> Nu știu vreun jude nepărtinitor
> Nici nu mă bizui pe prieteni buni.
> Măria ta, cu ce te-am mâniat?
> Ce pricini de nemulțumire-ți dete
> Purtarea mea? Ce m-alungi luându-mi
> Bunăvoința ta? Mi-e cerul martor
> Că ți-am fost credincioasă și supusă,
> Că n-am ieșit din vorba ta, de teamă
> Să nu-ți stârnesc mânia. Fruntea ta
> Îmi hotăra surâsul sau tristețea.
> Când ți-am lăsat dorința ne-mplinită
> Și n-am făcut din ea dorința mea?...[1]

[1] *Henric al VIII-lea*, traducere de Dan Grigorescu.

Judecata Caterinei de Aragon, pictură de Henry Nelson O'Neill (secolul al XIX-lea)

Comentatorii înclinați să simpatizeze cu soarta reginei – și puțini istorici nu au intrat în această categorie – au lăudat modalitatea în care s-a comportat Caterina pe tot parcursul campaniei de divorț și după aceea. Nu numai că și-a păstrat demnitatea în orice situație, inclusiv rezistența reușită față de încercarea de a o strămuta cu forța dintr-o „reședință" în alta, dar și-a impus și o serie de limite stricte în opoziția față de soțul său. A refuzat să spună sau să scrie ceva împotriva lui și să se asocieze oricărui plan care ar fi putut duce la violențe. Lucrul acesta a contat mai cu seamă în ultimii trei ani de viață, când Eustace Chapuys, ambasadorul lui Carol al V-lea în Anglia, a încercat să organizeze o răscoală în numele ei și să își convingă stăpânul să trimită trupe pentru a-i susține pe insurgenții locali. Caterina i-a scris chiar nepotului ei, îndemnându-l să nu dea ascultare unor astfel de sfaturi.

Se spune de obicei că regina Caterina de Aragon a fost singura care a ieșit din campania divorțului cu reputația îmbunătățită și este ușor de înțeles de ce. S-a afirmat de asemenea că popularitatea ei în Anglia era mare și cu rădăcini adânci. În spirit, această afirmație este corectă, chiar dacă uneori exagerată. Cea mai la îndemână sursă de informații asupra stării opiniei publice după 1529 este numărul mare de rapoarte trimise de Eustace Chapuys lui Carol al V-lea, de multă vreme cercetate de istoricii englezi care se ocupă de subiect. Dar nu întotdeauna s-a acordat atenție faptului că Chapuys a depus eforturi deosebite în a sublinia popularitatea reginei, pentru a-l convinge pe împărat că o invazie a Angliei se va bucura de sprijinul tuturor. Poate ar fi bine ca aprecierile sale să fie privite ceva mai critic decât au fost până acum.

Adevărul rămâne însă – confirmat de multe alte surse – că în general Caterina a fost considerată victima unei nedreptăți și că, după moartea lui Wolsey, cea mai mare parte a vinei a căzut pe umerii lui Henric. Dar importanța ducesei moștenitoare a Țării Galilor, cum a insistat Henric să i se spună după anularea celei de a doua căsătorii, a fost mult mai mare decât simplul rol pe care l-a jucat în tot mai pronunțata lipsă de popularitate a regelui. Fără să vrea, ea a fost cauza Reformei în Anglia, căci, dacă soțul ei nu ar fi fost atât de hotărât să rupă legătura cu ea, este puțin probabil ca ruptura cu Roma să mai fi avut loc – măcar pe prioada domniei lui Henric al VIII-lea.

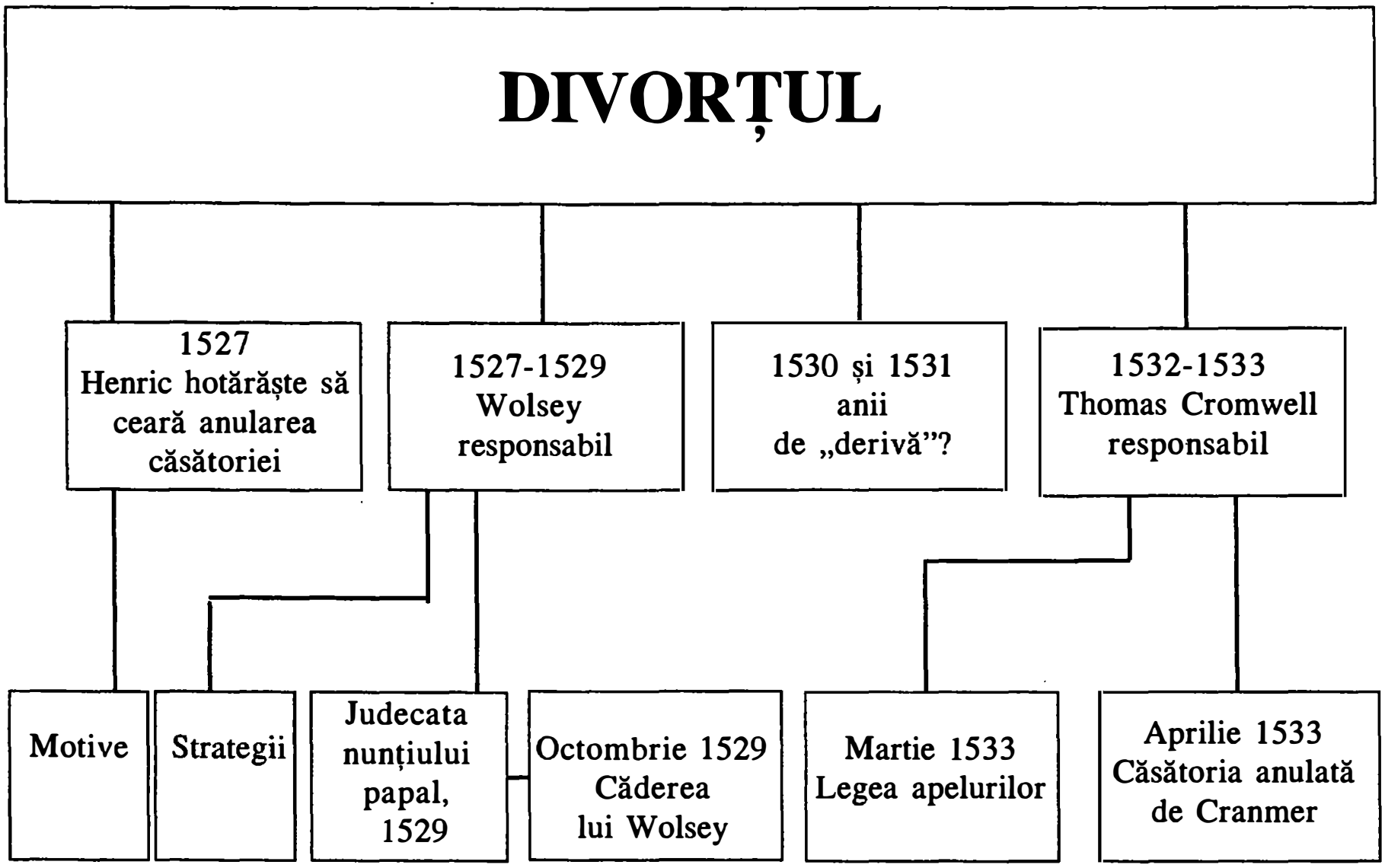
DIVORȚUL
1527
Henric hotărăște să ceară anularea căsătoriei
1527-1529
Wolsey
responsabil
1530 și 1531
anii
de „derivă”?
1532-1533
Thomas Cromwell
responsabil
Motive
Strategii
Judecata nunțiului papal, 1529
Octombrie 1529
Căderea lui Wolsey
Martie 1533
Legea apelurilor
Aprilie 1533
Căsătoria anulată de Cranmer

Să luăm notițe despre *„Divorț"*

Notițele asupra acestui capitol nu trebuie să fie prea substanțiale, dat fiind că probabil nu vi se va cere să descrieți divorțul în detaliu. Două lucruri sunt importante: i) să faceți o diagramă temporală a principalelor evenimente care au avut loc între 1527 și 1533, și ii) să trageți câteva concluzii cu privire la motivele principalilor „actori" implicați în dispută (mai ales Henric al VIII-lea). Dacă aveți deja notițe referitoare la Thomas Wolsey, le puteți adăuga o secțiune specială despre „Divorț".

Să răspundem la întrebări-eseu despre *„Divorț"*

După cum știți, întrebările concentrate în întregime asupra unui subiect atât de limitat cum este divorțul sunt rare. Acelea care apar totuși tind să fie directe, conform vechiului principiu după care întrebările care acoperă subiecte foarte restrânse ca arie și foarte specifice sunt deja suficient de dificile pentru ca să nu mai fie nevoie de utilizarea unui „ambalaj" verbal suplimentar.

Exemple tipice ale unor astfel de întrebări ar fi:

1. De ce i-a fost atât de greu lui Henric al VIII-lea să obțină divorțul de Caterina de Aragon? și
2. În ce măsură a fost cardinalul Wolsey vinovat de eșecul lui Henric al VIII-lea în „marea problemă" până la finele lui 1529?

Dar aveți grijă! Uneori, întrebările aparent referitoare la divorț cer în realitate mult mai mult, iar răspunsurile mulțumitoare nu pot fi date decât folosind idei și informații din capitolul de față ca și din cel care urmează. Identificați, din exemplele de mai jos, întrebările care intră în această categorie:

3. Comentați opinia conform căreia „divorțul a constituit mai degrabă ocazia, decât cauza Reformei engleze".
4. Care au fost consecințele refuzului papal de a anula căsătoria dintre Henric al VIII-lea și Caterina de Aragon?

5. De ce a dorit Henric al VIII-lea să pună capăt căsătoriei sale cu Caterina de Aragon?

Sunteți probabil obișnuiți cu sfatul după care cea mai bună modalitate de a face planul pentru răspunsul la o întrebare care începe cu „De ce?", așa cum sunt numerele 1 și 5 de mai sus, este să vă structurați o serie de afirmații care să înceapă cu „deoarece", fiecare alcătuind câte un paragraf. Vi s-a spus de asemenea că o înșiruire de argumente nediferențiate este riscantă, pentru că lasă examinatorului libertatea de a pune la îndoială semnificația relativă a cauzelor pe care le descrieți. Modalitatea cea mai evidentă de evitare a acestei capcane este să vă aranjați argumentele în ordinea importanței – începând cu cel mai important și sfârșind cu cel mai puțin important.

Uneori este posibilă gradarea cantitativă a cauzelor – de exemplu după sumele de bani implicate – dar lucrul acesta nu se întâmplă prea des. De cele mai multe ori, se dovedește necesară alegerea unui alt criteriu pentru ordonarea cauzelor. Tehnica cea mai utilă este una care permite împărțirea în două categorii – cauze importante și mai puțin importante. Puteți face asta punând întrebarea: „Ar mai fi avut loc evenimentul dacă un anume lucru nu s-ar fi întâmplat?" Dacă răspunsul este „da", atunci cauza intră în categoria celor mai puțin importante, dar dacă el este „nu", ea este un *sine qua non* (ceea ce în latină înseamnă „fără aceasta nu s-ar fi întâmplat") și trebuie considerată ca esențială. Adesea cauzele cu răspunsul „nu" nu se reduc la una singură, caz în care ele devin puncte importante în lucrarea voastră. De multe ori este suficient să aplicați acest unic criteriu de gradare și să prezentați cauzele mai puțin importante într-o ordine aleatorie. Dar nu este rău dacă reușiți să găsiți și alte criterii de ordonare, mai ales pentru grupul celor mai puțin importante. O gamă largă de criterii vă stă la dispoziție, în funcție de cunoștințele voastre, între care și „opinia observatorilor contemporani", „părerea istoricilor", sau „aprecierea persoanei sau a persoanelor implicate". Uneori accentul poate cădea pe o anumită cauză pentru că ea explică de ce evenimentul a avut loc într-un anume moment sau pentru că a avut un efect special asupra unui anume aspect al evenimentului.

Puteți încerca să aplicați criteriul lui *sine qua non* la una sau două întrebări. Un plan de eseu viabil va reieși dacă faceți lucrul acesta cu întrebările 1 sau 5.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Divorț"*

1. Biblia și divorțul

Citiți cu atenție versetul din Leviticul (pagina 13) și relatarea lui Hall a întâlnirii de la Bridewell din 1528 (pagina 14). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) În ce mod se pretează versetul din Leviticul mai multor interpretări? Care a fost semnificația lui în cazul lui Henric al VIII-lea?
b) Ce poate fi folosit din cel de al doilea pasaj pentru a susține că versetul din Leviticul nu se aplică mariajului lui Henric cu Caterina?
c) Cel de al doilea pasaj oferă dovezi pentru i) popularitatea sau ii) lipsa de popularitate a Caterinei? Argumentați-vă răspunsul.
d) Ce lumină aruncă al doilea pasaj asupra i) personalității și caracterului lui Henric al VIII-lea, și ii) motivelor sale pentru a cere divorțului?

2. Caterina de Aragon și divorțul

Citiți cu atenție fragmentele din *Cronica* lui Edward Hall de la pagina 34 și din piesa *Henric al VIII-lea* a lui William Shakespeare, de la pagina 34 și studiați tabloul lui Henry Nelson O'Neill, *Judecata Caterinei de Aragon*, pictat în secolul al XIX-lea și reprodus la pagina 35. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce a fost Henric al VIII-lea surprins de reacția Caterinei, după descrierea lui Hall?
b) Hall lasă impresia că ea ar fi putut reacționa altfel dacă ar fi fost pusă din nou în aceeași situație? Argumentați-vă răspunsul detaliat.
c) Ce reacție încearcă Shakespeare să obțină din partea cititorilor lui? Ce tehnici a folosit în acest sens?
d) Ce reacție încearcă O'Neil să obțină din partea publicului lui? Ilustrați-vă răspunsul cu detalii din pictură.
e) Comparați acuratețea descrierilor lui Hall și Shakespeare ca și a tabloului lui O'Neill, ca dovezi legate de evenimentele din 1529.

CAPITOLUL 3

Supremația regală și ruptura de Roma

În vreme ce în chestiunea divorțului se consumau mari energii, câteva alte strategii politice începeau să capete tot mai multă importanță. Cea mai puțin radicală dintre ele era atacarea Bisericii pentru presupuse abuzuri și în special pentru taxele ridicate pe care preoții le percepeau adesea pentru serviciile lor; mulți înalți reprezentanți ai Bisericii dețineau în același timp mai multe posturi (situație cunoscută sub numele de pluralism), ceea ce însemna că ei nu puteau locui acolo unde se presupunea că își îndeplinesc îndatoririle (situație denumită nonrezidență). Existau indivizi care recomandau mai mult decât simpla reformare a Bisericii, dorind să îi limiteze puterea și independența. Alții afirmau că aceasta se putea face cel mai bine prin aducerea ei sub autoritatea coroanei. S-a discutat mult pe marginea noțiunii de *imperium*, a ideii că Anglia era o entitate suverană și pe deplin independentă, unde nici o persoană și nici o instituție nu puteau datora supunere unei autorități străine (ca de exemplu papa). Toate aceste dezbateri aveau scopul evident de a face presiuni asupra lui Clement al VII-lea să dea un verdict favorabil lui Henric, amenințându-l cu ceea ce se putea întâmpla dacă nu o făcea, sau, în cele din urmă, cu găsirea unei soluții alternative pentru a-l elibera pe rege de soția sa. Aparent însă, cu timpul, acestea au devenit în ochii celor care guvernau țara scopuri în sine. Sunt istorici care au îmbrățișat această teorie până acolo încât au afirmat că Henric și miniștrii săi ar fi acționat în același mod chiar și dacă Anne Boleyn nu ar fi fost un factor în ecuație, și că Reforma ar fi avut loc în același moment istoric chiar dacă divorțul nu ar fi fost o problemă.

Această diversificare a obiectivelor s-a făcut simțită cam o dată cu căderea de la putere a lui Wolsey, în 1529. S-a dovedit imposibil de

precizat care au fost etapele de adoptare a acestor obiective strategice suplimentare (probele scrise probabil că nu au existat niciodată), dar un număr de trăsături comune au fost identificate în toate cazurile. Este evident că lui Henric i-au fost prezentate o gamă largă de alternative posibile de către persoane aflate la marginea, sau chiar complet în afara cercurilor guvernante și că nici una dintre idei nu a aparținut liderilor aristocrați precum Norfolk, Suffolk sau Wiltshire.

Se pare de asemenea că regele nu a îmbrățișat integral nici una dintre propunerile făcute, chiar dacă unele i-au fost înfățișate într-o formă dezvoltată, cu detalii asupra fiecărei etape în parte. Modalitatea lui de abordare presupunea adoptarea unui anume element al unei strategii, de obicei cu mult entuziasm, și aplicarea lui viguroasă pe o perioadă de timp scurtă, până își pierdea interesul față de el. Ceva mai târziu, proceda la fel cu o altă idee. Rezultatul a fost progresul în salturi, cu nenumărate goluri și contradicții, de cele mai multe ori prin urmărirea unor obiective pe termen scurt.

Și totuși, nu s-a instalat haosul general. După ce, în anii 1950, Elton a venit cu teoria asupra rolului central jucat de Thomas Cromwell în viața politică a anilor 1530, opinia general acceptată a fost că primul ministru neoficial a dat activităților regelui o idee de ordine și constanță (cel puțin după 1532). Chiar dacă puțini au fost comentatorii la fel de convinși ca și Elton că Cromwell avusese imaginea perfect elaborată a statului pe care voia să îl creeze, cei mai mulți istorici au recunoscut că el a fost omul ale cărui calități organizatorice și flexibilitate politică au făcut să se nască o strategie coerentă din ceea ce fusese doar o serie de hotărâri regale impulsive și nu întotdeauna pe deplin gândite. Diferența dintre felul în care au mers lucrurile înainte și după ascensiunea lui Cromwell ca cel mai important „om de afaceri', în 1532, pare să dea o greutate considerabilă acestei interpretări.

1. Parlamentul Reformei, 1529-1536

Parlamentul a fost convocat în toamna lui 1529, pentru prima dată după șase ani. Nu avem dovezi concrete care să ateste motivele pentru care

Henric a luat hotărârea să procedeze astfel, dar s-a afirmat că cel mai probabil era că fie intenționa să se folosească de Parlament pentru a grăbi căderea lui Wolsey, fie pentru a mări presiunile asupra papei, demonstrând că are în spatele său o „națiune politică". Nici una dintre aceste explicații nu este suficient de convingătoare. Una ceva mai plauzibilă ar fi că Henric nutrise un plan nu prea reușit prin care voia să folosească Parlamentul pentru a declara căsătoria cu Caterina de Aragon lipsită de validitate. Este puțin probabil să mai descoperim vreodată detalii care să ne ofere o explicație indubitabilă a acestui gest. Ceea ce știm cu siguranță este că, până să se întrunească Parlamentul, Henric a renunțat la planul său, oricare va fi fost el, iar sesiunea a fost lăsată să continue într-o manieră relativ dezordonată până când apropierea Crăciunului le-a oferit un motiv pentru a suspenda activitatea până la un moment nespecificat din viitor.

Astfel a început ceea ce a fost descris ca cel mai important parlament din istoria țării. Cu siguranță că Parlamentul Reformei (după cum a fost numit în secolul al XIX-lea) a jucat un rol esențial în evenimentele revoluționare care au avut loc pe timpul existenței sale, chiar dacă el s-a prelungit dincolo de perioada sesiunilor (s-a întrunit doar timp de 484 de zile în șapte sesiuni, pe parcursul a șase ani și jumătate) și, în ciuda inițiativelor politice ale lui Henric al VIII-lea, a realizat prea puține lucruri cu efect durabil. Dar în sesiunile din 1533, 1534 și 1536, cînd s-a făcut simțită influența lui Cromwell, s-au adoptat legi importante atât pe termen scurt, cât și lung. Astfel, din ceea ce părea să fie inițial o decizie politică eșuată, s-a dezvoltat o strategie care avea să devină (cel puțin după părerea lui Elton) elementul central într-o revoluție a procesului de guvernare.

2. Atacul asupra Bisericii

O a doua linie strategică a luat naștere tot în 1529. Ea a fost urmată intermitent și prin obiective pe termen scurt pe parcursul următorilor doi ani și încheiată în mod logic sub tutelajul lui Cromwell. Este vorba despre atacul lansat asupra Bisericii de pe teritoriile aflate sub stăpânirea lui Henric.

Primul pas a fost făcut aproape întâmplător. În timpul primei sesiuni a Parlamentului Reformei, un mic grup de membri, în principal negustori și avocați, au lansat un atac pregătit dinainte împotriva abuzurilor pe care, conform afirmațiilor lor, Biserica le comitea pe scară largă. În cea mai mare parte, dovezile provin din cunoscuta *Cronică* a lui Edward Hall, el însuși probabil unul dintre ei. Hall lasă impresia că, la auzul acuzărilor, Camera Comunelor a fost copleșită de un val de indignare și a cerut adoptarea unor legi importante care să limiteze acțiunile oamenilor Bisericii. După ce, timp de mai multe secole, istoricii l-au crezut pe cuvânt pe Hall, este un lucru general acceptat astăzi că el a exagerat mult atât indignarea, cât și măsurile luate de membrii Parlamentului. Singura urmare concretă a acestui presupus val de sentimente anticlericale a fost adoptarea a trei proiecte de lege relativ lipsite de importanță, care încercau să limiteze pluralismul și nonrezidența. S-a spus că Henric a permis acest foarte public atac la adresa Bisericii pentru că voia să îi poată sugera papei că țara se afla într-o stare de anticlericalism fervent, care putea fi ținută sub control numai de către un monarh căruia i se acorda anularea căsătoriei. Dar, dacă relatarea lui Hall cade uneori pradă imaginației, acest episod trebuie să fi avut ceva mai puțină însemnătate decât s-a crezut inițial. Ceea ce este de remarcat este faptul că regele nu a dat instrucțiuni acelora care conduceau lucrările Comunelor în numele său să calmeze lucrurile și a permis adoptarea celor trei legi anticlericale.

Nu putem ști în ce măsură Henric s-a simțit încurajat să organizeze un atac mai general asupra pozițiilor Bisericii. Puținele dovezi pe care le avem sugerează că aceia la sfatul cărora „își pleca urechea" l-au împins la acțiune. Pe parcursul anului 1530, astfel de persoane par să fi susținut trei căi de acțiune: slăbirea rezistenței Bisericii în fața dorințelor regelui, prin atacarea fie a unui grup de reprezentanți de seamă, fie a preoțimii în general; obligarea Bisericii să doneze Coroanei o mare sumă de bani; și preluarea controlului legal asupra ei. Până la urmă, a fost adoptată o strategie care combina toate cele trei idei, deși era limpede că pe Henric banii îl interesau cel mai mult. Spre sfârșitul anului, toți reprezentanții clerului din Anglia și Țara Galilor erau victima unei acuzații generice de *praemunire*. Aceasta reprezenta o prevedere legală cu

caracter general, reieșită din trei acte ale Parlamentului datând din secolul al XIV-lea, care interzicea preoților să întreprindă acțiuni împotriva Coroanei – și mai ales să recunoască o autoritate externă fără permisiunea explicită a monarhului. Legea era astfel formulată încât oricărui preot îi devenea practic imposibil să își mai îndeplinească îndatoririle fără să o încalce într-un fel sau altul. Ea fusese folosită pentru a-l răsturna pe Wolsey și avea să fie folosită din nou, pentru a-i aduce la ordine pe colegii lui. Acuzația era aceea că, recunoscând capacitatea de împuternicit papal a lui Wolsey fără permisiunea lui Henric, toți preoții se făcuseră vinovați de încălcarea legii, pentru care pedeapsa era trecerea în posesia Coroanei a tuturor bunurilor ce le aparțineau.

Atunci când Sinodul Sudic – parlamentul Bisericii din Anglia și Țara Galilor, cu excepția diocezelor nordice York, Durham și Carlisle – s-a întrunit în ianuarie 1931, membrilor săi li s-a comunicat că regele era dispus să retragă acuzația de *praemunire*, în schimbul unei donații de 100 000 lire sterline și a titlului de „șef suprem al Bisericii din Anglia și Țara Galilor". Având încă proaspătă în memorie amintirea a ceea ce i se întâmplase lui Wolsey cu puțin mai mult de un an înainte, membrii Sinodului (episcopi, abați și alți prelați cu ranguri înalte) nu s-au îndoit că intențiile lui Henric erau cât se poate de serioase, ceea ce le lăsa destul de puțin spațiu de manevră. În aceste condiții, negocierea câtorva concesii poate fi considerată o victorie. Nu au reușit să reducă suma de plată, dar au obținut achitarea ei pe o perioadă de cinci ani, și nu imediat, așa cum li se ceruse inițial. În plus, noii titulaturi a regelui i s-a adăugat o sintagmă calificativă: „pe cât îngăduie legea lui Christos". În felul acesta, fiecare om în parte avea posibilitatea de a hotărî ce însemna practic noua demnitate a lui Henric (dacă era să însemne ceva). Conform teoriei tradiționale, această modificare s-a făcut la cererea Sinodului, interpretată ca semn că clerul era și doritor, și capabil să își apere poziția. Nu demult însă, această teorie a fost pusă serios sub semnul întrebării de descoperirea că formularea pare să fi aparținut sfetnicilor lui Henric, pentru a face totalul măsurilor mai ușor de înghițit de către majoritatea conservatoare a Sinodului. Oricare ar fi adevărul însă, întreaga afacere a reprezentat un succes răsunător pentru Coroană, demonstrând că opoziția eficientă nu era posibilă atunci când, și dacă, aveau să se nască

pretenții noi. Faptul că regele a părut să își piardă interesul o dată ce a obținut acordul asupra banilor nu a slăbit cu nimic sentimentul că sfetnicii săi câștigaseră din confruntarea cu Sinodul, în ciuda încercărilor acestuia de a lăsa să se creadă că „generozitatea" sa fusese un gest care decurgea din propria voință, ca răsplată pentru felul în care Henric protejase interesele Bisericii. Preambulul la donația de 100 000 lire conține justificarea că:

> Așa cum în trecut, cu pana în studiu și cu curajul în bătălie, a apărat biserica universală (ai cărei umili slujitori suntem) împotriva dușmanului... tot astfel astăzi, mulți dintre dușmanii noștri, mai ales luteranii, plănuind să ponegrească și să distrugă Biserica și clerul Angliei (al cărei protector și cap este), și mai ales în vremea din urmă azvârlind asupra ei și a prelaților clerului cu prea cunoscutele lor minciuni și cărți blestemate și scrieri răspândite pretutindeni, menite să îi acopere de rușine și durere pe zișii prelați și clerici și să atragă asupra lor mânia și disprețul lumii: prea înțeleapta sa Majestate... i-a înfruntat și izgonit (până într-atât) încât acum îndrăzneala lor plină de obrăznicie a început a da înapoi.

Istoricii care s-au ocupat de constituție au considerat important faptul că s-a hotărât (nu se știe de unde a venit propunerea, dar ea s-a bucurat cu siguranță de aprobarea lui Henric) să se confirme atât iertarea clerului, cât și termenii acordării ei printr-un act al Parlamentului.

Un an mai târziu au căzut și loviturile cu adevărat hotărâtoare. Episodul a început în 1532, când Camera Comunelor i-a cerut regelui să ia măsuri împotriva felului în care oamenii bisericii făceau abuz de puterile lor. Petiția prin care se făcea aceasta este cunoscută sub denumirea de *Jalbă împotriva ordinarilor* – „ordinari" reprezentând un alt termen pentru episcopi [-i Bisericii Catolice; n. tr.]. Istoricii continuă și astăzi disputele cu privire la modul în care s-a născut *Jalba*. Unii susțin că ea a fost o inițiativă spontană, în timp ce alții sunt de părere că a fost plănuită în detaliu de către Thomas Cromwell. Disputele încetează însă atunci când se ia în discuție felul în care s-a folosit Henric de ea, odată

Jalba ajunsă în mâinile lui. S-a prefăcut a fi arbitrul imparțial între două grupuri de supuși și a transmis documentul Sinodului, cerându-i un răspuns care să reprezinte poziția Bisericii, înainte de a putea lua o hotărâre. După ce l-a primit, a convocat o delegație de membri ai Parlamentului, cărora le-a înmânat o copie a răspunsului elaborat de Sinod. În timp ce făcea aceasta, se spune că ar fi rostit:

1 Credem că răspunsul vă va aduce puțină satisfacție, căci nouă ni se pare foarte subțire. Sunteți oameni înțelepți; nu mă îndoiesc că veți judeca lucrurile cu grijă, iar noi vom fi imparțiali între voi.

Parlamentului însă nu i s-a lăsat timpul pentru a acționa conform indicațiilor mascate ale lui Henric. Aproape imediat, Sinodul a primit o serie de cereri din partea regelui. Urmau să renunțe a mai emite ordonanțe din propria lor autoritate – toate viitoarele modificări în legea canonică (sistemul legal urmat de tribunalele bisericești) trebuiau aprobate de monarh. Legea canonică existentă avea de asemenea să fie cercetată de o comisie compusă din 32 de membri, pe jumătate clerici, pe jumătate mireni, dar toți numiți de rege, iar dintre ordonanțe, numai acelea aprobate de comisie aveau să rămână valabile. Acest organism legislativ avea să fie în întregime la dispoziția Coroanei. În felul acesta, sistemul juridic al Bisericii urma să își piardă independența veche de secole, intrând în directă subordonare față de monarh.

Nu este de mirare că membrii Sinodului au fost luați prin surprindere de această lovitură de teatru. Mulți dintre ei par să fi simțit instinctiv că trebuie să se opună acestei încercări de a distruge statutul legal al Bisericii ca instituție paralelă, dar complet separată de Stat. Nu au știut însă cum era mai bine să procedeze. Cel din fruntea lor, William Warham, arhiepiscop de Canterbury, s-a arătat dispus să lupte (poate și pentru că își simțea moartea aproape), dar îi lipseau energia și o strategie potrivită, fiind redus curând la neputință de anunțul că monarhul era nemulțumit de activitatea sa. Acțiuni asemănătoare au fost întreprinse pentru a-i „avertiza" pe cei mai mulți dintre posibilii opozanți, în timp ce o amenințare cu caracter general, foarte puțin mascată, a fost făcută publică. Henric a convocat o nouă delegație a membrilor Parlamentului,

în fața cărora a pretins că tocmai i se arătase textul celor două jurăminte – unul față de rege, celălalt față de papă – depuse de prelații cu ranguri înalte la preluarea unui nou post. În timp ce le înmâna copii ale celor două texte, se spune că ar fi rostit:

1 Iubiții mei supuși, am crezut că preoții acestui tărâm sunt în întregime supuși ai noștri, dar acum aflăm că ei nu ne sunt supuși decât pe jumătate; da, și prea puțin supuși; căci toți prelații, la hirotonisire, depun un jurământ față de papă, care
5 îl contrazice pe cel față de noi, astfel că par să fie mai degrabă supușii lui, decât ai noștri.

Să fi fost acesta un mesaj către membrii cei mai de seamă ai Sinodului, cum că, dacă nu îi dădeau regelui ceea ce cere, îi așteptau acuzațiile de înaltă trădare? Dacă este așa, atunci „aritleria grea" a fost folosită inutil, căci dorința de opoziție a clerului fusese deja înfrântă. Capitularea definitivă a venit o dată cu cererea din partea regelui ca Sinodul să ia o hotărâre în 24 de ore și un document denumit *Supunerea clerului*, prin care erau acceptate toate cererile, a fost votat fără nici o împotrivire. Faptul că marea majoritate a membrilor Sinodului au preferat să se distanțeze lipsind de la ședința în care s-a votat textul de *Supunere*, astfel că în anale doar un număr minim de indivizi a rămas ca semnatar al documentului, nu pare să îl fi preocupat pe Henric. El obținuse puterea pe care și-o dorise. Că acesta era un obiectiv în sine mai degrabă decât calea către un obiectiv a devenit limpede atunci când nu s-a întreprins nimic pentru înființarea comisiei de revizuire a legii canonice pe care Sinodul fusese silit să o accepte prin *Supunere*. Dar termenii capitulării au fost din nou consfințiți printru-un act al Parlamentului.

Biserica era acum practic incapabilă să se opună viitoarelor atacuri, mai ales dacă ele erau susținute de Parlament. În 1534, *Actul primelor roade și al zecimilor* stabilea un sistem permanent și dur de impozitare pentru membrii clerului – spre deosebire de sistemul din 1531. În viitor, toți cei care dețineau poziții în ierarhia bisericească aveau să achite Coroanei în momentul numirii echivalentul veniturilor pe un an (primele roade) și zece la sută din venituri în fiecare an după aceea. Sistemul,

care a crescut veniturile regelui cu aproape patruzeci de procente, avea o natură punitivă, pentru că nici o categorie de mireni nu era supusă unor legi atât de drastice. Atacurile au atins punctul culminant când, între 1536 și 1540 (vezi capitolul 4), au fost confiscate majoritatea bunurilor capitale ale Bisericii.

3. Ruptura de Roma

În timp ce își întărea controlul asupra Bisericii din Anglia și Țara Galilor, Henric lua și măsuri pentru reducerea puterii papei pe domeniile lui. Motivele pentru care făcea aceasta erau amestecate și adesea confuze. În cea mai mare parte a timpului, intenția sa pare să fi fost aceea de a face presiuni asupra Romei în speranța că papa va da în fine un verdict favorabil în problema divorțului. Și totuși, mai întâi cu intermitențe, dar din ce în ce mai constant o dată cu trecerea anilor, strategia a căpătat și o a doua semnificație. Henric era convins periodic – chiar dacă adesea pierdea din vedere această convingere – că obiectivul lui ar fi trebuit să fie restabilirea statutului de „imperiu suveran" pentru teritoriile sale, unde nimeni altcineva să nu aibă posibilitatea de control. Cea mai mare parte a forței acestui argument stătea în cuvântul „restabilire". Aceia care îl împingeau pe rege în această direcție o făceau cu convingerea că monarhii Angliei se bucuraseră de puterea desăvârșită în regat până la un moment, cândva la începutul Evului Mediu, când papa (fără nici o justificare, după părerea lor) își stabilise o serie de pretenții de natură juridică și financiară, pe baza faptului că era capul Bisericii occidentale. Toate acestea, susțineau ei, erau lipsite de legitimitate și trebuiau respinse din capul locului.

Dat fiind că Henric nu părea să știe niciodată dacă acțiunile sale împotriva puterii papale în Anglia erau simple instrumente de negociere, pe care le putea retrage dacă i se acorda divorțul, sau pași definitivi înspre eliminarea influenței străine pe teritoriile sale, nu putem fi siguri de semnificația evenimentelor ce aveau să urmeze. O parte din aspectele situației sunt totuși clare. Deși ultimul cuvânt aparținea întotdeauna regelui, ca și, în unele cazuri, inițiativa pentru unele dintre măsurile

luate, șovăielile sale și lipsa unui obiectiv clar au fost puse în umbră de hotărârea unora dintre sfetnicii și oamenii săi de afaceri. Această adunătură de miniștri, funcționari mărunți și consilieri a reușit să asigure în cele din urmă constanța direcției de acțiune și despărțirea definitivă de Roma. Victoria lor nu a fost, desigur, posibilă decât pentru că papa nu s-a lăsat impresionat de nici o amenințare, oferindu-i lui Henric ocazia de a se convinge că numai recuzând supunerea față de Roma își va putea obține divorțul. O dată ce regele s-a împăcat cu ideea că nu mai putea da înapoi, sarcina acelora care doreau să vadă sfârșitul puterii papale în Anglia din motive care nu aveau nici o legătură cu Anne Boleyn a devenit mult mai ușoară.

De pe la începutul anilor 1950 și până la mijocul deceniului al șaptelea, G. R. Elton a dat naștere unei noi teorii care să înlocuiască opinia încetățenită că ruptura de Roma a avut loc pentru că era singura modalitate în care Henric putea scăpa de Caterina de Aragon. Opinia lui Elton era că ea a fost provocată în egală măsură de Thomas Cromwell, pentru care constituia o etapă esențială în dezvoltarea statului național suveran pe care aspira să îl creeze. Astfel, ideea că divorțul a fost mai degrabă un pretext, decât cauza eliminării puterii papale din Anglia și că (cel puțin prin implicație) aceasta ar fi intervenit, indiferent dacă Henric ar fi avut sau nu probleme conjugale de rezolvat, a devenit un loc comun. În ciuda faptului că Elton și-a modificat și amendat opiniile în decursul anilor și că alți istorici au preferat să dea o interpretare ușor diferită faptelor, elementele esențiale ale teoriei lui au rămas intacte. În consecință, falsele inițiative și schimbări de direcție provocate de lipsa de hotărâre a lui Henric sunt în continuare considerate mai puțin importante decât erau altădată.

Una dintre modificările general acceptate, după ce Elton și-a prezentat pentru prima dată teoria, este aceea că Thomas Cromwell nu a fost inițiatorul și, uneori, nici măcar principalul promotor al politicii astăzi atât de strâns legată de numele său. Alți doi indivizi au jucat roluri importante în desfășurarea evenimentelor, chiar dacă nici unul nu a reușit să amenințe poziția lui Cromwell ca principală sursă de influență. Thomas Cranmer a apărut în luminile rampei în 1532, când a fost ales arhiepiscop de Canterbury. Chiar și înainte de aceasta însă, el

susținuse hotărât că regele trebuia să fie șeful tuturor instituțiilor din țară, inclusiv al Bisericii. Argumèntul lui era că Dumnezeu dorise întotdeauna ca aceia pe care îi ridica la putere să aibă o asemenea autoritate completă și că numai prin intervenția uzurpatoare a papilor fusese perturbat sistemul acesta divin de guvernare. Scopul era acela de a vedea Biserica întorcându-se la vremurile când, conform afirmațiilor sale, starea de lucruri fusese cea lăsată de Dumnezeu. Christopher St. German fusese timp de mulți ani teoreticianul cel mai important din țară în domeniul juridic și în special în sistemul de drept civil. Deși foarte bătrân pentru vremea aceea (avea peste șaptezeci de ani) atunci când chestiunea influenței papale în Anglia a intrat în sfera de interes a celor mai înalte cercuri din țară, avea încă energia și judecata destul de limpede pentru a emite argumente juridice teoretice detaliate care să justifice eliminarea autorității papale în afara Romei.

Corpul ideatic propus de Cranmer și St. German a primit numele de „cezaro-papism". Aceasta pentru că el afirma că aceeași peroană putea fi în același timp stăpânitor temporal (cezar, ca în Imperiul Roman) și conducător religios (ca papa). Nu este surprinzător faptul că Henric, cu imensul său orgoliu, s-a simțit atras de o astfel de idee. În 1530, el l-a instruit pe Cranmer, împreună cu un alt coleg, mai mic în rang, să adune toate dovezile istorice care le-ar fi putut susține teoria. A rezultat o colecție de documente caligrafiate de mână, cunoscută sub numele de *colectanea satis copiosa.* Deși cuprindea o serie de lucrări care constituiau (fără știrea lui Cranmer) falsuri medievale, conținutul ei a fost acceptat fără prea multe întrebări, iar colecția a fost adesea folosită pentru a susține cauza regelui în anii ce aveau să urmeze. Tipică pentru această categorie de documente era o scrisoare despre care se afirmase că era scrisă de către un papă din secolul al II-lea către un rege al Britaniei:

1 Ai cerut să îți trimitem legile romane și imperiale, pe care dorești să le folosești în regatul Britaniei. Legile romane și imperiale pot fi oricând răsturnate, dar cele ale lui Dumnezeu nu pot fi. Nu demult ai primit în regatul Britaniei, prin îndurarea divină,
5 legile și credința lui Christos. Ai cu tine în regat amândouă cărțile Scripturii, din care, prin mila lui Dumnezeu și cu sfatul

țării ai să îți iei legile, cu ajutorul cărora și cu grația divină ai să stăpânești în regatul tău. Căci în acest regat tu ești vicar al lui Dumnezeu... Dumnezeu cel atotputernic te-a lăsat stăpân în regatul Angliei pentru a domni împreună cu El pe vecie, căci în țara aceasta tu îi ești slujitorul.

Ce dovadă mai clară că papa nu avea nici o putere în Anglia?

Cu toate acestea, abia după ce influența lui Cromwell asupra lui Henric a devenit esențială, cândva în cursul anului 1532, s-a luat hotărârea de a rupe complet legăturile cu Roma. Noul prim sfetnic s-a folosit probabil de două argumente înrudite: că era unica modalitate de a obține divorțul și că regele își era dator sieși și urmașilor săi să pună mâna pe puterea care fusese răpită strămoșilor săi prin mijloace necinstite. În felul acesta, cele două strategii în relațiile cu Papa s-au împletit într-una singură – cel puțin din perspectiva intențiilor regelui. Cromwell trebuie să își fi pierdut adesea răbdarea în următorii doi ani, când a devenit evident că, în adâncul sufletului său, Henric încă mai spera să ajungă la o înțelegere cu Roma. Din fericire pentru planurile lui Cromwell (și poate și pentru siguranța persoanei sale), amestecul de intransigență din partea papei și stângăcie diplomatică din partea englezilor a făcut ca toate încercările lui Henric de a obține un acord în „marea sa problemă" să dea greș. Era, probabil, pentru prima dată când Cromwell avea de a face cu un monarh capabil în același timp să gândească și să acționeze conform unor opinii, idei și strategii diametral opuse.

Primul pas oficial făcut în slăbirea influenței papei în Anglia l-a constituit adoptarea *Legii pentru reținerea annatelor*, care anula achitarea acestora în proporție de nouăzeci și cinci la sută. *Annatele* constituiau sumele echivalente cu aproximativ o treime din venitul lor anual, plătite papei de către toți noii deținători de demnități din Biserica Angliei și a Țării Galilor, principala sursă de venit provenit din Anglia al papei. Faptul că actul era condiționat – neintrând în vigoare decât după ce regele va fi emis scrisorile necesare pentru validare – confirmă presupunerea că el făcea parte dintr-un program menit să îl convingă pe papă că acordarea divorțului lui Henric al VIII-lea avea să fie și în interesul său. Chiar și prevederea că puterea de a acorda confirmarea

finală tuturor înalților prelați nou numiți trecea din mâinile papei în cele ale regelui nu avea probabil alt scop decât de a-i tăia posibilitatea de a riposta în același fel.

Decizia cea mai importantă a fost luată ceva mai târziu în același an, când influența lui Cromwell devenise un fapt indiscutabil. Planul era de a pune capăt puterii papei de a funcționa ca instanță supremă de apel în cele mai multe cauze guvernate de legea canonică și de a decide în mod legal că majoritatea verdictelor (inclusiv cele privind căsătoria) aveau să fie date în Anglia. Efectul pe termen scurt a fost, desigur, acela de a obține strămutarea verdictului final asupra validității căsătoriei lui Henric cu Caterina din mâinile Romei, dar adevărata sa semnificație a fost aceea că, pentru a justifica o astfel de modificare, trebuia negat dreptul papei de a lua hotărâri care îi afectau pe rege și pe supușii săi. S-a crezut multă vreme că modalitatea aceasta a fost adoptată numai după ce s-a aflat că Anne Boleyn era însărcinată și că Henric nu făcea altceva decât să reacționeze la factorii de mediu imediați acceptând o înăsprire a strategiilor. Se pare însă că Anne Boleyn nu a acceptat să se culce cu el decât după adoptarea în principiu a hotărârii de a rupe definitiv legăturile cu Roma și că unicul efect al sarcinii sale a fost acela de a grăbi adoptarea legislației necesare. În martie 1533, Statutul pentru restrângerea apelurilor (adesea menționat doar ca *Statutul apelurilor*) a trecut prin ambele camere ale Parlamentului și a primit validarea regală. În preambulul său, care conține justificarea actului, se spune:

Dat fiind că în multe și diferite istorii și cronici se declară fără putință de îndoială că tărâmul acesta al Angliei este un imperiu, primit ca atare de lumea întreagă, condus de un singur cap suprem și rege care deține demnitatea și moșiile coroanei numitului tărâm, căruia un organism politic, format din oameni de diferite feluri și împărțiți în ale temporalului și ale spiritualului, îi este dator cu supunere umilă, ca și cea față de Dumnezeu însuși; el [regele] fiind lăsat prin milostenia și îngăduința Dumnezeului atotputernic cu puteri depline, întregi și desăvârșite, cu drepturi, autoritate, prerogative și jurisdicție pentru a

împărți dreptatea și a hotărî asupra oamenilor, locuitorilor și supușilor țării, în orice fel de pricini, chestiuni, dispute și neînțelegeri ce s-ar putea ivi, continua sau începe între granițele țării, fără a fi stânjenit sau contrazis de vreun prinț sau potentat
15 străin...

Legea continua, stipulând că nici unul dintre supușii regelui nu mai putea apela la instanțe străine țării pe o serie întreagă de subiecte și că arhiepiscopul de Canterbury avea să își asume de acum încolo autoritatea legală în chestiunile care până acum ținuseră de intervenția papei. În numai două luni, Cranmer hotărâse, susținut de noua lege, că dispensa papală care permisese căsătoria lui Henric cu Caterina fusese lipsită de valabilitate și că deci cei doi nu fuseseră niciodată soț și soție. Aparent Henric s-ar fi mulțumit să se oprească aici și chiar să redea papei puterile avute dacă acum, în ceasul al doisprezecelea, acesta ar fi fost dispus să acorde binecuvântarea sa divorțului și înlocuirii Caterinei cu Anne Boleyn. La finele unui an însă a devenit evident că nici o apropiere nu era posibilă. Ceea ce păruse a fi o deschidere diplomatică promițătoare făcută prin intermediul regelui Franței, rămăsese fără rezultat, iar în 1534, Clement al VII-lea anunța în fine că regina Caterina era soția legitimă a lui Henric al VIII-lea și în consecință regină a Angliei. Cromwell era mulțumit. El s-a folosit de furia stăpânului său pentru a încheia ceea ce începuse o dată cu Statutul apelurilor și a eliminat o dată pentru totdeauna orice urmă a puterii papale din Anglia.

Între 1534 și 1536, Parlamentul Reformei a adoptat o serie de acte în această direcție. Toate plățile directe către papă au fost oprite (și banii i-au revenit regelui), arhiepiscopul de Canterbury a fost împuternicit să acorde o gamă largă de dispense și scutiri personale, care intraseră până acum în atribuțiile Romei (ceea ce a adus probabil mai multe prejudicii financiare instituției papale decât stoparea plăților directe), iar rolul papei în numirea demnitarilor bisericii și în definirea ideilor și practicilor religioase a fost eliminat complet (puterea aceasta aparținând acum Coroanei). Legea atât de adecvat intitulată „de eliminare a autorității episcopului de la Roma" (1536) a încheiat toate socotelile, precizând că pedeapsa pentru aceia care se ridicau în apărarea puterilor

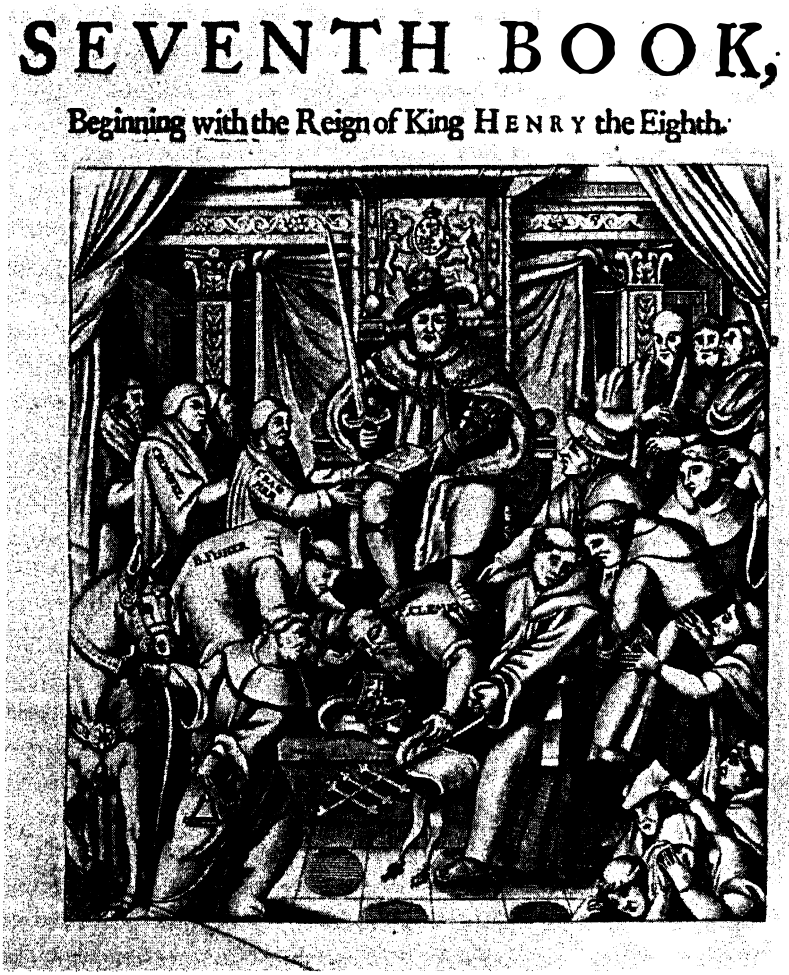

„Alegoria Reformei" din lucrarea lui John Foxe „Cartea Martirilor", o piesă importantă a propagandei protestante publicată în timpul domniei Elisabetei I

pierdute ale papei avea să fie pierderea tuturor proprietăților. În doi ani, oricine se referea la fostul cap al Bisericii drept altceva decât „episcopul de la Roma" putea fi suspectat de trădare, la fel ca și preoții care, în loc să șteargă complet numele papei de pe cărțile de rugăciune, se mulțumiseră doar să îl acopere. Este adevărat că Thomas Cromwell fusese acela care dusese antipapalismul până la asemenea măsuri extreme, dar el se bucurase de sprijinul unui Henric al VIII-lea acrit și răzbunător.

4. Supremația regală

În momentul în care papei i-au fost retrase toate puterile pe care le avea în Anglia, nu a existat nici un motiv pentru care ele să nu fie acordate regelui. Opțiunile ar fi fost mai multe. Mulți – nu exclusiv, dar majoritatea din rândurile clerului – s-au opus categoric ideii ca un mirean să dețină controlul asupra Bisericii. Chiar dacă nu aveau nici un motiv să vrea să schimbe actuala stare de fapt, este posibil ca ei să fi fost gata să susțină activ soluția înființării unei Biserici a Angliei, fără o autoritate tutelară în afara țării, dar independentă și față de statul temporal. Numai că Henric al VIII-lea indicase limpede că o asemenea soluție era inacceptabilă, prin atacurile împotriva autonomiei Bisericii din 1531 și 1532. Probabil Thomas Cormwell era partizanul unei a doua opțiuni. Există dovezi numeroase că el ar fi dorit ca autoritatea papală să fie redirecționată către rege și Parlament, mai degrabă decât către rege singur. S-a afirmat că, tocmai datorită dorinței sale de a vedea hotărârile privind Biserica Angliei luate pe o bază permanentă de către un parteneriat între rege și Parlament, transferul de autoritate s-a făcut cu confirmarea prin legislație și nu s-a limitat la un simplu recurs la monarh. A existat chiar și părerea (care astăzi nu mai este luată în serios) că Cromwell și-a văzut împlinite dorințele. Acum opinia general acceptată este aceea că el a dat greș în încercarea de a stabili o relație independentă permanentă între rege și națiunea politică (reprezentată de Parlament). Henric era ferm hotărât să își păstreze neștirbită autoritatea. Interesul lui era mai degrabă de a scăpa de orice i-ar fi putut limita libertatea de acțiune decât de a stabili un parteneriat constituțional între el și supușii lui. Din punctul lui de vedere, Coroana era unicul recipient acceptabil pentru puterea papală.

Lucrul acesta a fost făcut limpede în *Actul de supremație* din 1534, prin care supremația regelui în cadrul Bisericii era nu acordată, ci recunoscută ca un fapt existent. Astfel, parlamentul nu oferea puteri Coroanei (puteri pe care mai apoi se putea hotărî să i le retragă). El nu făcea decât să confirme situația și să definească în temeni juridici ceea ce era considerat o autoritate lăsată de Dumnezeu. Titulatura deplină a actului poartă ceva din savoarea intenționată. El era „un act privitor la dreptul Regelui de a fi capul cel mai important al Bisericii Angliei și de a avea autoritatea să schimbe și să îndrepte toate greșelile, ereziile și abuzurile comise în sânul acesteia". Un mesaj similar este cuprins în frazele de început ale actului:

1 Cu toate că Majestatea sa regele este de drept și se cuvine să fie capul dintâi al Bisericii Angliei și recunoscut ca atare de către prelații din această țară în sinodurile lor; totuși, pentru coroborarea și confirmarea celor de mai sus și pentru propășirea virtuții
5 credinței întru Christos între hotarele Angliei și pentru a reprima și a extirpa toate ereziile și alte monstruozități și încălcări întâlnite până acum, se afirmă prin autoritatea prezentului Parlament regele, suveranul nostru, moștenitorii și urmașii săi, regi ai acestei țări, vor fi primiți, acceptați și cunoscuți ca singuri conducători pe
10 pământ ai Bisericii Angliei, denumită *Anglicana Ecclesia*...

Noțiunea de șef suprem, cu care Sinodul se învoise în 1531 (vezi pagina 45), dispăruse, la fel ca și orice aluzie cum că acesta ar fi fost un titlu onorific. Se afirma limpede că Biserica urma să fie supusă controlului laic în ceea ce privea administrarea sa de zi cu zi și nu lăsată să își vadă singură de treabă, după cum crezuseră mulți dintre reprezentanții ei. Încă înainte de sfârșitul anului, Cromwell a fost numit viceregent în probleme spirituale. Aceasta însemna că, față de Biserică, el putea exercita toate puterile care aparțineau regelui. Și nu a întârziat să facă uz pe deplin de noua sa autoritate (vezi paginile 78 și 122), astfel că episcopii și ceilalți prelați de rang înalt aveau să constate curând că activitatea lor era pusă sub lupă și ei înșiși supuși unui bombardament constant cu instrucțiuni scrise despre ce puteau și ce nu puteau face. S-a afirmat

adesea că supremația regală asupra Bisericii a constituit o schimbare revoluționară în constituția Angliei. Dar cât de justificată este această afirmație? Din multe puncte de vedere, ea a fost adesea exagerată. S-a făcut comparația între statul în care o instituție (Biserica), împreună cu sistemul său juridic complet independent, care deținea aproape o treime din proprietățile imobiliare existente în țară, era controlată de o putere străină – situația dinainte de Reformă –, și statul național modern, în cadrul căruia autoritatea supremă aparținea monarhului – situația de după Reformă. Și totuși, diferența nu este chiar atât de mare pe cât ar putea părea când o descriem în felul acesta. Punctul dificil constă în termenul „controlată", care oferă o imagine deformată a influenței pe care a exercitat-o papa asupra Bisericii engleze în perioada dinainte de 1530. Dacă nu luăm în seamă modalitatea în care Wolsey s-a folosit de poziția lui ca împuternicit papal pentru a stabili practic o dictatură asupra colegilor lui de la toate nivelurile (ceea ce pare logic, dat fiind că Wolsey nu era exact o „putere străină"), rămâne limpede că papa a jucat un rol extrem de redus în afacerile ecleziastice de dincolo de faleza de la Dover. Chiar dacă avea ultimul cuvânt în numirea înalților prelați precum episcopii, o tradiție îndelungată făcuse ca el să confirme doar persoanele nominalizate de rege. Rareori se făcea apel la Roma în probleme ridicate de legea canonică și, de câte ori se întâmpla aceasta, apelul venea din partea foarte restrânsei minorități care își putea permite să achite onorariile extrem de ridicate (mita, practic) necesare pentru obținerea unor rezultate favorabile în tribunalele romane. Astfel, efectul sistemului de apel asupra Bisericii engleze în întregul ei a fost minim – deși la nivel individual putea avea consecințe devastatoare, după cum avea să afle Henric al VIII-lea pe propria lui piele. Iar papa nu indica creștinilor englezi ce să creadă. Învățăturile fundamentale ale Bisericii erau atât de bine înrădăcinate și de neschimbat încât nu mai aveau nevoie să fie definite de la centru, și încă nu venise vremea când ar fi fost nevoie de indicații la nivel de detaliu. Teologilor, și mai ales celor care studiau în universități, le rămăsese sarcina de a dezbate între ei subtilitățile dogmei și de a cădea sau a nu cădea de acord, după cum vor fi găsit de cuviință. Abia în perioada Contrareformei „oficiale", după moartea lui Henric al VIII-lea, Roma a simțit nevoia de a interveni ca arbitru în problemele

legate de credințele și practicile religioase. O parte a legislației adoptate de Parlamentul Reformei se referea la sumele mari de bani pe care instituția papală le câștiga din Anglia datorită „uzurpării" sale. Dar aceste nemulțumiri au fost formulate în special din motive de propagandă, fără prea multă substanță. Este adevărat că Roma primea cantități uriașe de argint și aur din Germania, conform plângerilor zgomotoase ale lui Luther și a altora, dar situația stătea altfel în Anglia, unde „raptul" era abia observat. Unica dare cu caracter general era una veche de câteva secole – „bănuțul lui Petru" – prin care se adunau doar câteva sute de lire pe an din întreaga țară!

Iar dacă argumentele în favoarea dispariției bruște și dramatice a influenței străine în interiorul statului englez nu sunt foarte convingătoare, să vedem ce se întâmplă cu teoria conform căreia supremația regală a modificat radical constituția însăși. Și în cazul acesta, interpretarea tradițională pare puțin exagerată. Adesea Biserica pre-reformată a fost descrisă ca un stat în stat, împiedicând evoluția instituțiilor politice „moderne". Două aspecte ale independenței sale juridice – beneficiul clerului și sanctuarul – au fost aduse cel mai frecvent ca exemple tipice pentru această situație. Beneficiul clerului era aranjamentul conform căruia orice persoană acuzată într-un tribunal regal putea invoca imunitatea în fața judecății, dacă făcea parte din rândurile clerului. Și, cum toți aceia care aveau câte o însărcinare, cât de mică, în viața bisericească erau considerați clerici, nu numai preoții, și pentru că, în absența documentelor care să dovedească acest statut, aceia care se pretindeau clerici nu trebuiau decât să poată să citească un verset în latinește pentru a scăpa din ghearele legii, ticăloșii educați (sau măcar inteligenți) aveau o portiță de scăpare, de care făceau adesea uz. Sanctuarele erau porțiuni de teren, variabile ca întindere de la întregul ținut Durham la împrejurimile bisericilor și mânăstirilor, scoase de sub incidența legii proprietăților imobiliare. Aceia care locuiau în mod normal pe teritoriul unui sanctuar erau scutiți de efectele obișnuite ale legii, indiferent care era delictul de care ar fi putut fi acuzați. Mulți istorici au afirmat (sau măcar au insinuat) că atâta vreme cât asemenea anomalii continuau să existe, statul național nu s-ar fi putut dezvolta și că supremația regală, prin faptul că adusese sistemul juridic al

Bisericii sub controlul Coroanei, a îndepărtat un obstacol important în calea evoluției constituționale.

Dar este îndoielnic că obstacolul a fost chiar atât de mare. Nu numai că numărul celor care făcuseră abuz de privilegiile oferite de Biserică fusese în realitate mic, dar legislația adoptată încă de la începutul perioadei Tudor atenuase problemele eliminând complet o parte dintre scutiri – în special cele pentru delicte majore, cum erau crima sau trădarea – și impunând ca cele rămase să fie la dispoziția fiecărui individ o singură dată în viață (cei care profitau o dată de ele erau însemnați cu o crestătură la degetul mare, pentru ca să nu poată cere și a doua oară „salvarea"). Rezultatul a fost că existența privilegiilor juridice ale clerului s-a dovedit în realitate a fi nu mai mult decât un inconvenient minor, cu siguranță nu unul care să oprească dezvoltarea Angliei ca stat național unitar.

Așadar, cât de importantă a fost supremația regală? Aparent a fost, fiindcă istoricii, ajutați de raționamentele post factum, au constatat că ea a marcat o schimbare dramatică în echilibrul puterilor în stat. Chiar și acceptând că, în anii 1530, brațul secular era fără discuție partenerul cel mai însemnat – exemplificat cel mai concludent de faptul că, deși convocat întotdeauna în același timp cu Parlamentul, Sinodul Sudic nu era decât teatru fără vreo importanță – este limpede că Biserica reprezenta încă o forță cu greutate în țară. După 1534 însă, importanța ei, atât constituțională, cât și politică, a scăzut rapid. Tribunalele bisericești și-au continuat existența, fără a mai reprezenta o alternativă la cele civile, iar reprezentanții clerului au încetat să mai joace un rol important în viața politică – cu excepția lui Stephen Gardiner, pe perioada scurtei domnii a reginei Mary, Wolsey a fost ultimul dintr-un lung șir de lorzi cancelari prelați; și, după 1540 și dispariția definitivă a mânăstirilor (vezi pagina 82), mirenii au constituit majoritatea în Camera Lorzilor. Nu va mai fi niciodată posibilă considerarea Bisericii în stat ca bază de putere alternativă la monarhie. Dar și această afirmație trebuie privită cu circumspecție, căci au existat comentatori care au susținut și argumentat că supremația regală nu a reprezentat mai mult decât un simbol al schimbărilor ce aveau să se petreacă oricum, indiferent că despărțirea de Roma ar fi avut sau nu loc. Deși prin însăși natura lor,

argumentele ipotetice nu pot fi nici susținute, nici contestate, pare credibil că un stat englez din mijlocul secolului al XVI-lea rămas în îmbrățișarea Bisericii Catolice ar fi ajuns la o înțelegere cu papa, cu aproximativ același efect ca și legislația din 1534-1536. Sau cel puțin așa s-ar fi întâmplat dacă monarhii englezi ar fi procedat în același fel ca egalii lor de pe continent. În felul acesta, după cum se va vedea în capitolul 5, semnificația supremației regale și a rupturii de Roma s-ar putea să fi fost mai degrabă de natură religioasă, decât politică.

5. Opoziția față de schimbare

a) Strategia guvernului

Atât Henric al VIII-lea cât și Thomas Cromwell au înțeles că strategiile urmărite după 1532 aveau să le aducă dușmani din multe părți și că vor primi sprijinul a foarte puțini oameni. De aceea, au căutat o modalitate de abordare a ceea ce s-ar fi putut transforma într-o situație foarte periculoasă. Din dovezile indirecte pe care le avem la dispoziție, această abordare este dificil de definit. Potențiala opoziție se compunea aparent din două categorii: aceia (foarte puțini) care aveau să refuze schimbările indiferent ce aveau să le aducă ele și restul (marea majoritate) care le vor accepta, cu condiția să aibă suficient de câștigat de pe urma lor. După această împărțire, strategia de urmat devine limpede. Opozanții puțini, dar de neclintit, trebuiau eliminați, în parte pentru a da un exemplu celorlalți, în timp ce masa de nehotărâți trebuia îndemnată să se supună de bunăvoie noii situații cu ajutorul amenințărilor.

Cromwell credea cu tărie că orice astfel de acțiune trebuie să fie absolut legală și se pare că regele a fost de acord cu el. Era de aceea nevoie de legislația cuvenită pentru a justifica viitoarele acțiuni. Modalitatea tradițională de tratare a trădătorilor, mai ales acolo unde dovezile nu erau covârșitoare (după cum se întâmpla adesea), era de cele mai multe ori o condamnare pentru înaltă trădare din partea Parlamentului. De obicei, asemenea decizii se luau fără proces – declarația unui ministru era în general suficientă – pentru a-i condamna pe vinovați la moarte,

cu trecerea averilor lor în proprietatea Coroanei. Deși la îndemnână în caz de nevoie, această procedură putea constitui, în opinia lui Cromwell, o metodă destul de stângace de rezolvare a unui număr mai mare de cazuri, pe o perioadă mai întinsă. Era nevoie de o lege cu un caracter mai general, care să poată fi invocată dacă și când va fi nevoie. Ceea ce s-a făcut prin *Statutul trădării*, adoptat pentru prima dată în 1534 și întărit de câteva ori prin amendamente, în următorii ani. El declara că oricine se făcea vinovat de înaltă trădare (și putea fi pedepsit cu moartea) dacă

1 dorește, vrea sau cere, prin cuvinte sau în scris, sau dacă prin meșteșug închipuie, inventează, face sau încearcă să facă vreun rău Majestății sale regelui, reginei [Anne Boleyn] sau moștenitoarei lor [Elisabeta], sau să le știrbească onoarea, titlul sau
5 numele domeniilor lor regale, sau dacă prin minciună și răutate face publică și rostește, prin scris sau în cuvinte, că regele ar fi eretic, schismatic, tiran, păgân sau uzurpator al Coroanei...

Varianta inițială a legii a alarmat pe mulți membri ai Parlamentului, în special pentru că dădea posibilitatea ca oricine să fie persecutat dacă făcea vreun comentariu ostil la adresa regelui, poate într-un moment de supărare. Pentru a liniști aceste temeri, cuvintele „prin minciună" (adică cu intenții rele) au fost adăugate în alte câteva puncte. Chiar și așa însă, legea făcea ca orice expresie de nemulțumire referitoare la vreo acțiune a regelui (divorțul, ruperea legăturilor cu Roma sau supremația regală) să devină foarte primejdioasă. În aceste împrejurări, orice om prudent făcea mai bine să nu intre în discuții despre cele întâmplate, mai ales în situația în care, ceva mai târziu, s-a stabilit pedeapsa cu închisoarea pe viață pentru toți aceia care ascultaseră afirmații care ar fi intrat în categoria de trădare și nu le raportaseră.

Cromwell avea dreptate să spere că o asemenea legislație le va da posibilitatea de a scăpa de orice opoziție activă. Dar marea majoritate a disidenților pasivi nu putea fi lăsată să se bucure de protecția tăcerii. Ruptura de Roma odată confirmată prin lege, urmată de supremația regală și de noua ordine de succesiune, stabilită o dată cu divorțul (copiii lui Anne Boleyn aveau întâietate, iar Mary, fata Caterinei de Aragon,

urma să fie dezmoștenită), s-au inserat clauze prin care întreaga populație era obligată să jure credință noii stări de fapt. Pentru cei care refuzau, pedeapsa era moartea. Cercurile guvernante au considerat că acest set de măsuri aveau să fie suficiente.

b) Sfânta Fecioară din Kent

Cu toate acestea, doi foarte populari centri de opoziție și-au făcut apariția încă înainte de punerea în aplicare a măsurilor. Cel mai primejdios s-a organizat în jurul Elisabetei Barton, cunoscută sub numele de Fecioara din Kent. Încă de la mijlocul anilor 1520, ea își făcuse cunoscute viziunile în care mai ales Fecioara Maria îi vorbise, dându-i sfaturi pe care să le împărtășească și altora. În sud-estul Angliei (era călugăriță la Canterbury), ea se bucura de o reputație răspândită în rândul bogaților dar și al săracilor, ca purtătoare a cuvântului Domnului și se spune că mulți dintre cei mai puternici locuitori ai ținutului se temeau de ea. De la bun început își ridicase glasul împotriva încercărilor regelui de a-și anula căsătoria. Îi spusese chiar și lui Henric în față că Dumnezeu avea să îl pedepsească dacă nu își încetează acțiunile. La pronunțarea publică a divorțului, în mai 1533, a anunțat că într-o lună Henric avea să nu mai fie rege – lăsând la latitudinea celor care o ascultau să hotărască dacă aceasta se va petrece pentru că avea să îl pedepsească Dumnezeu, sau pentru că va fi răsturnat de supuși. O astfel de situație cerea o rezolvare rapidă și decisivă, pentru eliminarea pericolului unor tulburări publice. Fecioara a fost imediat arestată, adusă la Londra și forțată, împreună cu o parte din suporterii ei, să anunțe la St. Paul's Cross că viziunile ei fuseseră o minciună și o înșelătorie. Ea și cinci dintre adepții ei cei mai apropiați au fost închiși în Turn, Parlamentul care s-a întrunit la începutul lui 1534 a adoptat împotriva lor o hotărâre care îi condamna pentru înaltă trădare, și în aprilie au fost executați. O ocazie de criză fusese evitată.

c) Franciscanii observanți și cartusienii

Mai puțin amenințătoare, dar la fel de iritante pentru rege erau criticile referitoare la atitudinea față de Caterina și de papă formulate de călugării

și preoții care aveau legături cu curtea. În mod special supărător era faptul că ele veneau din partea a două ordine religioase – cel al călugărilor franciscani observanți și al cartusienilor – respectate pentru atitudinea lor spirituală în întreaga țară. În plus, aceștia erau perfect situați din punct de vedere geografic pentru a aduce speranță și încurajare oricui ar fi dorit să i se opună lui Henric. Principalul sediu franciscan se găsea alături de cel mai frecventat palat regal, cel de la Greenwich, iar centrul cartusian cel mai important era la Charterhouse, în Londra. Ambele erau vizitate adesea de membrii cei mai însemnați ai societății engleze, dornici să fie văzuți ca asociați cu puritatea religiei.

Cercetările au scos curând la iveală că pe franciscani îi unea opoziția față de politica lui Henric. De aceea, singurul lucru accesibil guvernării era să le închidă toate cele șapte centre de pe teritoriul statului și să îi oblige pe locatari să iasă la lumină în viața publică. Aceasta s-a întâmplat în 1534, când membrii mai încăpățânați au fost aruncați în închisoare. Nu se știe sigur ce s-a petrecut cu ei, dar probabil că până la 30 din totalul de 200 de călugări franciscani au pierit neștiuți în prizonierat.

Aparent însă, în ce îi privea pe cartusieni exista posibilitatea de a „stăpâni prin dezbinare", căci la Londra existau câțiva călugări – și în țară încă și mai mulți – care nu erau de acord cu atitudinea inflexibilă a colegilor lor. Cromwell spera că va putea obține o victorie de propagandă demonstrând cum cartusienii puteau fi convinși pe cale logică. Dar rezultatul a fost cel opus. O dată cu îndepărtarea intransigenților mai importanți, închiși sau chiar destinați execuției, o nouă recoltă de potențiali martiri apărea pentru a duce mai departe mișcarea de rezistență. Într-o perioadă de trei ani, 18 membri care făceau parte din Charterhouse au fost fie executați, fie au preferat să moară de foame (mai degrabă decât să se supună) în închisoare. În timpul acesta s-au petrecut multe fapte de curaj, repovestite cu patos de comentatorii catolici de-a lungul secolelor. În cele din urmă, regele a obținut o victorie lipsită de valoare convingând un grup de călugări să depună jurământul cerut, iar mânăstirea și-a continuat existența fragmentar până în 1539. Verdictul Istoriei însă nu a fost blând, iar războiul împotriva cartusienilor londonezi a fost considerat ca unul dintre actele cele mai greu de apărat ale lui Henric al VIII-lea.

d) John Fisher

Contemporanii însă au criticat mai aspru modul în care au fost tratate două personalități de seamă – John Fisher și Sir Thomas More. Fisher era singurul membru al ierarhiei bisericești care rămăsese neclintit în opoziția față de faptele lui Henric. Poziția sa era simplă și directă. Nutrea convingerea că puterile papale erau reale și dăruite de Dumnezeu, că oricine le contesta comitea un păcat de moarte și că era de datoria Bisericii să denunțe asemenea acțiuni. Această convingere era atât de puternică, încât era dispus să și-o susțină indiferent cu ce preț, pentru el sau pentru oricine altcineva. Atitudinea sa nu admitea compromisul.

Când a avut loc ruptura de Roma, Fisher era deja un bătrân trecut de șaizeci de ani. Era episcop de Rochester, în Kent, încă din 1504, iar faptul că nu fusese promovat din această cea mai mică și mai săracă dioceză a Angliei spune multe despre el. Era într-o mare măsură un episcop atipic, fără ambiții lumești, fără abilități politice și fără calități administrative. Pasiunile sale erau învățătura (la cincizeci de ani începuse să studieze limba ebraică) și rugăciunile (cărora le dedica multe ceasuri în fiecare zi). Ajunsese episcop numai pentru că aceasta fusese dorința mamei lui Henric al VIII-lea, al cărei sfetnic spiritual fusese.

A atras atenția lui Henric devenind cel mai activ dintre apărătorii Caterinei de Aragon în bătălia divorțului (vezi pagina 16). Felul deschis în care își exprima opiniile, atât direct în auzul regelui cât și în scris, i-a atras ura lui Henric, aparent hotărât să îl pedepsească pentru curajul lui, cu prima ocazie. Aceasta s-a ivit în 1533, pentru că Fisher era un suporter declarat al Fecioarei din Kent. Dar, într-un fel sau altul, Henric a hotărât să mai aștepte o vreme și, deși Fisher s-a aflat pe lista inclusă în actul de expropriere adoptat împotriva Elizabetei Barton și a susținătorilor ei, i s-a permis să își răscumpere libertatea plătind o amendă relativ mică. Răgazul a fost însă de scurtă durată. În aprilie 1534, când a refuzat să depună jurământul de acceptare a divorțului și a tot ceea ce decurgea din el, a fost închis în Turn. Lucrul cel mai bun din punct de vedere politic pentru Henric ar fi fost să îl lase să moară acolo din cauza condițiilor aspre de detenție. Un an mai târziu însă, regele s-a lăsat convins să dea un exemplu public al puterii sale. Papa tocmai anunțase că Fisher

Sir Thomas More, tablou de Hans Holbein

Descrierea făcută de Edward Hall lui Sir Thomas More

Nu știu dacă să-l numesc un înțelept naiv sau un naiv înțelept, căci fără îndoială că, pe lîngă învățătură, avea și un spirit din cele mai alese, amestecat însă cu atâtea ironii și persiflări, că până și celor care îl cunoșteau cel mai bine le părea uneori că spunea prostii, doar că el amestecase batjocura în spusele sale.

urma să fie numit cardinal. Reacția lui Henric era previzibilă. Viitorul cardinal a fost acuzat de înaltă trădare, judecat și executat. Deși totul se petrecuse în limitele legii – Fisher era fără îndoială vinovat de lucrurile pentru care fusese pus sub acuzare – sentimentul general a fost că motivul real pentru care se întâmplaseră toate fusese ura. Henric însuși dădea apă la moară acelora care voiau să îl prezinte ca pe un tiran.

e) Sir Thomas More

Sir Thomas More a fost unul dintre personajele cele mai fascinante ale începutului secolului al XVI-lea. Dacă personalitatea și caracterul lui John Fisher au fost întotdeauna ușor de descris, comentatorii s-au confruntat cu o sarcină mult mai dificilă în cazul lui Thomas More. Rezultatul a fost acela că, de-a lungul secolelor, numărul paginilor dedicate omului care a fost Thomas More l-a egalat pe acela despre Henric al VIII-lea. Iar varietatea verdictelor a fost aproape la fel de mare. La una dintre extreme, el a fost prezentat ca un sfânt (Biserica Catolică l-a canonizat în 1935, împreună cu Fisher), în timp ce detractorii săi l-au înfățișat ca pe un geniu dezorientat, care și-a sacrificat inutil viața de dragul unui aspect tehnic. Există atât de multe dovezi conflictuale, încât istoricii nu vor ajunge probabil niciodată la o concluzie comună în legătură cu el. Ceea ce lasă loc suficient de manevră acelora care doresc să își exerseze libertatea de gândire.

Există însă un consens asupra evenimentelor majore din viața sa, ca și asupra atributelor și caracteristicilor sale dominante. S-a născut în 1478 la Londra și și-a petrecut aproape întreaga viață în oraș și în împrejurimile sale. I-a urmat tatălui său în studiul legii dar, deși a devenit expert în practicarea ei, s-a lăsat atras în aceeași măsură de toate celelalte ramuri ale educației academice. Capacitățile intelectuale și puterea de muncă îi erau atât de mari, încât încă înainte de a împlini 30 de ani, avea o reputație bine stabilită ca unul dintre cei mai de seamă învățați ai Europei. Darul dezvoltat al comportamentului în societate (atunci când se hotăra să facă uz de el) i-a adus popularitatea în unele cercuri și prietenia tânărului Henric al VIII-lea. Neputând să se mulțumească cu o strălucită carieră juridică și cu una academică la fel de impresionantă,

More s-a lăsat atras în cercul politic de la curte, reprezentându-l pe rege într-o serie variată de situații cu caracter diplomatic și ajungând să fie considerat ca un foarte capabil și foarte credincios slujitor al acestuia. Un cod moral foarte strict l-a împiedicat să facă pașii necesari unei cariere politice de prima mână și de aceea numirea sa ca urmaș al lui Wolsey în postul de lord cancelar, în 1529, a părut oarecum surprinzătoare. Cu atât mai mult cu cât și Henric și curtenii săi cei mai de seamă îi cunoșteau atitudinea de opoziție față de divorț, din principiu. Noul lord cancelar și-a propus eradicarea ereziei din Anglia, după o perioadă îndelungată în care predecesorul său hotărâse că era mai sănătos să o ignore. Ca rezultat al acestei inițiative, o seamă de luterani și reformatori mai puțin radicali au fost arși pe rug. Atacul tot mai încrâncenat al lui Henric la adresa Bisericii (vezi pagina 43) i-a dat alte bătăi de cap lui More, dat fiind că era vorba aici de un alt principiu asupra căruia nu căzuse de acord cu stăpânul său. Opinia sa era că Biserica va înceta să mai audă cuvântul divin odată intrată sub control laic. În fine, Henric i-a permis să demisioneze în 1532, după adoptarea *Actului de supunere* a clerului.

Cei doi vedeau acum relația dintre ei în moduri radical diferite. More se considera slujitorul credincios al regelui, care avea să își slujească întotdeauna stăpânul în măsura în care i-o permitea conștiința și care nu va face niciodată nimic prin care să i se opună în mod activ. Henric își vedea fostul lord cancelar ca pe un inamic periculos (acela care nu era cu el era împotriva lui), care îl abandonase atunci când avea mai multă nevoie de el și care merita pedepsit pentru fapta sa. Ura care îl cuprindea adesea față de fostul său prieten era imensă. Porniseră pe un drum care nu putea duce decât la o confruntare. More a încercat să se retragă complet din viața publică, dar Henric era hotărât să îl încolțească. Cromwell s-ar fi mulțumit cu promisiunea lui More că nu va acorda ajutor sau asistență inamicilor regelui, dar stăpânul a insistat că jurământul, despre care știa prea bine că includea lucruri cu care More nu putea fi de acord, trebuia depus. Acesta nu s-a lăsat convins. A ajuns alături de Fisher în Turn, a fost judecat și găsit vinovat datorită unei chichițe tehnice. A fost executat în iulie 1535, la o lună după distinsul său tovarăș de captivitate. Henric dăduse o nouă lovitură inutilă propriei sale reputații.

6. De ce opoziția față de supremația regală și de ruptura cu Roma a fost atât de slabă?

Chiar dacă am accepta că *Pelerinajul grației divine* din 1536 a fost provocat în bună măsură de opoziția față de înlocuirea puterii papale cu cea a regelui (opinie respinsă de cei mai mulți istorici), trebuie să acceptăm că opoziția deschisă față de schimbările descrise în capitolul de față a fost minimă. Iar istoricii nu au întârziat să caute explicații.

S-a considerat multă vreme de către comentatorii protestanți că aparenta indiferență a populației putea fi considerată ca demonstrând că devoțiunea față de creștinism era foarte scăzută în Anglia și Țara Galilor pe la 1530. Tabloul general era acela al unei Biserici aflate într-o perioadă de criză, o instituție care pierduse sprijinul populației și care devenise vulnerabilă față de cele mai mici presiuni politice. O variațiune pe această temă era că situația ei, deja primejduită, fusese îngreuiată și mai mult de activitatea lui Wolsey, care distrusese orice fel de rezistență pe care ar mai fi putut-o opune ierarhia bisericească. Și într-un caz și în celălalt, accentul cădea pe deficiențele Bisericii, considerată un fruct copt, numai bun de cules.

În cursul ultimelor decade, s-a căutat o explicație și pe fața cealaltă a monedei. Cercetătorii și-au concentrat atenția asupra felului în care Cromwell, cu sprijinul activ al lui Henric, a făcut imposibilă organizarea unei opoziții concertate. Efectul maxim era acela al apariției unor centre izolate de nemulțumire, care puteau fi eliminate înainte de a apuca să devină focare de tulburări sociale. În termenii jocului de pocher, toate cărțile mari erau în mâna acelora care conduceau țara și, cînd a venit momentul licitării, miza stabilită a fost atât de mare, încât numai aceia mânați de o puternică dorință de autodistrugere s-au arătat dispuși să meargă mai departe. S-a afirmat că, la urma urmelor, faptul că puțini au fost aceia dispuși să își rișteviața și bunăstarea familiei de dragul unei părți a credinței tradiționale nu a însemnat că religia nu era considerată importantă.

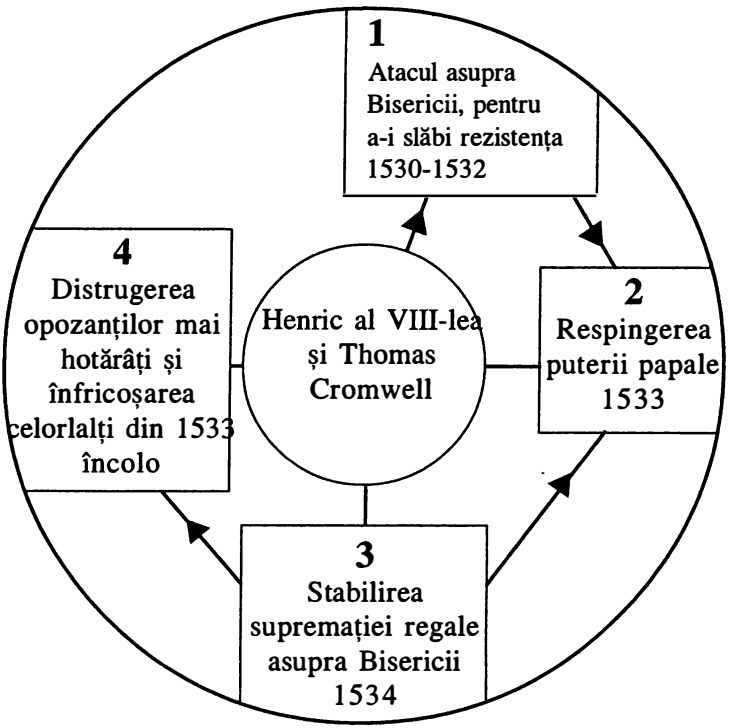
1
Atacul asupra Bisericii, pentru a-i slăbi rezistența 1530-1532
2
Respingerea puterii papale 1533
3
Stabilirea supremației regale asupra Bisericii 1534
4
Distrugerea opozanților mai hotărâți și înfricoșarea celorlalți din 1533 încolo
Henric al VIII-lea și Thomas Cromwell

Rezumat – Supremația regală și ruptura de Roma

Să luăm notițe despre *„Ruptura de Roma și supremația regală"*

Dat fiind că evenimentele descrise și comentate în capitolul de față constituie miezul reformei henriciene, va trebui să rețineți cât mai multe lucruri despre ele. Ceea ce înseamnă că notițele pe care le luați trebuie să fie cât mai ample.

Este bine dacă începeți prin a elabora un tablou clar al faptelor și cronologiei lor. Articolele relevante din tabelul cronologic de la paginile 157-159 vă vor oferi un cadru adecvat pentru această secțiune în notițele voastre.

Trebuie apoi să faceți o prezentare a pozițiilor posibile față de cele trei chestiuni istorice principale introduse: i) de ce au avut loc aceste evenimente? ii) care a fost importanța lor? și iii) de ce opoziția a fost atât de slabă? Dacă puteți, dezvoltați-vă un punct de vedere propriu.

Să răspundem la întrebări-eseu despre *„Ruptura de Roma și supremația regală"*

Studiați următoarele întrebări:

1. De ce a rupt Henric al VIII-lea legăturile cu Roma?
2. În ce măsură ruptura cu Roma s-a datorat unor motive politice, mai degrabă decât religioase?
3. De ce a fost atât de slabă opoziția eficientă față de respingerea papei de către Henric al VIII-lea și de instalarea supremației regale?
4. „Henric al VIII-lea a reușit să domine Biserica engleză pentru că drumul i-a fost deschis de cardinalul Wolsey." Comentați acest verdict.
5. Comentați rolul Parlamentului în ruptura cu Roma și instalarea supremației regale.
6. În ce măsură a fost Thomas Cromwell răspunzător pentru lipsa opoziției active față de extinderea puterii lui Henric al VIII-lea asupra Bisericii?
7. Sunteți de acord cu opinia că „începuturile Reformei în Anglia s-au datorat mai degrabă anticlericalismului decât lui Anne Boleyn"?

Toate aceste întrebări se concentrează asupra unuia sau altuia dintre cele două aspecte ale părții de subiect preferate de examinatori. Ele ar putea fi etichetate drept „cauzele reformei henriciene" și „motivele slabei opoziții față de politica lui Henric al VIII-lea în domeniul religiei". Este evident că va trebui să fiți foarte bine pregătiți în ambele subiecte. Dacă ați făcut o listă de întrebări pe fiecare dintre teme, în care grup veți include numărul 4? Care dintre cele șapte întrebări nu se încadrează în nici unul din grupuri?

Un punct de pornire util în abordarea oricărei întrebări-eseu este încadrarea ei într-un din cele patru categorii standard la acest nivel („Ce?", „De ce?", „Până unde/În ce măsură?" și „întrebări provocatoare"). Întrebarea numărul 5 este singura dintre cele listate mai sus a cărei încadrare are să vă ia ceva mai mult timp. Odată identificat tipul întrebării, vă aflați deja pe drumul cel bun în alegerea modalității de abordare a răspunsului – aceasta dacă v-ați elaborat o strategie de abordare a fiecărui tip de întrebare. Dacă nu, poate a venit vremea să cereți cuiva sfatul.

Atunci când structurați planul unui eseu, pasul următor încadrării într-o anumită categorie de întrebări este acela de a analiza atent formularea, pentru a detecta orice afirmație care ar necesita comentarii. Cele mai multe întrebări nu conțin asemenea afirmații, dar procedeul este util, dat fiind că nu vă ia mai mult de câteva secunde și vă poate aduce puncte în plus la notă. Priviți întrebarea numărul 3. Care dintre premise are nevoie să fie abordată în răspunsul vostru („eficientă" este termenul cheie)? Paragraful introductiv al eseului este în mod evident locul unde se pot face comentarii asupra formulării unei întrebări. La urma urmelor, scopul lui este acela de a capta atenția cititorului, demonstrând că sunteți conștienți de importanța întrebării și indicând pe scurt felul în care doriți să o abordați. Sublinierea premiselor incluse în întrebare face parte integrantă din acest proces și poate adesea furniza materialul pentru o frază de deschidere incitantă. Dacă puteți face aceasta, vă asigurați că efortul vostru nu va suferi soarta celor mai multe dintre paragrafele de început – aceea de a fi practic ignorate de profesori datorită lipsei de substanță, tratate ca simple porți deschise către eseul propriu-zis. Compunerea unor prime paragrafe care să vă aducă puncte în plus este o deprindere care vine numai o dată cu exercițiul îndelungat. Încercarea de a redacta un început adecvat eseului de răspuns la întrebarea cu numărul 3 poate constitui o practică folositoare, în special dacă reușiți să completați fraza următoare: „Ceea ce este într-adevăr surprinzător la opoziția manifestată față de măsurile luate de Henric al VIII-lea între 1533 și 1536 pentru a prelua controlul asupra Bisericii engleze este nu faptul că..."

Întrebări bazate pe izvoare despre „*Ruptura de Roma și supremația regală*"

1. Sinodul din 1531

Citiți cu atenție fragmentul din documentul Sinodului de la pagina 46 prin care i se acordă lui Henric al VIII-lea 100 000 lire sterline. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce impresie încearcă Sinodul să lase asupra motivelor pentru care i se acordă regelui atât de mulți bani?
b) Care sunt dovezile că Sinodul încearcă să îl flateze pe rege? În răspunsul vostru folosiți citate din fragment.
c) „Autorii documentului încercau să îl influențeze pe rege". Elucidați și argumentați această afirmație.
d) De ce nu s-a putut Sinodul împotrivi pretențiilor regelui în 1531?

2. Supunerea clerului, 1532

Citiți cu atenție cele două formulări, de la paginile 47 și 48, atribuite lui Henric al VIII-lea și adresate Camerei Comunelor în 1532. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Descrieți împrejurările în care au fost făcute cele două declarații.
b) Care au fost motivele pentru care regele ar fi făcut aceste declarații?
c) Atât Henric cât și auditoriul știau că parte din cele afirmate erau fie neadevărate, fie menite să inducă în eroare. Dar toți cei implicați au înțeles că aceasta făcea parte în mod normal din „jocul" politic. Identificați partea neadevărată a primului fragment și pe cea destinată să inducă în eroare din cel de al doilea.
d) S-a afirmat că Henric al VIII-lea a dat dovadă de multă abilitate în manipularea Parlamentului. Cele două fragmente susțin această afirmație? Detaliați-vă răspunsul.

3. Supremația regală

Citiți cu atenție fragmentele din presupusa scrisoare a unui papă din secolul al II-lea (paginile 51-52), din preambulul *Statutului apelurilor* din 1533 (paginile 53-54) și din preambulul la *Actul de supremație* din 1534 (pagina 57). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați care sunt implicațiile următoarelor sintagme: i) „vicar al lui Dumnezeu" din primul fragment, ii) „tărâmul acesta al Angliei este un imperiu" din al doilea fragment, și iii) „pentru coroborarea și confirmarea celor de mai sus" din cel de al treilea.
b) Ce dovezi interne aveți că primul document este un fals?
c) În ce fel sunt preambulurile celor două acte menite să inducă în eroare?
d) Care era funcția preambulurilor la actele Parlamentului propuse de guvern în anii 1530?

4. Statutul trădării

Citiți cu atenție fragmentul din *Statutul trădării* din 1534, de la pagina 62. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați sintagma „care prin meșteșug închipuie, inventează, face sau încearcă".
b) În ce fel a fost modificată formularea legislației între momentul introducerii sale în Parlament și momentul în care a devenit lege? De ce s-a făcut schimbarea?
c) Care sunt cele trei tipuri de acțiuni pe care acest act le definește ca ilegale?
d) Care este principala critică adusă Actului de către comentatorii secolului al XX-lea?

5. Sir Thomas More

Studiați portretul lui Sir Thomas More și citiți cu atenție descrierea lui (pagina 66). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce încearcă să comunice Hans Holbein prin portretul său făcut lui Sir Thomas More?

b) Ce încearcă să comunice Edward Hall în descrierea sa făcută lui Sir Thomas More?
c) Ce anume din portret și din descriere lasă să se vadă că atât pictorul cât și scriitorul l-au cunoscut personal pe Sir Thomas More?

6. *Alegoria Reformei*

Studiați cu atenție xilogravura *Alegoria Reformei* din *Cartea martirilor* de John Foxe, reprodusă la pagina 55. Răspundeți la următoarele întrebări:
a) De ce ilustrația este denumită alegorie?
b) Comentați obiectele pe care le ține în mână Henric al VIII-lea.
c) Explicați ce mesaj a încercat să transmită artistul.

CAPITOLUL 4

Desființarea mănăstirilor

1. Contextul

În 1509, anul urcării pe tron a lui Henric al VIII-lea, în Anglia și Țara Galilor existau peste 850 de lăcașuri religioase. Astăzi, ele sunt denumite generic mănăstiri, deși termenul nu era răspândit la vremea aceea, când se foloseau mai multe denumiri, adesea destul de aproximativ și interșanjabil, astfel că nu putem da o terminologie cu reguli precise. Cu toate acestea, tendința era de a folosi pentru așezămintele mai mari termenul de abație, cele mijlocii erau stăreții sau mănăstiri de maici, iar prin cuvintele schit sau sălaș erau descrise unitățile de dimensiuni mici.

Lăcașurile intrau în două mari categorii. Acelea „închise", în care ocupanții – teoretic cel puțin – își petreceau întreaga existență între zidurile clădirilor și pe câmpurile cultivate sau în grădini, dedicându-și cea mai mare parte a timpului serviciilor religioase private, în capelele proprii. Cele „deschise" erau schiturile, ai căror ocupanți munceau în comunitate, aducând alinarea spirituală celor nevoiași, fie ei săraci, suferinzi, sau pur și simplu cei cărora preotul paroh le refuzase serviciile sale. Cele două categorii se distingeau și prin alte diferențe. Dacă schiturile erau aproape întotdeauna amplasate în orașe sau în apropierea lor, aproape întotdeauna mici și toate sărace (călugărilor din cele patru asemenea ordine le era interzis să dețină alte bunuri decât cele de folosință imediată), lăcașurile „închise" – considerate acum mănăstirile tipice – erau mai degrabă amplasate în afara orașelor, adesea de mari dimensiuni (măcar din perspectiva clădirilor, dacă nu a numărului de ocupanți) și în general bogate.

În fapt, averea mănăstirilor „tipice", ca total, era imensă. Ele stăpâneau cea mai mare parte a bogățiilor Bisericii, în mod normal considerată ca deținând o treime din domeniile existente în țară. De pildă, fiecare dintre cele aproximativ 30 de mănăstiri avea un venit egal cu al celor mai puternici nobili. Elementul „temporal" era constituit într-o proporție covârșitoare din rentele aduse de terenurile agricole, în timp ce „spiritualul" lua cel mai adesea forma profiturilor de pe urma parohiilor (beneficiile). Acestea apăreau pentru că foarte frecvent mănăstirile angajau un vicar sau un diacon pentru activitățile parohiei, păstrându-și partea leului din valoarea beneficiilor. O mănăstire își acumula de cele mai multe ori averea pe o perioadă de mai multe secole, prin intermediul a zeci (sau, în unele cazuri, sute) de moșteniri lăsate prin testament de marii sau mai micii proprietari de moșii, în speranța că prin generozitate vor reduce din timpul pe care sufletele lor îl aveau de petrecut în purgatoriu (vezi pagina 85).

Cele mai multe mănăstiri existau de generații întregi și erau acceptate ca făcând parte din comunitate de aproape întreaga populație care, conservatoare și crescută în prezența lăcașurilor de cult, le considera parte integrantă a unei vieți obișnuite. Chiar dacă exista și o minoritate importantă care trăia și murea fără să fi văzut vreodată o mănăstire, cei mai mulți locuiau în realtiva apropiere a uneia, sau pe un domeniu aparținând uneia, astfel încât îi cunoșteau activitățile. Și chiar dacă într-un anume moment nu existau mai mult de câteva sute de călugări călători, este greu de crezut că mulți adulți puteau evita contactul cu ei pe tot parcursul vieții. Dovezile pe care le avem ne fac să credem că, în prima jumătate a domniei lui Henric al VIII-lea, convingerea unanim acceptată era că mănăstirile vor continua să existe pe vecie.

2. Wolsey și desființarea mănăstirilor

În cursul deceniului al doilea al secolului al XVI-lea, cardinalul Wolsey a fost acela care a dizolvat 29 de mici lăcașuri de cult și le-a preluat proprietățile, cu scopul declarat de a înființa o școală primară în Ipswich, orașul său natal, și un nou colegiu la universitatea din Oxford. Nu

era nimic remarcabil sau înfricoșător în toate acestea, deși acțiunile sale le întreceau în amploare pe cele ale altor episcopi, care mai închiseseră și alte lăcașuri de cult în trecut. Toate cele dizolvate de Wolsey au fost „decăzute", adică au încetat să mai fie viabile în termenii precizați de fondatorii lor, datorită scăderii numărului de călugări sau de maici pe care îi adăposteau. Averile lor urmau să fie folosite în alte scopuri caritabile, iar dizolvările s-au făcut în condiții absolut legale, cu permisiunea explicită a papei. Faptul că documentele aferente nu fuseseră completate la vremea prăbușirii lui Wolsey, în 1529, astfel că proprietățile au fost transferate regelui, o dată cu celelalte bunuri ale cardinalului, a rămas puțin cunoscut și în orice caz nu a stârnit nici o reacție publică. După cum, la vremea aceea, nu s-a acordat importanță nici faptului că, în cea mai mare parte, activitatea minuțioasă legată de dizolvări fusese depusă de principalul consilier juridic al lui Wolsey, Thomas Cromwell.

3. Inspecțiile și *Valor Ecclesiasticus* din 1535

Două procese simultane, importante și în sine, dar și pentru că ele oferă istoricilor o cantitate imensă de informații referitoare la statutul mănăstirilor la vremea aceea, s-au desfășurat în 1535. Folosindu-se de puterile încredințate de rege atunci când îl numise viceregent responsabil cu supravegherea curentă a Bisericii, Cromwell și-a propus să organizeze inspecții ale tuturor lăcașurilor religioase, realizate prin intermediul reprezentanților săi. Asemenea inspecții fuseseră de mult acceptate ca o modalitate normală, chiar dacă nu tocmai frecvent aplicată, de verificare a modului de funcționare a acestor instituții. În mod tradițional, ele erau conduse de episcopul în dioceza căruia se afla lăcașul în cauză, sau, pentru situația în care mai multe lăcașuri fuseseră scutite de inspecții printr-o dispensă papală, de conducătorul ordinului căruia îi aparțineau. Deși incomplet, în sensul că nu includea multe dintre mănăstirile mai mici, programul de inspecții al lui Cromwell nu s-a putut încheia până în luna mai, așa cum se intenționase, și abia dacă a fost dus la capăt până la sfârșitul anului. Aceasta pentru că a fost întrerupt de un al doilea proiect, mai ambițios, *Valor Ecclesiasticus*. Acesta constituia nici mai

mult nici mai puțin decât încercarea de a întocmi o listă a tuturor proprietăților Bisericii din Anglia și Țara Galilor, inclusiv mănăstirile – o sarcină uriașă, dată fiind lipsa funcționarilor publici și starea înapoiată a administrării domeniilor de la acea vreme. Activitatea a fost îndeplinită de grupuri de comisari neplătiți, în cea mai mare parte mici nobili locali care vizitau toate lăcașurile de cult din ținuturile lor și, punând întrebări și verificând registrele contabile, își puteau face o părere asupra proprietăților aflate în posesia călugărilor sau maicilor. Istoricii s-au întrecut în a lăuda activitatea exhaustivă și minuțioasă a comisarilor, comparând *Valor Ecclesiasticus* cu *Domesday Book* ca realizare administrativă. Este perfect adevărat că ea s-a dovedit a fi o piatră de temelie în activitatea acelora care au studiat mai târziu procesul de desființare a mănăstirilor sau istoria ulterioară a domeniilor preluate în felul acesta de către Coroană.

Pentru momentul respectiv însă seria de inspecții desfășurate în 1535 a avut o importanță mult mai mare. O mare parte a muncii a fost efectuată de doi dintre cei mai credicioși slujitori ai lui Cromwell (astăzi cuvântul s-ar traduce mai degrabă prin „angajați"), Thomas Legh și Richard Layton, care împărtășeau multe dintre calitățile stăpânului lor. Erau extrem de capabili (astfel încât nu erau ușor de păcălit), muncitori (după cum o dovedește viteza cu care se deplasau dintr-un colț în altul al țării), foarte ambițioși (înțelegând prea bine că singura cale spre succes era de a oferi superiorilor lor ceea ce doreau) și complet lipsiți de scrupule atunci când era nevoie (chiar dacă puteau fi și înțelegători, sau chiar generoși, atunci când interesele lor majore nu erau afectate). Din scrisorile trimise lui Cromwell și în care cei doi își descriu activitatea, se poate reconstitui itinerariul parcurs și evalua modalitatea lor de lucru. Înainte de a părăsi Londra, li se puneau la dispoziție liste de întrebări pe care urmau să le pună în fiecare dintre lăcașurile vizitate și seturi de instrucțiuni (prescripții formale) pentru călugării și maicile pe care le „inspectau" – ambele după nevoi. Deși nu există dovezi concrete, putem bănui că aveau indicații să înregistreze cât mai detaliat neajunsurile vieții membrilor acestor comunități religioase. În orice caz, așa pare să reiasă din detaliile cuprinse de *comperta* (listele de încălcări admise de călugări și călugărițe). Timpul scurt (uneori doar câteva ore) petrecut în

fiecare loc, cantitățile uriașe de informații acumulate și numeroasele reclamații referitoare la tacticile lor agresive sugerează o modalitate de abordare care poate fi numită oricum, numai blândă nu. Cu vremea, și-au câștigat o reputație ca întrupând tot ce era mai rău în noile metode folosite de guvern. Au fost chiar incluși într-o listă de „răi sfetnici" ai regelui, despre care se spunea că merită în mod special pedepsiți, listă întocmită în timpul *Pelerinajului grației divine* din 1536.

4. Desființarea mănăstirilor mici (1536)

După inițierea în 1535 a inspecțiilor și după ce comisarii își începuseră activitatea de compilare a lui *Valor Ecclesiasticus*, au început să se răspândească zvonuri conform cărora cei care guvernau țara intenționau să desființeze mănăstirile și să își însușească averile lor. Temerile acestea se născuseră în parte din adoptarea în Parlament a unui anume act, în martie 1536. Actul stipula că toate lăcașurile de cult cu un venit anual mai mic de 200 lire (evaluat de *Valor Ecclesiasticus*) aveau să fie desființate, iar proprietățile lor aveau să treacă în posesia Coroanei. Cei care le conduceau urmau să primească o pensie, iar celorlalți membri avea să li se ofere posibilitatea de a trece într-o instituție mai mare, sau să iasă din comunitatea „religioasă" în lume, dezlegați de jurământul de sărăcie și supunere pe care îl depuseseră, chiar dacă urmau să îl respecte pe cel de castitate și în consecință nu se puteau căsători.

Puțin peste 300 de lăcașuri intrau în această categorie, dar nu toate au fost desființate imediat. Actul dăduse regelui puterea de a emite scutiri pentru locașurile „mai mici", după cum socotea potrivit. Avem dovezi că a făcut acest lucru în 67 de cazuri și se apreciază că altele aproximativ 10 au scăpat la rândul lor de a fi închise, dar actele privitoare la ele nu ne-au parvenit. Ceea ce se știe cu certitudine este că mănăstirile care făceau apel să fie scutite trebuiau să plătească din greu – adesea mai mult decât venitul pe un an – pentru acest privilegiu. Atitudinea oficială era că aceleș cărora li se permitea să își continue activitatea erau cele care o meritau prin calitatea ridicată a rezultatelor lor, dar realitatea pare să fie că, de fapt, fie că aveau prieteni sus-puși, fie că o

mare parte a membrilor lor doreau să rămână în viața mănăstirească. Se pare că perspectiva de a trebui să găsească locuri pentru câteva sute de călugări și maici l-a mai domolit pe Cromwell și pe ajutoarele sale.

De îndată ce legea a fost aprobată de rege, au fost numiți pentru fiecare ținut comisarii responsabili cu închiderea așezămintelor în chestiune. Era nevoie de rapiditate, pentru ca o cât mai mică parte a averilor mobile ale mănăstirilor să dispară înainte de a fi preluată de Coroană. În majoritatea districtelor, grupurile de comisari au acționat rapid și eficient. Mănăstirile care urmau să fie dizolvate erau vizitate și locuitorii lor expulzați, metalele prețioase – în special aurul, argintul, plumbul din acoperișuri și bronzul clopotelor – încărcate și duse de obicei în Turnul Londrei, tot ceea ce se putea vinde (până la balamalele de la uși) se vindea prin licitații locale și toate proprietățile care nu fuseseră înstrăinate erau oferite în arendă acelora doritori de asemenea favoruri. O mare parte a clădirilor monastice erau într-o stare atât de proastă, că după ce localnicii își însușiseră ceea ce nu vânduseră comisarii, de multe ori abia dacă se mai vedea că pe locurile respective se înălțaseră cândva mănăstiri.

Dar „vulturii" nu se repezeau cu aceeași viteză în toate zonele. Mai ales în ținuturile nordice, dezaprobarea generală față de ceea ce se petrecea era mai puternică decât lăcomia individuală. Ca rezultat, comisarii au fost de regulă mai puțin energici și s-au lăsat chiar convinși de grupuri de localnici, care au lăsat să se înțeleagă clar că aceia care ar fi încercat să aplice legea aveau să se confrunte cu violențe fizice. Grupurile de comisari care au preferat să ignore asemenea avertismente sunt considerate răspunzătoare de provocarea Răscoalei din Lincolnshire, sau a Pelerinajului grației divine, din octombrie 1536. Odată dezlănțuite, aceste revolte au împiedicat orice fel de dizolvare în zonele respective, iar o parte a lăcașurilor deja închise au fost redeschise (vezi *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei*, din aceeași serie).

5. Distrugerea mănăstirilor rămase (1538-1540)

Chiar dacă cele mai multe mănăstiri au avut grijă să nu se amestece în *Pelerinajul grației divine*, o parte au fost silite să furnizeze un sprijin

activ. Aceste lăcașuri, mari sau mici, au ocupat locuri de frunte pe lista războiului lui Henric al VIII-lea, o dată ce ordinea avea să fie restabilită. Tehnica războiului a fost considerată la vremea aceea ca dubioasă din punct de vedere legal. Șeful fiecărui așezământ a fost declarat trădător și un act de acuzare adoptat de Parlament (fără vreun proces), urmând a fi executat public, de regulă în mănăstirea însăși. Proprietățile așezământului erau tratate ca aparținând personal abatelui și în consecință transferate în posesia regelui, așa cum se întâmpla în toate cazurile de trădare. Călugării rămași nepedepsiți pentru a fi luat parte la rebeliune erau forțați să își părăsească mănăstirile, iar comisarii se ocupau de restul bunurilor după obiceiul anului 1536.

Desigur, acțiunea aceasta a lăsat numeroase lăcașuri supraviețuitoare, în special la sud și vest de râul Trent. Printre ele se numărau cele mai multe și mai bogate mănăstiri din țară. Oricum, la începutul anului 1540 nu mai exista nici una. Procesul prin care s-a făcut aceasta a fost fragmentar – nu a existat un echivalent al legii din 1536, privitor la mănăstirile mari. În 1538, după ce atmosfera se liniștise în urma Pelerinajului, Cromwell și-a trimis slujitorii cei mai credincioși, doi câte doi, cu misiunea de a prelua proprietățile lăcașurilor de cult rămase ca pe un dar făcut regelui. Însărcinările erau emise pentru zone specificate ale țării, cu excepția schiturilor, care urmau să primească un tratament la nivel național. În „misiunile" lor de început, comisarilor li se spusese să nu insiste prea mult asupra conducătorilor așezămintelor și comunităților care păreau pregătite să opună rezistență. Urmau numai să raporteze situația, după ce vor fi stârnit cât mai multă teamă și confuzie, și să își îndrepte eforturile spre marea majoritate a abaților și maicilor superioare dispuse să îi facă pe plac regelui. Mulți dintre aceia care inițial se opuseseră „invitației" comisarilor, erau dispuși să renunțe la pozițiile lor atunci când li se cerea să o facă în numele monarhului lor. Erau apoi înlocuiți rapid cu persoane cunoscute ca fiind mai maleabile, cu rezultatele așteptate.

Pe parcursul acestor evenimente s-a petrecut un fapt a cărui semnificație este exclusiv tehnică. În 1539, Parlamentul a adoptat o hotărâre conform căreia toate renunțările voluntare la proprietățile monastice petrecute deja, sau care aveau să aibă loc în viitor, erau perfect legale, iar dreptul de posesie al regelui – sau al acelora cărora hotăra

să le transfere proprietățile – nu putea fi contestat de nici un tribunal. Această decizie cu efect retroactiv fusese adoptată pentru că unii dintre consilierii juridici ai lui Henric se temeau că, fără ea, se deschidea calea către o serie de dispute jenante în viitor. Desigur însă că adoptarea acestei legi nici nu a grăbit, nici nu a încetinit ritmul dizolvărilor.

În ciuda succesului imens obținut de comisari, au existat și câțiva abați care, sprijiniți de comunitățile lor, nu s-au lăsat convinși, nici cu vorba dulce, nici cu amenințările. Aceștia erau cei cu stofă de martiri, iar Henric nu le-a înșelat așteptările. Au fost judecați conform unor false acuzații de trădare – în general pentru delictul de a fi ascuns bunuri de valoare, pentru ca acestea să nu cadă în mâinile regelui – și condamnați la moarte, iar proprietățile mănăstirilor confiscate de Coroană. Cei mai cunoscuți dintre cei care s-au bucurat de acest tratament au fost abații de Colchester, Reading și Glastonbury. Acesta din urmă se afla în fruntea uneia dintre cele mai bogate mănăstiri din țară, iar execuția sa în interiorul abației, împreună cu distrugerea uneia dintre cele mai frumoase clădiri din Anglia, a rămas timp de multe generații socotită printre cele mai cunoscute „crime" ale lui Henric al VIII-lea. O idee despre felul în care și-a găsit sfârșitul abatele reiese din fragmentele dintr-o scrisoare trimisă lui Cromwell de către comisarii care au inspectat Glastonbury în 1539:

...și apoi am purces a cerceta încăperea lui [a abatelui] de studiu, în căutarea scrisorilor și cărților; și am găsit în această încăpere ascunse o carte sau scriere împotriva divorțului Majestății sale de ducesa moștenitoare (Caterina de Aragon), pe care o considerăm de mare însemnătate, de asemenea diferite indulgențe, copii ale unor bule și viața închipuită a lui Thomas Becket în tipăritură: dar nu am găsit nici o scrisoare cu greutate. Așa că am purces iar la cercetarea articolelor pomenite în scrisoarea primită de la Înălțimea voastră, la care, după câte ne pricepem noi, veți primi răspunsul în aceea că inima sa putregăită și trădătoare împotriva Majestății sale și a urmașilor săi... am găsit un frumos pocal de aur și diferite pachete cu argintărie, pe care abatele le-a ascuns de

comisarii care au trecut pe aici în timpurile din urmă; dar el încă nu știe că am dat peste numitele lucruri.

Desființarea a peste 800 de mânăstiri în mai puțin de cinci ani constituie un episod deosebit de bine reprezentat în documente, mulțumită mai ales epistolelor primite de Cromwell de la cei însărcinați cu aplicarea ei. În consecință, istoricii au căzut de multă vreme de acord asupra a ceea ce s-a petrecut și când. În decadele din urmă, activitatea de cercetare a umplut multe goluri de detaliu, fără a modifica însă tabloul general. Unanimitatea dispare însă atunci când trebuie să răspundem la întrebările „de ce?" și „cu ce efect?" Ele fac de multă vreme parte din cadrul general al controverselor provocate de dorința de a ști „Ce fel de rege a fost Henric al VIII-lea?", „Care a fost rolul lui Thomas Cromwell?" și „De ce a apărut Reforma în Anglia?"

6. De ce au fost desființate mănăstirile?

a) Controversa sectară timpurie

Timp de aproape 300 de ani după moartea lui Henric al VIII-lea, acesta a fost subiectul unor dispute înfierbântate între simpatizanții catolici și protestanți. Catolicii susțineau că desființarea nu a avut nimic de a face cu religia. Opinia lor era că un rege lacom și rău s-a lăsat convins de un ministru lipsit de scrupule că furtul legalizat, la scară mare, avea să îl facă mai bogat decât visase vreodată. S-a bătut multă monedă pe tema unei observații prezente în raportul ambasadorului împăratului, Eustace Chapuy, cum că Cromwell se înălțase în rang promițându-i lui Henric că va face din el cel mai bogat rege al creștinătății. Tot ei au încercat să demonstreze că, în momentul distrugerii lor, mănăstirile funcționau în general bine și se bucurau de respectul populației. Accentul s-a pus pe sprijinul activ acordat mănăstirilor în nord, mai ales în timpul *Pelerinajului grației divine*, subliniindu-se curajul acelora care au preferat să moară, decât să se supună poruncilor profanatoare ale regelui.

Protestanții susțineau că, la anul 1530, mănăstirile erau în cele mai multe cazuri locuri ale corupției, unde păcătoșii și șarlatanii trăiau într-un lux deșănțat, pe banii lăsați moștenire de binevoitorii generațiilor anterioare. În plus, ei afirmau că întreaga *raison d'être* a modului de viață monastic se baza pe minciunile promulgate de multă vreme de papalitate pentru a își întări poziția. Acestea erau că în ochii lui Dumnezeu meritul (și în consecință izbăvirea) stătea nu în credință, ci în faptele bune, și că nivelul cel mai înalt al faptelor bune era o viață dedicată cultului și mai ales celebrării slujbei divine. Acestei înșelăciuni străvechi, susțineau ei, i se adăugase falsa doctrină a purgatoriului, prin care oamenii erau învățați că sufletele morților sufereau chinuri înfiorătoare timp de un anume număr de ani până să fie primite în paradis și că timpul petrecut în purgatoriu putea fi scurtat oferind bani călugărilor și călugărițelor pentru ca să se roage în numele tău. De aceea, susțineau ei, mănăstirile meritau să fie desființate, atât pentru că banii pentru funcționarea lor fuseseră obținuți sub un pretext fals, cât și pentru că nu își mai îndeplineau funcțiile pentru care fuseseră înființate.

Comentatorii protestanți s-au grăbit de asemenea să precizeze că desființarea mănăstirilor a reprezentat o parte integrantă a Reformei engleze, pe care au considerat-o un proces coerent prin care o formă degenerată a creștinismului emanată de Roma a fost înlocuită cu o alta, purificată și revitalizată – Biserica anglicană –, mulțumită acțiunilor lui Henric al VIII-lea împreună cu doi dintre copiii săi și cu mult mai numeroșii săi adepți. În felul acesta, distrugerea stilului de viață monastic a fost considerată la fel de importantă, pentru că ea ajutase țara să scape de principalele centre de sprijin pentru credința pervertită că mântuirea putea fi obținută exclusiv prin intermediul faptelor bune și, în mod special, printr-o viață dedicată serviciului divin și ocolirii ispitei prin închiderea în mănăstiri. Monasticismul era deci privit ca o mănușă aruncată credinței protestante că izbăvirea stă la îndemâna tuturor acelora care sunt gata să o primească, pur și simplu crezând în Dumnezeu și în fiul său Isus Christos. În aceste circumstanțe, s-a presupus destul de rapid că mănăstirile trebuie să fi fost desființate din motive „religioase", ca parte a operațiunii de „purificare" a Reformei.

b) Controversa sectară târzie

După cum este ușor de imaginat, până pe la jumătatea secolului al XIX-lea controversa a dat mai multă căldură decât lumină, participanții fiind cu mult mai interesați să definească o poziție predeterminată decât să stabilească un adevăr obiectiv. Schimbarea din următorii o sută de ani a constat în aceea că, deși cei mai mulți comentatori au continuat să apere poziții catolice sau protestante evidente, ei au încercat să aducă în sprijinul lor și fapte. Dar „faptele" care puteau fi invocate în sprijinul fiecărei poziții în parte erau atât de multe, încât disputa bazată pe afilieri religioase a continuat mult mai mult decât ar fi fost de așteptat altminteri. Cercetătorii catolici au adus dovezi incontestabile ale unei spiritualități înfloritoare în cadrul sistemului monastic englez la vremea desființării. În particular, ei au înregistrat rezistența eroică a atât de multor membri ai Charterhouse, din Londra (vezi pagina 64) și rapoartele favorabile ale câtorva grupuri de comisari a căror sarcină era aceea de a închide așezămintele mai mici în 1536. Au reușit de asemenea să demonstreze că, în decizia lor de a închide mânăstirile, atât Henric cât și Thomas Cromwell au fost motivați în primul rând de lăcomie. Mai ales le-a făcut plăcere să scoată în evidență efortul conștient al lui Cromwell de a se îmbogăți din banii mănăstirilor. Nu numai că a acceptat „darurile" făcute de multe așezăminte mici pentru a le sprijini apelurile la scutirea de efectele legii din 1536, dar a și convins cel puțin 30 de lăcașuri religioase să îi plătească o sumă anuală. Avantajul fiind că va continua să pretindă aceste plăți pe tot restul vieții, chiar și după ce mănăstirile fuseseră desființate. Cel mai timpuriu exemplu este reprezentativ.

Să se știe că noi, mai sus pomenitul abate, oferim, înmânăm și, prin prezenta, consfințim către Thomas Cromwell esquire, pentru sfatul bun și lipsit de interes, ca și pentru bunăvoința deja arătată și pe care ne-o va arăta și de acum înainte, o rentă anuală sau anuitate de 26 șilingi și 8 pence... pe care pomenitul Thomas Cromwell să îi primească, dețină și păstreze ca rentă anuală... pentru tot restul vieții... Dată la 4 iunie, în al douăzeci și treilea an al domniei lui Henric al VIII-lea, prin grația lui Dumnezeu Rege al Angliei și Franței, Apărător al Credinței și Lord al Irlandei.

Autorii protestanți, pe de altă parte, au reușit să scoată la iveală probe mult mai numeroase în favoarea afirmației lor că mănăstirile meritau să fie închise. *Valor Ecclesiasticus* și *comperta* rezultate în urma inspecțiilor din 1535 le-au pus la dispoziție o mare cantitate de muniție. *Valor Ecclesiasticus*, care cuprindea lista cheltuielilor pe lângă cea a veniturilor, a putut fi folosit pentru a demonstra utilizarea în mare parte improprie a fondurilor monastice. S-a calculat că, în medie, cam un sfert din venitul unei mănăstiri se plătea direct conducătorului ei. Persoana aceasta, denumită în mod normal abate, era în cele mai multe dintre cazuri un șef preponderent absent, care ducea viața unui nobil de țară într-o casă confortabilă sau într-unul dintre conacele mănăstirii, lăsând însărcinările de zi cu zi pe seama unui înlocuitor (de cele mai multe ori denumit stareț, sau maică stareță) care locuia în mănăstire. A fost ușor de pus în contrast această bunăstare cu cele trei procente din venit pe care același document le indica la capitolul activităților caritabile. Mai condamnabilă, și mai spectaculoasă, era istoria lipsei generalizate de moralitate și a perversiunilor sexuale care reieșea din *comperta*. Relatările contemporanilor spun că lectura unor asemenea documente de către miniștri în Camera Comunelor, în timpul dezbaterilor legate de legea de desființare a mănăstirilor mici, a atras sprijinul furios față de politica guvernului. Faptul că sute de călugări mărturisiseră că luau parte la acte homosexuale, adesea cu băieți tineri, în timp ce alții recunoscuseră șiruri întregi de țiitoare – oglindite de mărturisirile călugărițelor care rămăseseră însărcinate, în unele cazuri chiar de mai multe ori – pare să sugereze că anecdotele izolate care circulau de generații pe tema libertinajului sexual – sau mai rău – făceau de fapt parte dintr-un tablou general al depravării morale a oamenilor Bisericii.

Comentatorii care au privit evenimentele din punctul de vedere protestant s-au grăbit de asemenea să demonstreze că mănăstirile erau lipsite de popularitate la vremea desființării lor. S-au evidențiat tendințe ca aceea de scădere a numărului de femei și bărbați care doreau să devină călugări sau călugărițe în ultimele decade de existență a mănăstirilor, ostilitatea membrilor Parlamentului față de lăcașurile de cult și neajunsurile lor, ca și graba cu care mirenii din toate stările s-au înghesuit să pună mâna pe bunurile mănăstirilor o dată ce acestea au fost scoase

la vânzare. În plus, s-a putut dovedi în mod convingător că, în deceniul 1530, elita intelectualilor englezi, care ar fi trebuit să figureze printre principalii apărători ai mănăstirilor, ajunsese la concluzia că viața monastică avea prea puține calități. Atacurile violente ale lui Erasmus la adresa modului de viață al reprezentanților Bisericii contribuiseră substanțial la stabilirea acestei percepții negative asupra monasticismului, răspândită printre intelectualii cei mai de seamă și care aparent începuse să penetreze și straturile mai puțin educate ale elitei conducătoare. S-au dezvăluit și cazuri clare de lipsă de popularitate. Cel mai reprezentativ este unul descris într-o petiție descoperită printre actele lui Thomas Cromwell. Între nemulțumirile cuprinse în ea se găsesc următoarele:

Starețul de la Plympton (în Devon)... a ridicat și ridică de la parohia din Wembury suma de 50 lire sterline, iar parohia nu are preot nici venit de departe, nici de aproape (rezident), nici unul pe o distanță de patru mile de numita parohie, iar dacă au nevoie de un preot trebuie să meargă până la Plympton după el, adică opt mile dus și opt mile întors până la parohie... Și suntem martori că adesea au rămas morți sau au murit fără împărtășanie sau alte rugăciuni.
Iar numita parohie a rămas fără preot multe duminici și sărbători ale anului în vremea care a trecut, fără sfânta slujbă, fără utrenie sau vecernie.
De asemenea, noi cei din parohia pomenită, socotind de câte ori am rămas fără preot și de câte ori am avut nevoie de unul și nu l-am găsit, am angajat unul pe cheltuiala noastră, iar starețul, nemulțumit și supărat, și-a trimis aprodul și slujitorul până în numita parohie din Wembury să le spună oamenilor că, dacă îi dau ceva leafă preotului, or să își piardă drepturile. Care preot ne-a slujit timp de zece ani.

c) Interpretări moderne

Cei mai mulți dintre istoricii care s-au ocupat de această chestiune de la al doilea război mondial încoace nu au adoptat nici o poziție,

catolică sau protestantă și, chiar dacă între ei au fost diferențe de accent, consensul a fost obținut într-o măsură surprinzător de mare.

Punctul cel mai important asupra căruia s-a căzut de acord a fost că mănăstirile au fost dizolvate pentru că Henric al VIII-lea dorea să pună mâna pe averile lor. Au mai fost descoperiți (și adesea dezbătuți în contradictoriu) și alți factori, dar cel mai important – cel fără de care desființarea nu ar fi avut loc – a fost în general, și probabil definitiv, considerat ca fiind dorința regelui de a-și însuși bogățiile mănăstirilor. Aici, școala doctrinei „de la vârf către bază", condusă de Elton și Scarisbrick a fost întotdeauna de acord cu revizioniștii „de la bază către vârf", inclusiv Dickens, inițiatorul celei de a doua școli.

Istoricii din prima categorie au ajuns la această concluzie după ce au descoperit că Henric se afla constant în spatele fiecărui pas făcut către desființare, respingând în același timp toate motivele doctrinare avansate de protestanți pentru a-i justifica acțiunile. Chiar mai convingător în sensul că motivele lui Henric nu fuseseră câtuși de puțin „cucernice" este faptul că regele pare să fi nutrit un respect real pentru valorile tradiționale ale monasticismului. Nu numai că a insistat, împotriva poveților sfetnicilor săi, ca toți călugării și călugărițele care optau pentru abandonarea vocației lor în momentul în care le erau desființate mănăstirile să fie obligați să își păstreze jurământul de castitate, dar a mers chiar până acolo încât a reînființat două așezăminte după primul val de dizolvări, cu scopul declarat de a avea destui oameni care să se roage cât mai des pentru sufletul său, al soției sale și ale strămoșilor. În același timp, a dispărut orice șansă de a mai afirma că a susținut programul de desființare din motive politice generale. Este limpede că pe la mijlocul anului 1535 fusese eliminată eficient orice posibilitate ca mănăstirile să mai reprezinte vreo amenințare la adresa supremației regale sau a noii ordini de succesiune. Iar Henric nu era câtuși de puțin impresionat de argumentul că, în ciuda faptului că și călugării și călugărițele depuseseră jurământul cerut, mănăstirile vor continua să reprezinte surse latente de opoziție atâta vreme cât li se va permite să existe.

Istoricii din școala „de jos în sus" au ajuns la aceleași concluzii după ce au stabilit că opoziția populară față de continuarea existenței lăcașurilor de cult a fost foarte restrânsă și că natura defectelor lor ar fi

făcut ca și cel mai modest program de reformă să elimine cele mai multe dintre ele. Aici s-au găsit întâmplător pe aceeași poziție cu o parte a argumentației avansate anterior de cercetătorii catolici. Au reușit să dovedească fără putință de tăgadă că atitudinea publicului față de lăcașurile de cult a fost doar cu puțin mai mult decât neutră, că în orice sondaj de opinie (dacă așa ceva ar fi existat la vremea aceea) majoritatea ar fi constituit-o voturile din gama „nu-mi pasă nici cât negru sub unghie" și că aceia care erau fie hotărât în favoarea, fie violent împotriva existenței mănăstirilor constituiau minorități restrânse, din care cea de a doua ar fi fost cea mai restrânsă. Această lipsă a unor sentimente puternice anti-monastice este poate cel mai bine ilustrată de comparația dintre ceea ce s-a întâmplat în Anglia și Țara Galilor și evenimentele din Germania. În statul lui Henric al VIII-lea nu s-au înregistrat exemple de violențe împotriva așezămintelor sau a locuitorilor lor, în timp ce în Germania atacarea mănăstirilor de către gloatele hotărâte să pună capăt practicilor considerate anticreștine a însoțit Reforma în noile teritorii. Aparent chiar în Anglia și în Țara Galilor, cei care se plângeau de abuzurile cărora le căzuseră victime se mulțumeau doar să murmure, rămânând în general de acord cu sistemul monastic. Și ei, ca și cea mai mare parte a populației, par să fi acceptat ca pe un lucru obișnuit faptul că abații luau o parte atât de mare din venitul familiilor lor. Nu s-au înregistrat semne de nemulțumire mai pronunțată și este mai probabil ca, dacă cetățeanul obișnuit ar fi fost întrebat care era opinia sa despre această situație, acesta ar fi spus: „Norocul lor!"

Istoricii din școala „de jos în sus" au demonstrat la rândul lor că starea mănăstirilor în deceniul al cincilea nu era nici pe departe atât de dezastruoasă pe cât o prezentaseră în general protestanții. Concluzia lor a fost că, dacă zece procente din mănăstiri erau centre ale patimilor, marea majoritate urmau regulile traiului impus de ordinul căruia îi aparțineau. În particular, ei au arătat că datele din *comperta,* rezultate în urma inspecțiilor din 1535, trebuie privite cu multă circumspecție. Este evident că aceia care au efectuat inspecțiile au îndeplinit cu entuziasm și eficacitate ordinul de a „scoate la iveală cât mai multe murdării", dar fără preocuparea de a prezenta un tablou realist și corect. Chiar dacă nu se merge până acolo încât să fie acuzați că și-au inventat probele, nu

mai încape îndoială că acestea au fost în așa fel tratate încât să prezinte realitatea în mod distorsionat. Ceea ce reiese și la nivel intern, din rapoartele lor, cât și extern, din alte probe apărute cu privire la unele dintre confesiunile incluse în *comperta.* Declararea a 181 de cazuri de „sodomie" a dat naștere teoriei că practicile homosexuale se generalizaseră în mănăstiri. O lectură atentă a rapoartelor dovedește însă că definiția dată de inspectori sodomiei era una neobișnuită, în aceea că toate cazurile, cu 12 excepții, sunt descrise ca fiind de fapt „vicii solitare", probabil masturbare. Deci, în realitate, nu rămâne decât o singură mărturisire de homosexualitate cam la 30 de mănăstiri inspectate. Au existat 38 de confesiuni ale unor călugărițe care dăduseră naștere unor copii. Acum se știe însă că una dintre sarcini a apărut la începutul secolului, probabil înainte ca femeia în cauză să depună jurământul de castitate. Ceea ce dă naștere întrebării dacă nu cumva și alte asemenea mărturisiri nu se leagă de împrejurări similare. Devine limpede că în fapt mănăstirile nu erau chiar sălașuri ale viciului, după cum au fost uneori descrise.

Astfel, explicația acceptată în mod curent pentru dizolvarea mănăstirilor este coerent și convingător formulată în părțile sale esențiale. Apare clar că nu a existat o presiune populară pentru distrugerea așezămintelor religioase, că acestea nu se aflau într-o stare irecuperabilă din cauza decadenței și a lipsei de moralitate, și că nu reprezentau o amenințare de natură politică sau religioasă la adresa regelui și a strategiilor sale. Erau însă extrem de bogate, și dorința de a stăpâni aceste bogății a fost aceea care l-a împins pe Henric să insiste ca Cromwell și ajutoarele sale să distrugă mănăstirile și să transfere toate bunurile lor în proprietatea Coroanei.

7. Cât a fost de calculată desființarea mănăstirilor?

Timp de aproape patru sute de ani de la desfășurarea evenimentelor, istoricii ostili lui Henric al VIII-lea au întreținut opinia că Thomas Cromwell a ajuns la putere promițându-i regelui să îi aducă bogățiile mănăstirilor și că și-a petrecut următorii șapte sau opt ani împlinindu-și

promisiunea. S-a considerat deci că rezultatul final fusese bine definit încă de la început și că, o dată ce regele și-a dat acordul, obținerea sa a devenit o certitudine. Dar această viziune simplistă nu mai rezistă astăzi.

Premisa ternară care stă la baza interpretării – Cromwell a propus, Henric a acceptat, Cromwell s-a ținut de cuvânt – este incertă din multe puncte de vedere. În primul rând, puțini mai sunt aceia dispuși astăzi să accepte că Cromwell i-ar fi făcut lui Henric al VIII-lea o propunere pe față în legătură cu mănăstirile. Dovezile conform cărora ar fi făcut-o sunt îndoielnice în cel mai înalt grad, bazate pe bârfele stârnite ulterior; în plus, din aceste relatări Cromwell apare într-un rol care îi era străin. Ministrul nu încheia târguri cu stăpânul său – relația era mult prea inegală – iar ideile și le planta prin insinuări subtile, probabil în cadrul unor conversații banale, pe perioade de timp mai îndelungate, pentru că era esențial ca Henric să fie convins că îi aparțineau. De asemenea, este greu de crezut că ar fi fost nevoie de Cromwell pentru a-i sugera lui Henric posibilitatea desființării, căci regele era pe atât de bine informat pe cât era de lacom și auzise probabil despre exproprierea domeniilor mănăstirești din Germania luterană, din Elveția, Danemarca și Suedia zwingliană încă înainte de a-l fi cunoscut pe Cromwell. Este foarte posibil ca imaginația sa să fi fost stimulată de asemenea vești.

Desigur, nu vom ști niciodată care este adevărul – în lipsa probelor – dar putem presupune că regele și ministrul au descoperit, din conversațiile lor, că împărtășeau același punct de vedere, și anume că venise vremea ca mănăstirile să fie desființate și că, totodată, se puteau scoate de aici și ceva bani. Probabil aceasta s-a petrecut ceva mai târziu decât s-a crezut, pe la mijlocul anului 1535. Intenția de a aplica un program coerent de dizolvare nu pare să fi existat la începutul anului, când Cromwell a ordonat inspectarea mănăstirilor, iar Henric a poruncit colectarea informațiilor care aveau să devină *Valor Ecclesiasticus*. Cromwell avea probabil o mulțime de motive pentru a decide să își exercite dreptul de a ordona inspecțiile ca viceregent. Printre ele s-ar putea număra dorința de a-și face cunoscută puterea în întreaga țară (adesea un proces lent în zilele dinaintea apariției mijloacelor de informare în masă), o dorință reală de a reforma mănăstirile într-o direcție evanghelică (faptul că a ordonat tuturor călugărilor și călugărițelor să

asiste la lecturi din Biblie în limba engleză și la predici pe marginea acesteia pare să susțină această teorie), și planul de a se îmbogăți pe seama mănăstirilor, impunându-le condiții extrem de restrictive și apoi oferindu-le scutiri, în schimbul unor „daruri" în bani gheață. Aceasta se poate deduce din instrucțiunile pe care reprezentanții săi urmau să le transmită tuturor lăcașurilor de cult, printre care:

4. De asemenea, nici un călugăr sau frate al acestei mănăstiri nu poate părăsi teritoriul ei.

5. De asemenea femeile, indiferent de starea sau felul lor, vor fi cu desăvârșire excluse dintre zidurile și de pe teritoriul ei.

6. De asemenea, nimeni nu va intra în această mănăstire în afară de unul, și acela pe poarta cea mare a zisei mănăstiri.

15. De asemenea, Abatele sau Președintele [conducătorul rezident al așezământului] vor ține și găsi într-o universitate unul sau doi frați, potrivit cerințelor și posibilităților așezământului, care frați după ce vor fi studiat slova cea înțeleaptă, se vor întoarce și îi vor instrui și învăța pe frații lor, ducând cu sârguință mai departe cuvântul Domnului.

23. De asemenea, nu vor arăta moaște sau minuni neadevărate pentru a-și mări câștigul, ci vor găzdui pelerini și străini, pentru a împărți săracilor ceea ce ar fi vrut să închine chipurilor cioplite și moaștelor.

Cel mai probabil este că ordinul ca inspectorii să culeagă cât mai multe informații referitoare la eventualele neajunsuri ale mănăstirilor să fi fost emis ceva mai târziu în același an, ceea ce pare să sugereze că abia atunci a hotărât regele desființarea parțială. *Valor Ecclesiasticus*, care avea să devină instrumentul principal în închiderea mănăstirilor de mici dimensiuni, cu certitudine nu a fost inițiat cu acest scop. Scopul său era acela de a furniza informațiile necesare pentru calcularea zecimii pe care fiecare instituție religioasă trebuia să o plătească regelui, conform hotărârii pe care Parlamentul o luase deja (vezi pagina 48). Dacă transferul proprietății ar fi fost de la bun început un țel, atunci întrebările s-ar fi referit și la bunurile lichide (bani și obiecte) deținute de fiecare mănăstire.

Faptul că Thomas Cromwell nu a avut suficient timp pentru a aduna laolaltă toate dovezile împotriva micilor mănăstiri înainte ca Parlamentul să înceapă dezbaterea legii pare să însmne că ministrul nu acționa conform unui plan prealabil. Este mult mai probabil că ceea ce făcea el era să reacționeze la o serie de decizii pripite ale stăpânului său – chiar dacă, în adâncul inimii, era total de acord cu aceste decizii și ar fi făcut tot ce i-ar fi stat în putință să le încurajeze.

Se poate afirma cu toată tăria că de fapt desființarea mănăstirilor mici în 1536 a fost concepută de Henric și de Cromwell ca o operațiune fulger, unică, de acaparare. În urma ei, Coroana trebuia să se aleagă cu o avere cât mai consistentă, din partea acelor așezăminte declarate prea mici pentru a fi viabile și dovedite de inspecțiile din anul precedent. Au considerat probabil că o astfel de mișcare avea să se bucure de aprobarea clasei împroprietărite, de al cărei sprijin nu se puteau lipsi, pentru că nu constituia decât o extensie a unei opinii care se făcea auzită de multă vreme, și anume că un lăcaș de cult cu mai puțin de un abate și 12 membri era prea mic pentru a fi eficient. Adevărat, numărătoarea personalului fusese înlocuită cu un criteriu bazat pe venit (urmau să fie desființate mănăstirile cu un venit anual mai mic de 200 lire), dar se putea afirma (nu tocmai cinstit) că până la urmă rezultatul era același.

În orice caz, din formularea actului din 1536 nu reiese că s-ar fi avut în vedere desființarea totală a mănăstirilor, nici măcar ca proiect pe termen foarte lung. Întregul document pornește de la premisa că, prin „plivirea" lăcașurilor mai mici, în care viața religioasă nu se desfășura și nici nu se putea desfășura după toate regulile, și prin strămutarea călugărilor și maicilor care dădeau dovadă de un devotament real în instituții mai mari, aflate într-o stare mai bună de sănătate spirituală, se putea obține o reformă a întregului sistem.

1 ...astfel că, dacă nu se vor închide complet aceste așezăminte mici și dacă slujitorii credinței din ele nu sunt trimiși spre alte mănăstiri din această țară, mai mari și mai onorabile, unde să fie siliți să își ducă viața în umilință, pentru a se izbăvi de
5 păcate, nu poate exista reforma:

> ...ținând de asemenea seamă că multe și felurite mănăstiri din țara aceasta în care (mulțumită lui Dumnezeu) credința este păstrată și urmată după cuviință, vor fi lipsite de membrii lor și de slujitorii religiei...

Totuși, nu este bine să ne încredem în asemenea dovezi aparent incontestabile. O mare parte a legislației inițiate de guvern în anii 1530 este învăluită într-o terminologie propagandistică, folosind argumentele cunoscute ca anticipate și acceptabile. Motivele reale ale guvernului erau uneori exact opusul celor prezentate. Ceea ce înseamnă că formularea actului din 1536 este lipsită de valoare ca dovadă fie a motivelor pentru care Henric și Cromwell au hotărât desființarea mănăstirilor mici, fie a planurilor lor cu privire la cele mai mari.

Nici faptul că până în 1538 nu s-a luat nici o măsură nu trebuie să influențeze răspunsul la întrebarea dacă a existat sau nu un plan pe termen lung pentru desființarea tuturor mănăstirilor. Lipsa de acțiune este ușor de explicat din punctul de vedere al lui Henric, care a hotărât să mai reducă ritmul, ca și al lui Cromwell, care avea tot interesul să iasă cât mai puțin în față după ce, la sfârșitul lui 1536, *Pelerinajul grației divine* vădise nemulțumirea populației față de politica guvernului. Dar aceasta nu dovedește existența unui plan. În fapt, atât evenimentele care au urmat desființării mănăstirilor, cât și ceea ce știm despre metodele de lucru ale lui Henric și Cromwell ne duc spre aceeași concluzie: că cel mai probabil (dovezile nu ne permit să facem afirmații mai sigure) este că cei care guvernau țara au profitat pur și simplu de o serie de ocazii relativ neașteptate.

Cheia întregii situații par să o fi constituit veștile primite de Cromwell, conform cărora multe dintre mănăstirile mai mari, care așteptau să fie desființate într-un viitor apropiat, începuseră să își împartă bunurile pe la prieteni și binevoitori, pentru ca acestea să nu încapă pe mâna regelui. Ceea ce l-a convins pe Cromwell să își modifice părerea după care așezămintele religioase bogate ar fi fost prea puternice pentru a putea fi distruse, fără riscul unor tulburări sociale extinse. „Curățenia" de la sfârșitul anului 1538 și începutul lui 1539 a fost probabil o mișcare

destinată să pună la încercare rezistența mănăstirilor rămase. Când s-a constatat că cele mai multe erau dispuse să cedeze fără luptă, procesul a continuat. Era normal ca Henric, conștient de-acum de averile imense care îi stăteau la îndemână, să își instruiască ministrul să ducă până la capăt desființarea, chiar dacă ea cerea măsuri violente împotriva acelora care opuneau rezistență. Nu îi va fi fost deloc greu să își justifice în propriii ochi trecerea practic peste noapte de la dorința de a înființa noi mănăstiri, unde să se înalțe rugi pentru sănătatea sa, la insistența de a se distruge toate locurile de rugăciune, indiferent care erau meritele lor. Era de asemenea normal ca Cromwell, politicianul abil și pragmatic, să profite imediat de ocazie și să o transforme într-o acțiune de mare succes, după ce învățase din evenimentele anului 1536 că era mai sănătos să își selecteze victimele una câte una, în locul unui atac frontal generalizat.

Desigur, nu se poate dovedi că Henric și Cromwell nu au pus la cale desființarea mănăstirilor încă de la bun început, dar lucrul acesta pare puțin probabil. Acțiunile lui Henric, mai ales, intră ușor în categoria aventurierului îndrăzneț care a vrut să fure jumătate din mere și s-a trezit cu restul căzându-i în poală. Mai probabil este că Thomas Cromwell a început să viseze la desființarea totală începând cu anii 1530 (avea o astfel de inteligență), dar fără un plan riguros elaborat pentru a transforma un atare vis în realitate. Realizarea sa – dacă poate fi numită astfel – a fost aceea de a lua inițiativa ori de câte ori i s-a ivit ocazia și de a-și urma calea susținut de calitățile sale administrative excepționale. Nimeni altul din generația sa nu ar fi putut-o face la fel de bine.

8. De ce a fost atât de scăzută rezistența față de desființări?

După ce s-a constatat că varianta mănăstirilor putrede și lipsite de popularitate, care s-au prăbușit la cea mai mică clătinare a mâinii lui Henric al VIII-lea, ține, nu s-a mai simțit nevoia unei explicații pentru faptul că ele au dispărut fără nici un semn de revoltă civilă. Acum însă, că teoria general acceptată a devenit aceea a unui act al statului împotriva unor instituții în general sănătoase, care se bucurau de sprijinul populației, chestiunea începe să capete relevanță. A devenit necesară o motivație pentru ușurința cu care Henric și Cromwell au obținut ceea ce au vrut.

În realitate, ea nu este greu de obținut o dată ce înțelegem exact care era natura societății engleze a timpului.

În anii 1530, respectul general („veneraţia" sau chiar „teama" ar fi termeni mai potriviți) față de puterea monarhului, care crescuse continuu de la urcarea pe tron a lui Henric al VII-lea, cu 45 de ani înainte, ajunsese la un asemenea nivel, încât un rege englez hotărât putea face practic orice voia. Respectul acesta se constata chiar și în cazul rebelilor, ca de pildă conducătorii *Pelerinajului grației divine* din 1536, constituind un posibil motiv major al înfrângerii lor (pentru un comentariu pe această temă vezi *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei* din aceeași serie). Ceea ce îi oferea lui Henric un avantaj enorm în relațiile cu toți supușii săi, între care și capii așezămintelor religioase. Dacă adăugăm și faptul că se știa foarte bine că regele era dispus să se folosească de puterea legii – în fapt, de asasinatul judiciar – împotriva tuturor celor care i se opuneau, aceia care se mai împotriveau voinței regale aveau nevoie de o doză uriașă de curaj. Și, desigur, Henric avea legea de partea lui și în alt fel în disputa cu mănăstirile. Parlamentul îi recunoscuse titlul de șef suprem al Bisericii de pe teritoriile sale, și deci autoritatea asupra tuturor lăcașurilor de cult și a proprietăților lor. În consecință, avea dreptul să procedeze cum dorea cu ele, drept pe care monahii juraseră în 1535 să i-l respecte.

Dar poziția de supremație a regelui și puterea legii nu erau singurele lucruri cu care trebuiau să se confrunte potențialii oponenți din sistemul monastic. După 1536, ei ar fi fost nevoiți să depășească și o importantă doză de egoism. Aceasta pentru că Thomas Cromwell avusese grijă ca aceia dintre abații care își abandonaseră mănăstirile în mâinile regelui să găsească acest gest profitabil din punct de vedere financiar. Comisarii care negociau capitularea urmau să stabilească și condițiile exacte, dar principiul era că abaților și maicilor starețe trebuia să li se asigure o viață nu cu mult diferită de cea pe care o duseseră înainte. Era desigur o modalitate costisitoare, aplicată în primii ani dar, cum toate aceste sume erau acordate numai pe durata vieții, exista și perspectiva recuperării lor destul de rapide. La desființarea mănăstirilor mai mari, se luau de asemenea măsuri pentru ca membrii mărunți să nu se revolte. Acolo unde venitul mănăstirii o permitea – și în cele mai multe cazuri, cu excepția schiturilor, o permitea – călugărilor și maicilor li se acorda

o pensie pe viață, practic egală în general cu salariul unui muncitor. Un avantaj în plus al acestui sistem era acela că abații care acceptau să semneze actele de capitulare atunci când li se cerea să o facă nu se mai simțeau responsabili pentru a-i fi condamnat pe membrii comunităților lor la o viață în sărăcie.

S-a considerat multă vreme că suporterii mireni ai mănăstirilor, în special cei din sistemul curților de judecată, erau cumpărați cu aluzii că se vor putea înfrupta din averile rezultate după dizolvare. Este evident că mulți au fost încurajați să își facă asemenea iluzii, dar prea puțin probabil ca ele să fi jucat un rol prea important în anihilarea unei potențiale opoziții politice. Henric s-a asigurat că subiectul nu va fi nici măcar abordat în lumea laică stabilind pedeapsa cu moartea pentru o astfel de încălcare. În plus, o dată ce parlamentul ratase șansa de a opri dizolvările în 1536, Cromwell a făcut în așa fel, prin politica sa de capitulări succesive, încât opozanții să nu găsească un moment prielnic revoltei. În aceste împrejurări, speranța unui câștig material a rămas singura compensație pentru aceia care ar fi dorit ca mânăstirile să continue să existe.

9. Care au fost efectele desființărilor?

Timp de secole, comentatorii catolici au criticat dizolvarea pentru efectele sale religioase, umanitare și culturale. Termenul „vandalism" a fost adesea folosit – vandalism religios, pentru că instituții cu o bogată tradiție spirituală, veche de multe veacuri, fuseseră eliminate într-un moment când numai pe moarte nu erau și când se făcuseră simțite chiar semnele unei revitalizări semnificative a sentimentului religios, și vandalism cultural pentru că fuseseră distruse cu bună știință multe dintre cele mai impresionante monumente de arhitectură medievală din țară și pentru că o mulțime de obiecte de artă medievală de o mare frumusețe (manuscrisele ilustrate din bibliotecile mănăstirilor) se pierduseră din neglijență și fiindcă pentru moment conținutul lor nu mai era la modă. S-a vorbit la fel de mult despre greutățile impuse ocupanților mănăstirilor dizolvate, oameni ai bisericii și mireni, al căror trai organizat a fost aruncat în

mijlocul unei lumi neliniștite și în schimbare, ca și despre numeroșii săraci a căror existență depindea de milostenia lăcașurilor religioase.

Istoricii contemporani însă consideră că argumentația aceasta nu este lipsită de subiectivitate. În special acuzațiile de vandalism religios apar într-o proporție semnificativă ca subiective, în funcție de sistemul de valori al emitentului și deci nedemne de prea multă atenție din partea cercetătorului profesionist al istoriei, pentru care obiectivitatea trebuie să fie mai presus de orice. La urma urmelor, comentatorii protestanți au avansat un punct de vedere aflat la extrema cealaltă. Este, desigur, deosebit de greu de format o părere absolut obiectivă asupra efectului religios al desființărilor. Ce criterii aplicăm și ce dovezi relevante deținem? Sunt chestiuni care nu au interesat prea mult pe cercetătorii mai recenți ai Reformei engleze, mulțumiți în general cu teoria că desființarea mănăstirilor a constituit probabil partea Reformei cu efectul cel mai redus asupra calității sau cantității manifestărilor religioase în Anglia și Țara Galilor. Acuzația de vandalism cultural a fost privită în general cu ceva mai multă simpatie, chiar dacă probabil mai degrabă cu subiectivim. Lumea occidentală încă mai consideră că „dacă e vechi, înseamnă că merită păstrat", iar priveliștea măreață a ruinelor unora dintre catedralele mai importante de prin țară, ca de pildă Fountains din Yorkshire, sau Tintern din Gwent, încă mai dă naștere unor critici la adresa actelor care au avut ca rezultat irosirea unei asemenea moșteniri arhitecturale. Desigur, nu trebuie să uităm că pierderile nu au fost absolute. Abațiile mai ales au supraviețuit pentru a deveni catedrale în noile dioceze, ca Bristol, Gloucester, Chester sau Westminster, în timp ce altele au fost cumpărate de comunitățile locale pentru a servi drept biserici parohiale. Faptul că doar puține dintre sutele de clădiri monastice dispărute fără urmă, ca și cum nici nu ar fi existat, sunt considerate ca având vreun merit arhitectural (și cu atât mai puțin unicitate) poate fi sau nu relevant.

Afirmația că dizolvarea a făcut mult rău din punct de vedere umanitar a suscitat un interes considerabil din partea istoricilor moderni și a constituit subiectul unor cercetări laborioase, în cea mai mare parte sub forma urmăririi existenței unor anume indivizi, obligați să iasă în lumea mare în urma desființării. În totalitatea lor, descoperirile cercetătorilor au obținut rezultate surprinzător de clare, în ciuda lacunelor și a

unei marje de eroare destul de largi. Concluzia a fost că, din cei 8 000 de călugări disponibilizați în urma dizolvărilor, numai 1 500 nu au reușit să își găsească alte slujbe în cadrul Bisericii, cu ajutorul cărora să își suplimenteze pensiile și să își asigure astfel un trai confortabil, dacă nu luxos. S-a apreciat că majoritatea maicilor aflate în această situație s-au descurcat mai puțin bine, dat fiind că nu li s-a permis să se căsătorească și nu erau eligibile pentru posturile de preot, refugiul celor mai mulți dintre monahi. Nu se știe câte dintre ele au reușit să se întoarcă la familiile lor, dar cele care nu au putut-o face au fost nevoite să rămână la un nivel minim de subzistență, chiar dacă nu au murit de foame. Nu avem dovezi referitoare la personalul laic al mănăstirilor, sau la săracii care beneficiau de pe urma acțiunilor lor de caritate, permanent sau sporadic. Se crede însă că majoritatea slujitorilor vor fi găsit de lucru la noii deținători ai proprietăților; de asemenea, se consideră că dispariția filotimiei monastice a acutizat mai degrabă o problemă existentă, nu a dat naștere uneia noi. Chestiunea sărăciei era deja foarte gravă la nivel național, iar sfârșitul acțiunilor caritabile ale mănăstirilor a reprezentat unul dintre numeroasele motive pentru care ea începea să ocupe unul dintre primele locuri pe lista preocupărilor guvernanților. Lucrarea *Economia Tudorilor și societatea*, din aceeași serie, cuprinde o abordare detaliată a acestei chestiuni, împreună cu următoarele.

În felul acesta, tendința mai recentă printre istorici este de a acorda mai puțină importanță argumentelor tradiționale prezentate de comentatorii catolici cu privire la efectele dizolvărilor. La fel se întâmplă cu toate celelalte efecte considerate până acum negative. S-a spus că trecerea proprietăților monastice în mâna noii clase de fermieri capitaliști, „pușI pe profit cu orice preț", a avut ca rezultat faptul că mii de locuitori ai domeniilor implicate au fost forțați să plătească rente mai mari, ceea ce nu puteau face decât prin scăderea nivelului propriu de viață, și că împrejmuirea unor bucăți întinse de pământ pentru a face exploatarea lui mai profitabilă a fost răspunzătoare de depopularea pe scară largă și apariția vagabonzilor fără locuințe. Studiile recente efectuate pe această temă la nivel local au demonstrat însă că acuzațiile erau nefondate. S-a constatat nu numai că rentele impuse de noii posesori ai domeniilor monastice erau în cea mai mare parte egale cu cele de până atunci, dar

și că cea mai mare parte a împrejmuirilor se făcuseră înainte de desființare, nu după aceea. De asemenea, vechea acuzație că distrugerea mănăstirilor a atras după sine decăderea vieții urbane caracteristică Angliei de la mijlocul dinastiei Tudorilor s-a dovedit inexactă. Chiar dacă unele orașe dispuneau într-adevăr de un număr mai mare de lăcașuri de cult – numai în Londra erau 23 – în toate cazurile studiate lipsa fondurilor puse în circulație de călugări și maici a avut un impact minim asupra gradului de prosperitate a comunității în general. Dacă orașele au trecut printr-o perioadă grea, aceasta nu s-a datorat dispariției mănăstirilor. Iată deci că istoricii contemporani au parcurs în bună măsură drumul către discreditarea teoriilor tradiționale asupra efectelor pe termen scurt ale desființării.

La luarea în considerare a posibilelor consecințe pe termen înlungat a desființării, istoricii s-au concentrat în general asupra efectului dispariției mânăstirilor asupra bunăstării relative a Coroanei. Aceasta pentru că acaparările efectuate între 1536 și 1540 aveau potențialul de a dubla practic venitul obișnuit al regelui și de a-l elibera de dependența de sumele acordate de Parlament, cu excepția cazurilor cu adevărat ieșite din comun. Semnificația politică a acestui fapt nu a scăpat cercetătorilor de după secolul al XVII-lea, când apariția monarhiei parlamentare și nu dezvoltarea unui despotism regal de tip european a început să fie considerată cauza relativei sărăcii a Coroanei. Teoria general acceptată a devenit aceea că Henric al VIII-lea a ratat ocazia de a asigura independența financiară pe termen lung a Coroanei, într-un moment în care un monarh mai înțelept (așa cum fusese tatăl său) nu ar fi făcut-o. Această opinie „învechită" are câteva lacune. Cea mai importantă este că cei care au emis-o s-au folosit de cel mai periculos dintre instrumente – judecata *post factum*. Nu încape îndoială că Henric era profund preocupat de viitorul monarhiei și în particular al dinastiei sale. Altfel, acțiunile sale îndreptate împotriva unor potențiali rivali la tron (pentru detalii, vezi capitolul 5 din *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei*), ca și eforturile deosebite făcute pentru a-și asigura un urmaș adult pe linie bărbătească nu mai au sens. Dar nu avea nici un motiv să își închipuie că viitorul monarhiei avea să depindă de independența financiară față de Parlament. La urma urmelor, el a privit întodeauna această

instituție ca pe un auxiliar al puterii sale, util și maleabil. În experiența lui, Parlamentul a făcut întotdeauna ceea ce i s-a cerut, iar regele nu avea nici un motiv să creadă că situația s-ar putea schimba vreodată și evident nu poate fi condamnat pentru că nu a prevăzut că într-o zi Camera Comunelor va putea deveni o amenințare pentru monarhie.

A doua fisură majoră în argumentația tradițională este afirmația că Henric a înstrăinat o mare parte a averilor monastice care ar fi trebuit să îi parvină. Studiile detaliate făcute asupra domeniilor mănăstirilor desființate au dovedit că nu este așa. Portretul rezultat este cel al unui monarh zgârcit, încurajat de Cromwell, care practic nu a lăsat nimic să îi scape din mână. Este adevărat că, la moartea lui, aproape o jumătate din domenii ieșiseră definitiv din posesia Coroanei, dar mai toate – chiar și cele achiziționate de prietenii săi – fuseseră vândute la prețul cel mai bun al pieței. Se pare că singurul favor pe care regele era dispus să îl facă acelora cărora „le dădea ascultare" era permisiunea, acordată lor sau prietenilor lor, de a cumpăra domeniile la care râvneau, împiedicându-i pe rivalii lor să pună mâna pe ele. S-a crezut o vreme că existența cumpărătorilor care mai apoi vindeau rapid ceea ce achiziționaseră dovedea că regele vindea proprietățile prea ieftin – altfel „intermediarul" nu ar fi obținut nici un profit din tranzacție –, dar chiar și acest argument s-a dovedit a fi fals. Aparent, „intermediarii" nu făceau altceva decât să acționeze ca agenți în numele adevăraților cumpărători, câștigând doar un simplu onorariu de pe urma activității lor.

Întrebarea rămâne dacă Henric a făcut un lucru înțelept cheltuind o jumătate din averea monastică, dat fiind că el și miniștrii lui făcuseră tot ce se putea face pentru a mări cât mai mult valoarea bunurilor vândute. Asupra acestui punct s-ar putea să nu se ajungă niciodată la un acord. Cea mai mare parte a banilor obținuți din vânzarea domeniilor mănăstirești s-au cheltuit în războaiele duse în ultimii ani ai domniei lui Henric împotriva Spaniei și Franței. Acum știm că prin războaiele acestea nu s-a obținut mare lucru pentru rege sau pentru supușii lui și că ar fi putut fi evitate, dacă monarhul ar fi dorit-o. În lumina acestor fapte, majoritatea comentatorilor îl vor acuza pe Henric că a fost risipitor, sau chiar mai rău. Există însă și o altă perspectivă valabilă. Ea presupune judecarea faptelor din punctul de vedere al regelui, la vremea respectivă.

Dacă aplicăm un astfel de criteriu, am putea considera normal ca el să procedeze așa cum a făcut-o, dat fiind că, după părerea lui, prima datorie a unui monarh era să fie victorios în bătălii, mai ales atunci când vedea posibilitatea adăugării unui regat nou domeniilor aflate deja în stăpânirea lui. În plus, la urma urmelor, când a murit a lăsat totuși o jumătate din averea câștigată.

Există însă acum o zonă în care în general se consideră că desființarea a avut consecințe semnificative pe termen lung. Aceasta este sfera socială. Dat fiind că atât de multe dintre domeniile monastice au fost vândute de către Henric al VIII-lea sau în timpul domniei lui Eduard al VI-lea și a Elisabetei I (practic, până în 1603, nici un asemenea domeniu nu mai rămăsese în posesia Coroanei), numărul terenurilor disponibile pentru cumpărare a devenit mai mare decât oricând altcândva de-a lungul secolelor. Chiar dacă multe au fost achiziționate de către cei care aveau deja domenii considerabile, multe au intrat în posesia acelora care altfel ar fi rămas „fără pământ" și prin urmare inferiori nobilimii de țară existente. O parte erau negustori care își câștigaseră banii făcând comerț, dar mai mulți erau fiii mai tineri din familiile proprietarilor de pământ care, în sistemul primogeniturii, în care fiul cel mai mare moștenește toate domeniile tatălui, ar fi fost altfel condamnați să părăsească elita socială în rândurile căreia se născuseră. Efectul a fost acela al creșterii clasei gentilomilor de țară cu câteva sute de mii până la sfârșitul secolului. Se poate spune că această creștere numerică a nobilimii posesoare de pământ a făcut ca Anglia să devină o monarhie parlamentară, mai ferită de pericolul revoluțiilor violente decât vecinii ei europeni, cu tradiția schimbării lente și pașnice, atât de importantă pentru moștenirea noastră.

Efectele desființării mănăstirilor par deci să fi fost importante pe termen îndelungat, dar nu și pe termen scurt, sau pentru evoluția Reformei engleze. S-a afirmat că Reforma ar fi putut avea loc foarte bine și fără desființare, după cum desființarea s-ar fi putut face și fără Reformă. Faptul că această teorie are un număr mare de suporteri sugerează că promotorii doctrinei „de sus în jos" au conducerea în acest aspect al studiilor asupra Reformei.

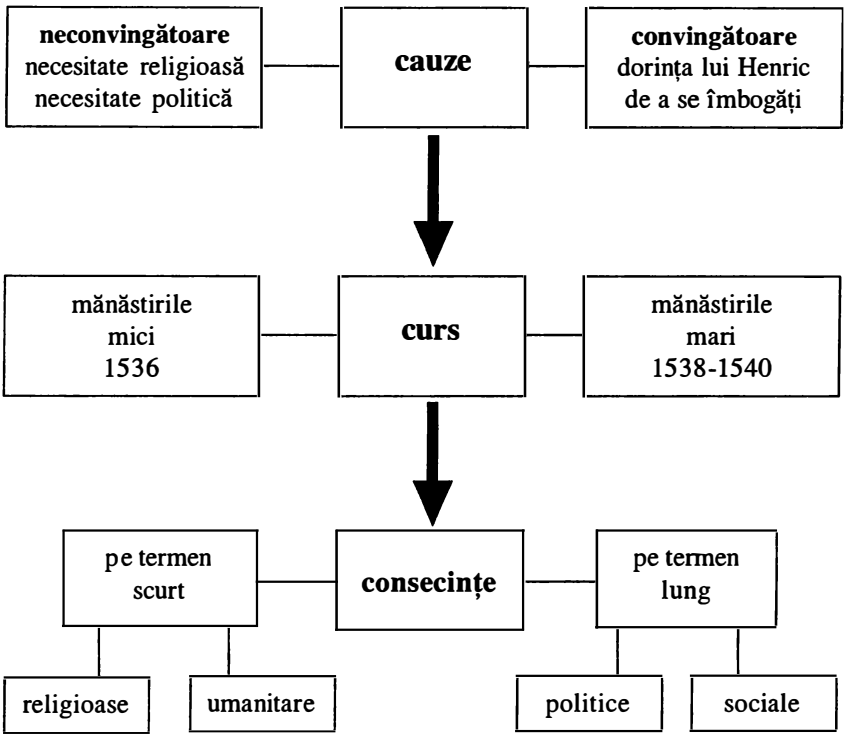

Rezumat – Desființarea mănăstirilor

Să luăm notițe despre *„Desființarea mănăstirilor"*

Dat fiind că desființarea mănăstirilor are toate șansele să fie tratată ca un subiect de sine stătător, este bine să fiți pregătiți să răspundeți la întrebări pe marginea lui. De aceea, aveți nevoie de un set de notițe detaliate.

Înainte de a trece mai departe, citiți secțiunea care urmează în îndrumările noastre pentru studiu. După ce faceți aceasta, veți putea identifica cele trei teme în jurul cărora este bine să vă organizați eseul. De departe cea mai simplă abordare este aceea de tipul „Ce s-a

întâmplat?" (cursul evenimentelor). Pentru aceasta nu veți avea nevoie de mai mult decât o simplă diagramă cronologică a evenimentelor petrecute între 1535 și 1540. Răspunsul la întrebările „De ce s-a întâmplat?" (cauzele) și „Care au fost efectele?" (consecințele) vă cere ceva mai multe eforturi. Cel mai simplu este dacă urmați aceeași structură cu a capitolului de față în ordonarea materialului. Este important însă să emiteți și idei proprii cu privire la aceste chestiuni. Modalitatea cea mai sigură este de a include un subcapitol intitulat „Opinia mea" în secțiunile a doua și a treia a notițelor.

Să răspundem la întrebări-eseu despre *„Desființarea mănăstirilor"*

Ori de câte ori studiem un eveniment istoric, este bine să luăm în considerare cei trei C – cauze, curs, consecințe –, pentru că astfel își organizează raționamentele aceia care caută răspunsul la diferite întrebări. Uneori titlurile eseurilor conțin mai mult de unul dintre aceste elemente (mai ales atunci când evenimentul este relativ obscur și candidatul nu are de unde știi prea multe despre el), dar în cazul unui eveniment important cum este desființarea mănăstirilor, în mod obișnuit ne concentrăm asupra unui singur C. Următoarea selecție este menită să dea impresia că unul dintre elemente apare mai frecvent în întrebări decât celelalte. Care este el?

1. Care au fost consecințele desființării mânăstirilor?
2. „Desființarea mănăstirilor a fost un dezastru pentru englezii obișnuiți". În ce măsură sunteți de acord cu această afirmație?
3. „Atacul lui Henric al VIII-lea asupra mănăstirilor a fost motivat exclusiv de lăcomie." Comentați.
4. În ce măsură mănăstirile au fost dizolvate după un plan preconceput?
5. Cine a câștigat și cine a pierdut din desființarea mănăstirilor?
6. „Un act de vandalism de stat". Cât de jusitificată este această descriere a desființării mănăstirilor?
7. „Henric al VIII-lea a desființat mănăstirile pentru că dorea să pună mâna pe averea lor. Presupusele lor defecte spirituale și

morale au fost doar un pretext." În ce măsură sunteți de acord cu această afirmație?

8. Comentați afirmația după care „desființarea mănăstirilor a sacrificat interesele spirituale ale multora în favoarea intereselor materiale ale câtorva"?

Priviți întrebarea 5. Este formulată foarte direct și de aceea examinatorul va fi foarte aspru cu cei care nu răspund în întregime. Aceia care nu au acordat încă suficientă atenție conceptului istoric de consecință ("efect" este un alt termen utilizat pentru a descrie aceeași idee) și-ar putea imagina că întrebarea nu are decât două părți – despre cei care au câștigat și despre cei care au pierdut. Dar, pentru că aceasta este modalitatea normală de abordare în studiul istoriei, examinatorul va dori să vadă consecințele tratate conform unor criterii temporale diferite. Astfel, se va face distincția între efectele pe termen scurt și cele pe termen lung, având ca rezultat un eseu în patru părți (care sunt acestea?) și o introducere, care va explica de ce v-ați structurat în felul acesta lucrarea, plus o încheiere.

Aparent, întrebarea cere un răspuns de natură pur descriptivă, iar un eseu complet, care să cuprindă o gamă largă de informații factuale, va fi bine notat. Nu uitați însă că abordarea analitică (chiar și atunci când nu este cerută în mod explicit) are mai multe șanse să fie răsplătită generos decât o simplă narațiune sau o descriere. De aceea, este bine să faceți toate eseurile analitice. În cazul de față, o parte a analizei va trebui să apară în corpul principal al lucrării – în comentariul asupra extinderii și semnificației relative a câștigurilor și pierderilor prezentate –, dar este în orice caz nevoie de un paragraf final, care să tragă concluziile. El va trebui să conțină o evaluare din care să reiasă dacă câștigurile au fost mai mari decât pierderile. Este mai bine dacă faceți aceasta într-o singură evaluare, sau în două, separate – „pe termen lung" și „pe termen scurt"? Orice decideți, veți include un paragraf final, care să adauge ceva eseului, în loc de a face pur și simplu rezumatul a ceea ce ați spus deja. Cum repetițiile nu vă aduc o mărire a notei, acesta este un lucru demn de ținut minte pentru toate eseurile pe care le veți scrie.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Desființarea mănăstirilor"*

1. Comisarii și abatele de Glastonbury, 1539

Citiți cu atenție fragmentul din scrisoarea comisarilor către Thomas Cromwell, reprodus la paginile 83-84. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați i) „indulgențe", ii) „copii ale unor bule" și iii) „pachete cu argintărie".
b) Ce dovezi conține fragmentul că intenția cu care comisarii au sosit la Glastonbury a fost de a colecta probe care puteau fi folosite împotriva abatelui într-un proces de trădare?
c) În ce fel au reușit comisarii să își pună în practică intențiile?
d) De ce aveau comisarii această intenție?

2. Anuitatea lui Thomas Cromwell

Citiți cu atenție fragmentul din anuitatea acordată lui Thomas Cromwell, reprodus la pagina 86. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Comentați i) mărimea și ii) durata anuității.
b) Ce spera abatele să câștige oferind anuitatea?
c) Ce ne spune ea despre personalitatea și caracterul lui Thomas Cromwell?

3. Jalba de la Wembury

Citiți cu atenție fragmentul din jalba la adresa abatelui de Plympton, descoperită printre actele lui Thomas Cromwell (pagina 88). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce putem afla din fragment despre îndatoririle unui preot de parohie?
b) Care sunt cele două tipuri diferite de „proprietate" deținute de abatele de Plympton în Wembury. Dați explicații.
c) Care sunt implicațiile ultimei fraze a fragmentului?
d) Cine este probabilul instigator al jalbei? Dați explicații.

4. Instrucțiuni cu privire la mănăstiri, 1535

Citiți cu atenție fragmentele care cuprind instrucțiunile referitoare la lăcașurile religioase emise în timpul inspecțiilor din 1535 (pagina 93).

Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Căror abuzuri erau destinate să le pună capăt instrucțiunile 4, 5 și 6? Dați explicații.
b) Explicați de ce mulți abați ar fi putut crede că instrucțiunile nu erau decât o modalitate de a stoarce bani de la ei.
c) Ce dovezi există în cele cinci paragrafe prezentate că se încerca o reformă a mănăstirilor spre protestantism?
d) Ce lumină aruncă instrucțiunile asupra intențiilor conducătorilor țării cu privire la viitorul mănăstirilor?

5. Dizolvarea mănăstirilor mici, 1536

Citiți cu atenție fragmentele din preambulul la actul de dizolvare a mănăstirilor de mici dimensiuni (paginile 94-95). Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Ce justificare se dă dizolvării mănăstirilor mici?
b) Ce i-a făcut pe istorici să conchidă că era simplă propagandă?
c) Ce impresie lasă fragmentul asupra mănăstirilor mai mari?
d) Ce lumină aruncă fragmentul asupra intențiilor acelora care conduceau țara cu privire la viitorul mănăstirilor?

CAPITOLUL 5

Un pas către protestantism?

Vor fi cititori care se vor mira că, până acum, cartea de față s-a ocupat atât de mult de politică și atât de puțin de religie. Acest dezechilibru reflectă desigur opinia autorului că Reforma inițiată în timpul domniei lui Henric al VIII-lea a reprezentat mai degrabă un fenomen politic decât unul religios (perspectiva „de sus în jos"). Ceea ce nu înseamnă că ea nu a avut nimic de a face cu religia, afirmație imposibil de argumentat. Nici cei mai hotărâți istorici din școala „de sus în jos" nu au susținut vreodată acest lucru.

Chestiunea este de aceea una de întindere. Două sunt aspectele distincte asupra cărora istoricii au avut dezacorduri în decursul ultimelor generații: măsura în care reforma politică (oficială) a fost favorizată de factorii religioși și măsura în care a existat o Reformă religioasă cât și politică înainte de anului 1547. Deși până acum nu s-a obținut un consens în aceste probleme, se poate detecta apariția unei noi teorii. Fără îndoială că dezacordurile vor mai continua o vreme, dar tot mai multe indicii apar, care par să ducă într-o singură direcție. Cel mai probabil este că viitorul va aparține acelor istorici care vor susține că dimensiunea religioasă a Reformei henriciene a fost ceva mai redusă decât s-a crezut până acum și că, în 1547, Anglia nu era câtuși de puțin ireversibil dedicată unei schimbări religioase.

1. Religia și Reforma oficială

a) Vechea teorie

În anii 1950 și 1960 era la modă să susții că Reforma oficială nu a constituit decât „ocazia" pentru începerea unui proces inevitabil care,

indiferent dacă Henric al VIII-lea ar fi avut sau nu nevoie de divorț, sau dacă ar fi dorit să facă din Anglia „un imperiu care să se poată susține singur", ar fi dus la abandonarea catolicismului și îmbrățișarea protestantismului. Cu alte cuvinte, s-a afirmat că o Reformă populară pornită de jos ar fi avut loc oricum, indiferent dacă cea oficială, de sus, și-ar fi făcut sau nu apariția. Această afirmație s-a bazat pe câteva premise, rămase ca teorie oficializată până în anii 1980. Prima dintre ele era că în Anglia dinaintea rupturii cu Roma exista un puternic curent anticlerical, care ar fi avut ca rezultat o pronunțată lipsă de popularitate a Bisericii Catolice în rândul populației, pregătită pentru o schimbare. De cele mai multe ori au fost citate două exemple, ca fiind doar vârful aisbergului.

„Evenimentul" cel mai cunoscut l-a constituit cazul lui Richard Hunne, spânzurat în 1514, în timp ce se afla în custodia Bisericii. Hunne era un prosper locuitor al Londrei care a dat în judecată autoritățile bisericești, pentru că fusese obligat să achite o taxă exorbitantă pentru înmormântarea fiului său. Suporterii lui Hunne au afirmat că reacția Bisericii a fost să fabrice dovezi de erezie împotriva atacatorului, să îl aresteze și să îl omoare, apoi să îl condamne postum pentru erezie, pentru ca văduva și copiii lui să rămână pe drumuri (una dintre pedepsele pentru asemenea acte era pierderea tuturor bunurilor). Conform versiunii autorităților bisericești, Hunne, care a fost într-adevăr eretic, s-ar fi sinucis în timp ce aștepta să fie judecat. Întreaga afacere a rămas o *cause célebre* timp de mulți ani în capitală, comentată periodic în scris sau discutată de aceia care își îndreptau atacurile împotriva presupusei puteri sau corupții a Bisericii.

Lucrarea cea mai cunoscută este *A Supplication for the Beggars (Rugă pentru cerșetori)*, din 1528, a lui Simon Fish, în care autorul susținea în termeni senzaționali că toate relele economice din țară se datorau lăcomiei, bogăției și corupției oamenilor bisericii. Pe deasupra, el acuza membrii clerului de grave carențe morale pentru că:

1 își dau silința ca, prin toate mijloacele pe care le au la îndemână, să aibă de-a face cu toate nevestele, cu toate fiicele și toate slujnicele, pentru ca încornorarea și codoșlâcul să domnească peste toți supușii voștri și ca nici un bărbat să nu mai știe care este copilul

5 lui. Cine este aceea care va pune mâna să muncească pentru trei penny pe zi, când poate obține cel puțin douăzeci culcându-se un ceas cu un călugăr sau un preot? Și cine este cel care va prefera să lucreze pentru o băncuță pe zi, când ar putea avea cel puțin doisprezece penny codoșind pentru un preot sau un călugăr?

Pamfletul lung de 11 pagini are forma unei petiții adresate regelui, cerându-i să ia măsuri. S-a afirmat adesea (cu prea puține dovezi) că Anne Boleym i-a înmânat lui Henric un exemplar pe care acesta l-a păstrat în taină timp de multe luni. De obicei, cititorului i se lăsa apoi libertatea să tragă ce concluzie dorea din acest „fapt".

A doua premisă a fost aceea că, la începutul anilor 1530, Biserica engleză era muribundă din punct de vedere spiritual. S-a afirmat că prelații cu ranguri înalte erau în cele mai multe cazuri persoane numite de rege, absente din viața bisericească și care acționau mai mult ca funcționari neplătiți (de către Coroană) ai acestuia și că preoții de parohie erau în majoritate foști țărani cu o pregătire minimă și prea puțină chemare – pentru care și efectuarea serviciilor religioase de zi cu zi, așa bâlbâită cum era, era o sarcină prea grea, și care în nici un caz nu puteau acorda sprijinul spiritual de care aveau nevoie enoriașii lor. Este un lucru recunoscut că englezii erau unul dintre cele mai „religioase" grupuri din Europa, dar s-a afirmat că această reputație era bazată pe înclinația generală către practicile religioase formale, ca pelerinajele sau aprinsul lumânărilor în fața altarului, toate motivate de teamă și superstiție mai degrabă decât de convingere, credință sau înțelegere. Prin implicație, practica religioasă datora tot atât de puțin creștinismului adevărat ca și riturile păgâne ale proaspăt „convertiților" indieni din America Centrală.

Al treilea „pilon" pe care se sprijinea teoria era existența unui corp de reformatori religioși dedicați, dispuși și capabili să acționeze pe post de catalizator pentru mișcarea de înnoire spirituală în rândul populației în general. Acesta a fost, după cum s-a spus, rolul grupurilor rătăcitoare (dar nu mai puțin reale) de călugări lollarzi care străbăteau jumătatea sudică a Angliei, dar mai ales sudul ținuturilor Buckinghamshire și Coventry. Lollarzii de la începutul secolului al XVI-lea erau descendenți din a treia și a patra generație ai susținătorilor inițiali

ai lui John Wycliffe, teolog englez din secolul al XIV-lea, ale cărui învățături fuseseră multă vreme considerate eretice. Aveau de aceea toate motivele să nu apară prea mult în ochii autorităților, proces facilitat de faptul că mulți erau și meșteșugari, care în mod normal nu ar fi lăsat nici o urmă în cartea istoriei. Ca rezultat, ceea ce știm astăzi despre ei se limitează aproape exclusiv la scurtele liste ale proceselor intentate pentru erezie.

Pare însă realistă aprecierea conform căreia câteva mii de călugări lollarzi își practicau religia reformatoare, bazată pe studiul Bibliei în limba engleză (un exemplar copiat de mână trebuie să fi constituit averea cea mai de preț a fiecărui grup), și nu pe intervenția unei caste de preoți între individ și Isus și sfinții care, după cum credea majoritatea populației, îl puteau proteja în viața aceasta și îi asigurau binele în cea viitoare.

Dacă lollarzii erau scumpi la vedere, cei mai mulți dintre adepții unei religii reformate nu erau. Pe la 1530, contemporanii îi denumeau deja luterani, pentru că fuseseră influențați, într-o măsură mai mare sau mai mică, de învățăturile lui Martin Luther, ale cărui scrieri circulau în mod ilegal în Anglia de aproape zece ani. Puțini însă meritau această titulatură – după cum protestau vehement cei acuzați de erezie –, dat fiind că majoritatea continuau să creadă în dogma catolică a transsubstanțierii (preschimbarea fizică a pâinii și vinului în carnea și sângele lui Isus, într-o reeditare a sacrificiului de pe cruce, în timpul liturghiei) și în existența purgatoriului (locul unde sufletele păcătoșilor, dar nu ale damnaților, erau purificate prin suferință, adesea timp de ani de zile, după moarte și înainte de a intra în paradis). Ceea ce făcea din acești oameni niște „reformați" era accentul pus pe lectura Bibliei într-o limbă pe care o puteau înțelege.

Pentru cei mai mulți, aceasta trebuia să fie engleza. Istoricii au căzut de acord că o etichetare mai corectă ar fi fost aceea de „evangheliști" – cei care cred că Biblia este singurul loc unde Dumnezeirea se relevă Omului. Mulți dintre cei care au adoptat această poziție au militat zgomotos pentru legalizarea unei Biblii în limba engleză și pentru ca predicatorii să îi instruiască pe oameni în interpretarea ei corectă. Dar cum autoritățile bisericești erau în general bănuitoare față de toți cei care susțineau aceste opinii (linia care îi despărțea pe evangheliștii

moderați de ereticii condamnabili era foarte subțire), mulți s-au trezit investigați pentru suspiciunea de erezie. Unii dintre ei au fost chiar puși sub acuzare și unul sau doi condamnați și pedepsiți cu moartea, împreună cu cei câțiva autoproclamați luterani, care au preferat să își dea viața decât să renunțe la convingerile lor în anii care au urmat căderii lui Wolsey, în 1529. Dar dacă toți acești oameni ne sunt cunoscuți după nume din documentele rămase, ne va fi imposibil să spunem câți erau aceia care nutreau aceleași convingeri dar au scăpat nedetectați de autoritățile bisericești. Se apreciază în general că pe la mijlocul anilor 1530 numărul lor era mai degrabă de ordinul sutelor, decât al miilor. De asemenea, s-a căzut de acord că ei pot fi incluși într-una din următoarele trei categorii: învățați, care erau sau fuseseră la universitatea din Cambridge; membri ai elitelor (familiile nobile sau aproape nobile), influențați de către cineva cu educația făcută la Cambridge; sau orășeni educați (în special londonezi, dar și din alte porturi ale țării, de la Bristol la Newcastle), cărora scrierile luterane le erau mai la îndemână. Acest ultim grup era fără îndoială cel mai numeros, chiar dacă influența lui era cu mult mai mică decât a celorlalte două.

Unul dintre istoricii care au susținut că Anglia era deja pe drumul către Reforma protestantă încă înainte ca Henric al VIII-lea să rupă legăturile cu Roma a afirmat că 1525 a fost anul cel mai important în Reforma engleză, anul apariției traducerii lui William Tyndale în limba engleză a Noului Testament. Implicația fiind că, o dată ce scripturile au devenit accesibile tuturor (sau, pentru cei nealfabetizați, accesibile prin intermediari), marșul protestantismului nu mai putea fi oprit; că rezultatul final nu mai putea fi pus al îndoială, chiar dacă momentul schimbării era încă greu de precizat. Tyndale a fost un individ remarcabil. Un lingvist extrem de dotat, care vorbea șapte limbi la fel de bine ca pe cea maternă, a fost mânat permanent de dorința nestinsă de a oferi compatrioților săi o versiune a Bibliei pe înțelesul lor.

> Am priceput... că era cu neputință să îi faci pe oamenii obișnuiți să vadă adevărul dacă nu le puneai sub ochi Scriptura, în limba lor maternă... Căci altfel, indiferent care este adevărul pe care li-l predici, inamicii lui îl înăbușă la loc, în parte cu... tradiții pe care ei înșiși le-au inventat, fără a porni de la Sfânta Scriptură;

și în parte jonglând cu textul, prezentându-l în așa fel încât sensul lui adevărat să nu mai poată fi înțeles.

Certitudinea absolută a scopului pentru care apăruse pe lume, asociată cu o pronunțată asprime de caracter, au făcut ca oricine îndrăznea să îl contrazică sau să îi stea în cale să fie tratat fără pic de îndurare. După ce a pierdut definitiv șansa de a câștiga autoritățile de partea lui în Anglia, s-a mutat în Țările de Jos, unde tipărirea materialelor delicate era mai simplă. Chiar și aici însă misiunea lui a întâmpinat mari obstacole, iar traducerea i-a fost publicată de un grup de tipăritori renani, care îi împărtășeau convingerile. În următorii 11 ani, s-a străduit să își îmbunătățească traducerea (deși cei mai mulți comentatori apreciază că de fapt nu a făcut decât să transforme o operă academică de finețe într-o publicație luterană din ce în ce mai partizană), să își dezechilibreze inamicii prin intermediul atacurilor piezișe dar vitriolice incluse în cărțile și lucrările sale (se spune că disputa lui cu Sir Thomas More a atins adâncurile cele mai întunecate ale unei controverse), și să încerce să obțină sprijinul lui Henric al VIII-lea pentru inițiativele sale (ratându-și orice fel de șansă prin emiterea periodică a unor judecăți eronate). Faptul că a supraviețuit atâta timp în Țările de Jos, unde climatul politic era antiprotestant este poate mai surprinzător decât acela că a fost în cele din urmă judecat și executat ca eretic, în 1536, când reușise să epuizeze toate rezervele de simpatie pe care puternicii săi protectori erau dispuși să le folosească în favoarea lui.

Afirmația că, în 1530, Anglia era pregătită pentru Reformă a fost folosită de asemenea pentru a explica modul în care Henric a reușit să ducă la bun sfârșit ruptura față de Roma și stabilirea supremației regale cu atât de puțină opoziție. Argumentul a fost acela că regele a acționat cu abrobarea pasivă a majorității supușilor săi, mulțumiți că Bisericii, pentru care aveau puțină dragoste și încă și mai puțin respect, urmau să i se taie aripile. Faptul că mai nimeni nu a aplaudat evenimentele petrecute, și cu atât mai puțin le-a sărbătorit, a fost explicat în general prin apatie.

b) Perspectiva revizionistă

Începând cu anii 1970, o serie de studii detaliate au subminat serios teoria general acceptată. Toți trei pilonii interpretării au fost supuși atacurilor ca rezultat al eforturilor a vreo zece istorici mai importanți implicați în această activitate. Cel mai însemnat dintre ei este Christopher Haigh, atât pentru întinderea și calitatea cercetărilor sale originale, cât și pentru efortul făcut de a oferi o viziune coerentă, care să includă descoperirile acestor istorici „revizioniști". Afirmația că în Anglia începutului secolului al XVI-lea se făcuse simțită o atitudine anticlericală persistentă și răspândită a fost discreditată. Aceasta nu s-a făcut prin contestarea atât de des menționatelor exemple (acceptate ca reale), ci prin demonstrația că ele constituiau mai degrabă excepția de la regulă, decât „pilde grăitoare". Astfel, imaginea rezultată a fost aceea a unei părți laice a societății aflată în general în armonie cu echivalentul său clerical, acceptat, împreună cu activitățile sale, ca o parte adesea valoroasă a unui anume mod de viață. Apariția frecventă a nemulțumirilor față de abuzurile financiare ale Bisericii a fost comparată cu atitudinea contemporană față de fisc – țintă ușoară atunci când oamenii au nevoie de un pretext pentru detensionare, altfel considerat ca îndeplinind o funcție necesară în societate.

În plus, s-a argumentat în mod convingător că, în cea mai mare parte, anticlericismul existent se limita la două grupuri de locuitori suficient de bine plasați pentru ca opiniile lor să rămână înregistrate în documente. Negostorii londonezi, dintre care Richard Hunne constituie un exemplu elocvent, și care nutreau o veche nemulțumire față de felul în care autoritățile bisericești încercau să intervină în activitatea lor (preoțimea avea tendința de a considera profitul imoral), și-au exprimat adesea pretenția de a fi lăsați să răspundă exclusiv în fața regelui. Lor li s-au alăturat avocații de drept civil cu sediul la Londra, în Inns of Court, și care aveau resentimente tradiționale față de un sistem juridic paralel, inaccesibil lor, pentru că tribunalele religioase erau fieful avocaților în drept canonic. Mulți negustori londonezi și toți membrii grupului din Inns of Court aveau o educație solidă și erau versați în a atrage atenția asupra nemulțumirilor lor, fie prin publicațiile apărute tocmai la timp,

fie prin trimiterea unei delegații la rege, sau la vreunul dintre miniștrii săi. Eficiența lor era cu atât mai mare în perioadele în care Parlamentul se afla în sesiune. Câteva zeci dintre ei erau membri ai Camerei Comunelor (numeroase târguri erau mulțumite să își poată alege ca reprezentant un londonez, atâta vreme cât acesta se angaja să nu ceară bani) și de obicei erau mai siguri și mai versați în aparițiile publice decât cei mai mulți dintre „verii lor de la țară". S-a spus, de pildă, că așa-numita furtună anticlericală care a bântuit Camera Comunelor în 1529 a fost în totalitate opera lor și nu ar fi căpătat mai mult de un paragraf în scrierile istoricilor, dacă *Cronica* întocmită de unul dintre ei (Edward Hall) nu ar fi devenit una dintre cele mai citite surse de informații asupra politicii timpului.

În aceeași măsură, s-a afirmat că pe parcursul primelor decenii ale secolului, Biserica nu a fost atât de lipsită de popularitate cum se crezuse. Nu numai că un mare număr de episcopi cu state îndelungate de serviciu (în afara cunoscutului John Fisher din Rochester) și-au îndeplinit îndatoririle pastorale conștiincios și eficient, dar în multe dioceze în care deținătorul postului suprem era mai mult absent, s-au luat măsuri pentru ca îndatoririle episcopului să fie îndeplinite în mod satisfăcător de un locțiitor al său. Au fost descoperite probe convingătoare, conform cărora calitatea serviciilor preoților de parohie nu era atât de scăzută pe cât s-a considerat. Și, chiar dacă documentele sunt insuficiente pentru a constitui o argumentație inatacabilă, se pare că prelații acuzați de incompetență sau imoralitate (sau ambele) constituiau nu norma, ci mai degrabă excepția, în timp ce în marea lor majoritate, membrii clerului își îndeplineau îndatoririle în mod satisfăcător. Chiar dacă nu mulți dintre ei erau educați sau capabili să transmită mai mult decât mesajul principal al Noului Testament sau să compună ei înșiși predici, se poate spune că marea majoritate își îndeplineau funcția în mod satisfăcător și duceau o viață prin care nu atrăgeau atenția nici asupra lor înșile, nici asupra Bisericii. În plus, mulți dintre ei dădeau dovadă de un puternic simț al menirii lor spirituale. Mulți din aceia pe care îi cunoaștem au locuit în orașele mai mari (entuziasmul religios pare să fi fost rar în zonele rurale), angajați de grupuri de mireni, bărbați și ceva femei, reuniți în confrerii. Confreriile

nu constituiau un fenomen nou și multe chiar existau de secole întregi, dar aparent numărul membrilor lor și, în unele cazuri semnificative, chiar zelul lor, a crescut în perioada dinaintea Reformei. Este adevărat că unele fuseseră dintotdeauna, și au rămas, adevărate cluburi elitiste pentru cei avuți, care ofereau recunoașterea socială și asigurarea împotriva unei șederi prelungite în purgatoriu (se spuneau rugăciuni și se dedicau liturghii sufletelor membrilor decedați) a acelora care își puteau permite să plătească o taxă anuală ridicată, dar avem dovezi că altele își atrăgeau membrii prin oferta de programe cu activități în cadrul cărora cei care luau în serios religia puteau participa la rugăciuni, slujbe, contemplații și dezbateri împreună cu alți oameni care gândeau la fel ca și ei.

Creșterea numărului și dimensiunilor confreriilor dinamice din punct de vedere spiritual a fost utilizată, împreună cu exemple izolate de mireni, ca Sir Thomas More sau fiica sa, Margaret Roper, care au făcut din religie piatra de temelie a existenței lor, pentru a susține teoria conform căreia pentru mulți englezi credința însemna mai mult decât o serie de ritualuri mecanice. În ciuda imposibilității de a defini ceea ce era limpede o foarte mică parte a populației, istoricii revizioniști s-au considerat îndreptățiți să afirme că numărul acelora care doreau o revitalizare dinăuntru a Bisericii a fost de același ordin de mărime cu cel al acelora care ar fi vrut să distrugă instituția existentă și să o vadă înlocuită cu luteranismul. În felul acesta, nu le-a fost greu să argumenteze credibil (chiar dacă nu convingător) că, dacă Henric al VIII-lea nu și-ar fi inițiat Reforma oficială, de sorginte politică, Anglia ar fi rămas probabil catolică și Reforma protestantă nu ar fi avut loc. Dovezi adiționale în favoarea acestei ipoteze, recunoscută ca imposibil de susținut în mod convingător, au fost aduse de faptul că englezii obișnuiți s-au lăsat greu convinși să renunțe la practicile lor religioase tradiționale, fie de teamă, fie din superstiție, atunci când, în cele din urmă, li s-a cerut să îmbrățișeze o credință reformată, pornind de la lectura Bibliei, în deceniile care au urmat morții lui Henric.

Efectul cumulativ al activității istoricilor revizioniști a fost de a arunca destule îndoieli asupra teoriei clasice că Reforma politică a lui Henric al VIII-lea a fost posibilă numai datorită existenței unei nemulțumiri tot mai răspândite cu privire la defectele și lipsurile Bisericii

Catolice, împletite cu o stare generală de apatie în domeniul credințelor și învățăturilor, astfel încât aceasta să nu mai poată fi acceptată ca „adevăr istoric". Apare ca foarte probabil că dogma viitorului va fi că Henric al VIII-lea și-a impus voința asupra unei populații moderat potrivnice, în general mulțumită de starea generală a lucrurilor și care nu vedea nici un motiv pentru a își abandona vechile tradiții.

2. Locul religiei în cadrul Reformei henriciene

Toți istoricii care și-au desfășurat activitatea în a doua jumătate a secolului XX au căzut de acord că Reforma henriciană a însemnat mult mai mult decât divorțul, supremația regală și desființarea mănăstirilor. În general, s-a ajuns la un consens și asupra a ceea ce semnifică acest „mult mai mult". Disputele s-au desfășurat în jurul celorlalte schimbări și al rolului jucat de câteva persoane în producerea lor.

Povestea comentatorilor care au prezentat Reforma din Anglia ca pe un eveniment mai degrabă decât ca pe un proces poate fi rezumată în felul următor: Henric al VIII-lea s-a despărțit de Roma din motive politice și și-a petrecut restul vieții acaparând averile Bisericii și încercând în același timp să îi împiedice pe protestanți și pe simpatizanții lor să îi ducă până la capăt inițiativele reformând radical credințele și practicile religioase ale țării; la 1547, protestantismul acumulase o presiune atât de mare din cauza încercărilor lui de a-l împiedica, încât s-a dezlănțuit aproape fără a mai putea fi oprit după moartea regelui; după Reforma eduardiană, care a restabilit pe deplin domnia protestantismului, Mary a reușit să întoarcă timpul înapoi o vreme, în parte datorită rapidității cu care era dispusă să își ardă pe rug inamicii; primii ani de domnie ai Elisabetei I au adus supremația definitivă a protestantismului, iar procesul inevitabil a fost încheiat.

Istoricii cu opinii mai pronunțat revizioniste privesc Reforma engleză ca pe un proces, nu un eveniment (vezi pagina 4). De aceea, ei nu interpretează întâmplările individuale ca pe niște etape consecutive către un obiectiv cunoscut, sau ca părți ale unei povești coerente. Se explică astfel de ce mulți dintre comentatorii de dată mai recentă au

acordat incidentelor Reformei henriciene o importanță diferită de cea recunoscută în mod tradițional. În evaluarea importanței fiecărui eveniment în parte, ei au pus ceva mai mult accent pe efectele lui. De pildă, s-au dovedit mai puțin dispuși decât în mod tradițional să conchidă că fiecare pas care îi îndepărta de teoria catolică clasică contribuia la victoria finală a protestantismului. Ei au cerut ca legătura dintre presupusele cauze și așa-zisele lor efecte să fie clar demonstrată. Același lucru s-a petrecut și cu evaluarea acțiunilor unei singure persoane, pe o perioadă mai îndelungată de timp. Rezultatul acestei perspective diferite a fost adesea faptul că atât evenimentele separate, cât și rolul jucat de diferiți indivizi în ele au căpătat o altă „nuanță".

a) Anne Boleyn

S-a considerat multă vreme că Anne Boleyn nu s-a bucurat de simpatie din partea populației în general, în parte pentru că era considerată o femeie ușoară, care o eliminase pe regina adevărată, în parte pentru că era protestantă. În decursul deceniilor din urmă, greutatea lipsei ei de popularitate ca și a religiei ei a fost adusă din nou în discuție de către istoricii mai puțin dispuși să accepte de-a gata aprecierile emise de contemporani. „Anna celor o mie de zile" (botezată astfel datorită perioadei aproximative scurse între încoronarea ei, în iunie 1533, și execuția din aprilie 1536) avea un interes evident față de religie și de reforma ei. S-a insinuat uneori că implicarea ei în chestiuni religioase izvora exclusiv din interese egoiste: cu cât era mai categorică ruptura cu Roma, cu atât mai sigură devenea poziția ei pe tron. Această perspectivă cinică este în mod evident prea radicală. Chiar dacă motivele Annei pentru a susține reforma religioasă aveau o dimensiune egoistă, interesul ei era totuși în mare măsură real. Credea cu convingere în avantajele pe care le-ar fi putut obține oamenii obișnuiți din studiul Bibliei și din interpretările care le puteau fi oferite. Ajunsese la această concluzie din experiența personală, într-o vreme când versiunile în limba engleză ale Bibliei fuseseră declarate ilegale, dat fiind că vorbea fluent franceza și nu încălca nici o lege deținând un Nou Testament în această limbă. Este însă îndoielnic că Anne a depășit această poziție „evenghelică", iar

convingerile teologice luterane care ar putea-o eticheta ca „protestantă" par să îi fi lipsit cu desăvârșire. S-ar părea că acei contemporani care au acuzat-o de protestantism erau fie inamici politici care încercau să o ponegrească, fie conservatori religioși care doreau ca Biserica să rămână așa cum era.

Oricum ar fi însă, Anne era o activistă. Avea în comun cu Henric plăcerea dezbaterilor religioase și avem dovezi numeroase, cuprinse în relatările unor conversații întreținute în timpul dineurilor și lăsate de observatori obiectivi, că perechea regală dezbătea adesea Biblia și conținutul ei și chiar că, în entuziasmul ei, Anne depășea uneori măsura, uitând de regula conform căreia regele trebuia să fie întotdeauna văzut ieșind victorios din orice divergență de opinii. În ciuda certurilor și a clipelor de bosumflare regală care urmau de cele mai multe ori unor asemenea discuții, se pare că Anne a reușit să își convingă partenerul că avea mult de câștigat și prea puțin de pierdut dacă le permitea supușilor săi să dețină Biblia în englezește, atâta vreme cât traducerea primea aprobarea oficială. Din păcate pentru cauza pentru care milita, Henric era la fel de ușor de influențat și de către cei care susțineau punctul de vedere diametral opus. În consecință, sprijinul său era schimbător, lăsând pe seama altora să tragă foloasele de pe urma eforturilor Annei. Aparent însă, activitatea depusă a dat roade chiar din timpul vieții ei. Chiar dacă relația cauză-efect nu a putut fi încă dovedită, faptul că toți cei zece episcopi numiți în timpul cât a împărțit tronul lui Henric erau reformatori cu opera cărora era de acord, ar însemna o prea mare coincidență dacă regina nu ar fi jucat un rol important în selectarea lor. S-a stabilit din scrisorile care ne-au parvenit că afirmația contemporană conform căreia i-a sprijinit și apărat pe protestanți, dintre care unii cu vederi evident luterane, este corectă. Într-adevăr, Anna pare să fi făcut adeseori efortul de a scrie unor persoane influente, de acasă și din străinătate, cerând fie numirea unor reformatori în posturi cheie, fie un tratament îngăduitor față de anumiți indivizi, suspectați de erezie. Sistemul de patronaj era atât de puternic în secolul al XVI-lea, încât dorințele consoartei regale erau tratate ca instrucțiuni ale monarhului însuși. La urma urmelor, pentru cei mai mulți – cel puțin în Anglia – nu avea nici un rost să superi pe cineva care va avea într-o zi puterea să îți facă rău.

Care a fost efectul cumulativ al Annei Boleyn și al activităților sale asupra cursului Reformei? La mijlocul anului 1536, mulți dintre cei care îi împărtășeau vederile religioase se temeau că el ar putea fi negativ. Căderea ei în dizgrație și disprețul lui Henric față de ea ar fi putut duce la o nouă perioadă de susținere a celor care se împotriveau reformării Bisericii. Din perspectiva reformatorilor, Henric era mult prea dispus să condamne cauza o dată cu persoana care o susținuse, ori de câte ori se certa cu câte cineva asociat cu un anume punct de vedere. Era posibil ca regele să urmeze un raționament de tipul: „Anne Boleyn a susținut reforma religioasă; Anne Boleyn m-a trădat; în consecință, reforma este un lucru rău". Până la urmă, lucrurile nu s-au petrecut așa, poate în parte pentru că ceilalți reformatori din apropierea regelui – în special Thomas Cromwell și Thomas Cranmer – au reușit să se distanțeze de regina decăzută încă de la începutul acțiunilor întreprinse împotriva ei, în parte pentru că principalul lider conservator – unchiul Annei Boleyn, ducele de Norfolk – a fost implicat în dezastrul Boleyn prin legăturile sale de familie, incapabil să profite de pe urma situației reformatorilor, ceea ce, în mod normal, ar fi făcut. Poate și pentru că Henric nu a zăbovit prea mult cu gândul la răul pe care i l-ar fi făcut Anne Boleyn. Foarte curând era din nou îndrăgostit până peste cap – de Jane Seymour, pe care a declarat-o foarte repede și pentru multă vreme (în special după ce ea a murit dând naștere unicului lor copil) ca fiind singura sa iubire adevărată.

Dacă însă este ușor de acceptat că Anne nu a adus nici un prejudiciu cauzei protestante, mai greu este de admis faptul că impactul ei ar fi avut urmări importante. Deși 30 de ani mai târziu, propaganda protestantă se străduia să o convingă pe Elisabeta I că mama ei își adusese contribuția considerabilă și directă la triumful cauzei anticatolice (punct de vedere încă susținut de unii istorici – un distins autor de biografii a afirmat chiar de curând că ea a deschis protestantismului poarta de intrare în Anglia, care nu a mai putut fi închisă după aceea), apare ca rezonabilă concluzia că moștenirea ei religioasă pe termen lung a fost minimă și că ea nici nu a contribuit la, nici nu a împiedicat transformarea Angliei într-o țară protestantă.

b) Thomas Cromwell

În iulie 1540 Thomas Cromwell, arhitectul rupturii de Roma, al supremației regale și al desființării mănăstirilor, a fost acuzat de luteranism, condamnat și executat. Timp de aproape șase ani, el fusese reprezentatul regelui însărcinat cu problemele religiei, exercitându-și în cel mai înalt grad influența asupra tuturor oamenilor Bisericii. În toată această perioadă, impactul hotărârilor și acțiunilor sale fusese considerabil și, după unele opinii, cu bătaie lungă. Și totuși, Cromwell a susținut până la sfârșit că credința ocupase pentru el locul al doilea după loialitatea pe care i-o datora stăpânului său, și că și-ar fi însușit orice religie i s-ar fi poruncit. După cât se pare, la câteva luni după moartea ministrului, Henric s-a convins că acesta spusese adevărul, iar mai târziu și cei mai mulți istorici au ajuns la aceeași concluzie.

Aceasta nu înseamnă că Cromwell nu s-a interesat de chestiunile religioase ca atare, pentru că este clar că s-a interesat. Dar prioritatea lui a fost întotdeauna să își dovedească loialitatea față de Henric ducând la îndeplinire toate însărcinările care i se dădeau, chiar dacă ele veneau în contradicție fie cu strategiile sale, fie cu convingerile sale personale. Avem destule dovezi pentru a defini cu destulă certitudine preferințele religioase ale lui Cromwell. Tehnica pe care a adoptat-o în încercarea de a își aplica strategiile în materie de religie este de asemenea ușor de detectat. Rezultatul este că Thomas Cromwell poate fi descris ca un luteran moderat, care a încercat adesea să se folosească de faptul că regele avea atenția îndreptată în altă direcție pentru a „strecura" modificări de natură religioasă cu care știa că stăpânul său nu ar fi fost complet de acord, dacă ar fi știut exact ce se întâmplă. Dată fiind însă atitudinea lui față de Henric, era întotdeauna pregătit să dea înapoi sau să ia măsuri care veneau în contradicție cu deciziile sale anterioare, dacă de aceasta era nevoie pentru a satisface pretențiile regelui.

Cromwell a făcut uz pe deplin de poziția sa de reprezentant al regelui. La nivelul strategiilor majore, a încercat să îi manipuleze pe episcopi ca grup în așa fel încât să emită o serie de declarații de credință în numele regelui, care să angajeze însă întreaga Biserică, sau să își dea acordul pentru tipărirea Bibliei în limba engleză și pentru difuzarea ei la nivel național. Sub masca aplicării strategiilor deja acceptate, a emis o

serie de instrucțiuni foarte detaliate. Ele erau destinate acelora care dețineau în cadrul Bisericii autoritatea de a asigura încetarea unor anume practici și impunerea altora. Între timp, el – fără îndoială cu bună știință – a ridicat la rangul de obligativitate o serie de practici pe care nici regele, nici reprezentanții Bisericii nu le aprobaseră niciodată. Și-a întărit aceste instrucțiuni prin circulare expediate judecătorilor de pace, prin care le cerea să verifice aplicarea lor energică de către episcopi, și episcopilor, cerându-le să asigure urmărirea eficienței activității judecătorilor de pace, obligați să raporteze orice abatere de la instrucțiunile primite. Dată fiind incapacitatea guvernărilor centrale din cele mai multe state ale timpului de a își asigura aplicarea strategiilor în afara capitalei, rezultatele obținute de Cromwell sunt remarcabile. Acesta este, desigur, doar un aspect al realizărilor sale excepționale ca prim ministru al regelui.

1537 și 1538 au fost fără îndoială anii cei mai buni ai lui Cromwell în eforturile de a asigura o mișcare de îndepărtare de credința existentă și de practicile Bisericii Angliei. Se observaseră deja ceva progrese, de exemplu o dată cu publicarea celor *Zece Articole* în 1536, o scurtă declarație din partea Bisericii, la fel de importantă pentru ceea ce lăsase nespus ca și pentru ceea ce spunea. Biserica Catolică practica șapte sacramente (activități prin care grația divină coboară asupra participanților, sau a acelora în al căror nume se desfășoară). Protestanții susțineau că numai sacramentele confirmate de Isus în Noul Testament erau valide. Cele *Zece Articole* cuprindeau numai trei sacramente (botezul, împărtășania și pocăința): restul de patru nu erau respinse, ci pur și simplu „rătăcite". Planul lui Cromwell pare să fi fost acela de a tipări, după cele *Zece Articole*, o explicație detaliată asupra a ceea ce trebuia crezut și practicat, și ce nu. În concepția sa, lucrul acesta trebuia făcut de către un grup de episcopi și teologi, sub tutelajul lui, iar produsul final urma să obțină „aprobarea" lui Henric. Prima parte a planului a funcționat bine și episcopii au întocmit o primă variantă după șase luni, în iulie 1537. O afirmație, atribuită lui Cromwell și pe care acesta ar fi făcut-o în timp ce ei își îndeplineau sarcina, este deosebit de revelatoare:

1 cu atât mai puțin va admite el (regele) orice articol sau doctrină care nu este cuprinsă în Scripturi, ci înstăpânită doar prin

The Byble in
Englyche of the largeſt and gre
volume
by the commaundemente of oure moſt
Kynge Henrye the viij. ſupreme heade
Auerlye and perfitted at the cō
maundemēt of the kynges highnes,
Imprinted by Edwarde Whitchurch.

Pagina de tiltu a Bibliei lui Cromwell, cunoscută ca „Marea Biblie", publicată în 1539

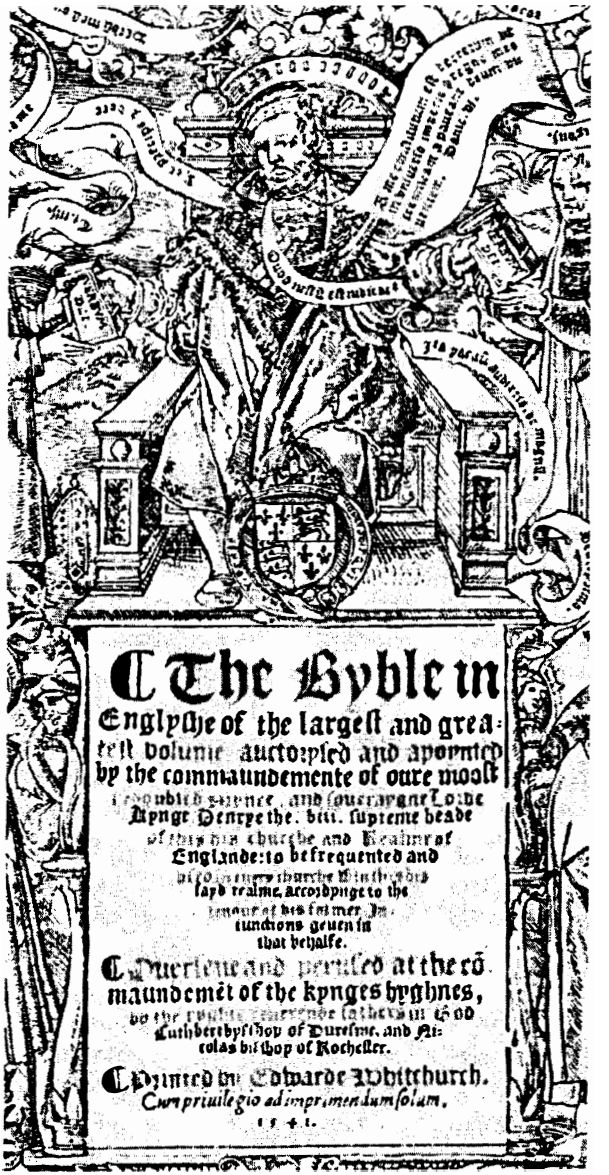
The Byble in
Englyshe of the largeſt and greateſt volume auctoryſed and apoynted
by the commaundemente of oure moſt
Kynge Henrye the. viii. ſupreme heade
Englande: to be frequented and
ſayd realme, accordynge to the
tenour of his ſeuerall In-
tunctions geuen in
that behalfe.
Couerſene and perused at the cō
maundemēt of the kynges hyghnes,
by the ryghte reuerende fathers in God
Cuthbert bysshop of Duresme, and Ni-
colas bysshop of Rochester.
Imprinted by Edwarde Whitchurch.
Cum priuilegio ad imprimendum solum.
1541.

Detaliu din pagina de titlu a „Marii Biblii"

folosirea în timp și prin obișnuință, sau prin adevărurile nescrise, după cum cu siguranță că ați fi făcut.

Între altele, ea îl arată pe Cromwell adoptând poziția luterană clasică, după care numai credințele și practicile bazate exclusiv pe autoritatea Bibliei erau justificate. Perspectiva tradițională catolică fusese rezumată limpede de Sir Thomas More pe parcursul disputei sale cu William Tyndale.

... taina lui Christos și cuvântul lui Dumnezeu care sunt acum înscrise în cărți, au fost toate înscrise în inimi înainte de a fi înscrise în cărți, și totuși au avut și atunci aceeași putere și tărie pe care o au acum. Le spunem lui Tyndale și lui Luther și altor asemenea eretici că rostesc neadevăruri în predicile și învățăturile lor și că oamenii nu trebuie să creadă nimic altceva decât ce este scris în cărți. Căci Dumnezeu are libertatea de a pogorî cuvântul Lui asupra Bisericii, chiar azi, prin gura Lui, prin mijlocirea Sfântului Duh, sau scoborându-se El însuși aici și predicând în Biserică, înscriindu-l în inima cea mai ascunsă a oamenilor, ca atunci când el era încă nescris în cărțile apostolilor.

Poate în conformitate cu speranțele ascunse ale lui Cromwell, Henric s-a dovedit prea ocupat pentru a citi măcar documentul care i-a fost prezentat spre aprobare. Era totuși un politician prea versat pentru a permite ca acesta să fie publicat, în numele lui, fără ca el să îl fi cercetat cu atenție. De aceea a cerut ca lucrarea să poarte mențiunea că avea exclusiv aprobarea episcopilor. De aceea, la apariția *Cărții episcopilor*, cum avea să fie cunoscută, în septembrie 1537, ea nu reprezenta versiunea definitivă pe care ar fi dorit-o Cromwell. În realitate, un asemenea document nu va apărea decât în 1543, botezat *Cartea regelui* pentru că fusese lecturată în detaliu de către Henric și reprezenta o reflectare a celor mai conservatoare dintre prejudecățile sale (vezi pagina 136).

Cu toate acestea, reformatorii au putut include publicarea *Cărții episcopilor* ca pe un alt pas însemnat în direcția corectă. Aceasta în ciuda faptului că, într-un fel, era o cedare față de terenul câștigat cu cele

Zece Articole. Ca o consecință a puternicei opoziții a unui grup de episcopi față de Cromwell, cele patru sacramente „rătăcite" au fost regăsite și incluse, cu precizarea că erau de mai mică valoare decât celelalte trei. Însă documentul în întregul său apare limpede ca o tendință de îndepărtare de catolicismul ortodox, înspre protestantism. Aceasta în principal datorită incapacității *Cărții episcopilor* de a confirma multe precepte și practici catolice tradiționale – transsubstanțierea nu era menționată, liturghia apărea în culori exagerate, statutul special al preoților era insuficient subliniat, iar purgatoriul era pomenit doar în trecere. Nu se făceau decât puține afirmații cu caracter pur protestant – ca de pildă aceea că principala îndatorire a preoților este de a predica – poate pentru ca opoziția să nu fie pusă în gardă. În fapt, publicația avea toate semnele unei etape în procesul de „înmuiere", atât de tipic pentru strategiile lui Cromwell.

Tot în 1537 s-a mai făcut un pas important către protestantism. S-a poruncit, din autoritatea lui Cromwell, ca într-un interval de doi ani, fiecare biserică parohială să achiziționeze o Biblie în limba engleză, care să fie pusă la dispoziția tuturor enoriașilor care doreau să o citească. Cromwell și-a asumat sarcina de a asigura un număr suficient de Biblii. Ceea ce îi dădea de lucru aproape la fel de mult ca și organizarea unei campanii militare, dar era hotărât să izbutească, și a izbutit. După aceea, istoricii protestanți s-au simțit îndreptățiți să declare că aceasta fusese una dintre realizările cele mai importante din întreaga desfășurare a Reformei engleze. Argumentația a fost dublă: că, o dată ce populației i se oferea posibilitatea de a afla exact ce cuprindea Biblia, victoria protestantismului era asigurată, și că Biblia lui Cromwell (tradusă de Miles Coverdale, pe baza eforturilor lui William Tyndale), doar puțin modificată ca versiune autorizată 70 de ani mai târziu, a devenit piatra de temelie a culturii literare și lingvistice protestante engleze, care a supraviețuit până spre mijlocul secolului XX, exercitând în felul acesta o influență uriașă. Istoricii revizioniști nu au întârziat să conteste acest verdict. Ei au susținut în mod convingător că primul argument are o natură preponderent speculativă, fără dovezile concrete care să îl susțină, în timp ce al doilea nu face nimic pentru a explica succesul protestantismului, fiind mai degrabă o consecință a acestui succes.

În1538, Cromwell, ca reprezentant al regelui în probleme religioase, și-a făcut public al doilea set de instrucțiuni care să le urmeze pe cele destinate lăcașurilor de cult în 1535. Instrucțiunile detaliate precizau metodele pe care episcopii trebuiau să le aplice în diocezele lor. Dacă poruncile emise în 1536 fuseseră destul de vagi (și de aceea ușor de ignorat de către aceia cărora nu le conveneau), cele din 1538 erau mult mai precise și mai reformiste în direcția protestantismului. În loc să specifice că superstițiile erau practici care trebuiau descurajate, ele cereau ca obiectele de cult de proveniență dubioasă, ca de pildă moaștele sfinților, să fie îndepărtate din biserici și ca enoriașii să fie îndemnați în mod hotărât să renunțe la pelerinaje. În ciuda faptului că numeroși episcopi au tras cât au putut de timp în aplicarea instrucțiunilor, lucrul acesta nu s-a întâmplat cu toți. Simpatizanții catolici au scris pagini pline de patimă referitoare la carele pline cu obiecte prețioase duse în Turnul Londrei atunci când altarul lui Thomas Becket, unul dintre cele mai cunoscute locuri de pelerinaj din Europa, a fost scos din Catedrala de la Canterbury. Una dintre instrucțiuni a căpătat o importanță deosebită pentru cercetători în general și pentru cei interesați de genealogii în special. Ea era aceea că fiecare parohie trebuia să țină un registru al nașterilor, căsătoriilor și morților. La momentul acela, intenția fusese de a asigura posibilitatea de a interzice căsătoria unui cuplu în care cei doi aveau legături de sânge prea apropiate, dar rezultatul neașteptat a fost înființarea uneia dintre cele mai bogate surse de informații pentru studiul genealogiei.

Și totuși, încă înainte de execuția lui Cromwell în 1540, alunecarea spre protestantism își schimbase direcția. Devenise limpede că ar fi fost foarte puțin probabil să reușească să îl manevreze pe Henric în așa fel încât să accepte în mod deschis luteranismul, indiferent cât ar mai fi rămas la putere. Politica pașilor mărunți, a „alunecării", atât de eficientă atunci când era adoptată de rege și de ministrul său împreună, nu funcționa ca armă a celui de al doilea împotriva primului. Pare de aceea justificată teoria că strategia lui Cromwell ar fi avut prea puțin efect pe termen lung asupra disputei dintre catolicism și protestantism în Anglia și că, de aceea, impactul său asupra Reformei era condamnat să rămână temporar și reversibil, la fel ca și cel avut de Anne Boleyn.

c) Thomas Cranmer

Timp de aproape 400 de ani, Thomas Cranmer a fost personalitatea cea mai controversată din istoria Angliei secolului al XVI-lea. Zeci de comentatori catolici l-au categorisit ca un lider slab și schimbător al Bisericii engleze, singurul care ar fi fost într-o poziție favorabilă pentru a-și salva țara de partea Romei, dar prea laș pentru a o face, în timp ce generații întregi de apărători ai protestantismului l-au lăudat ca pe unul dintre primii martiri ai cauzei lor (a fost ars pe rug în timpul domniei reginei Mary). Comentatorii ostili au avut în general câștig de cauză, pentru că nu s-a găsit o justificare valabilă, nici pentru faptul că Cranmer a renegat autoritatea papei la scurtă vreme după ce îi jurase supunere, la preluarea îndatoririlor de arhiepiscop de Canterbury, în 1533, nici pentru încercarea de a renega protestantismul pentru a-și slava propria viață, așa cum o cereau regulile martiriului. Pe parcursul ultimelor decenii însă, istoricii au început să fie tot mai puțin interesați de bătălia sectară și de emiterea unor judecăți morale – de decizia dacă Cranmer a fost un campion al protestantismului sau un trădător al catolicismului și dacă ceea ce a făcut el a fost bine sau rău. Ei s-au concentrat în schimb asupra încercării de a explica felul în care a reușit să supraviețuiască Reformei henriciene, în timp ce alții nu au putut-o face, și în ciuda poziției sale instabile, și de a evalua influența pe care a avut-o asupra evenimentelor pentrecute între ascensiunea lui surprinzătoare, în 1532 (vezi pagina 24) și moartea lui Henric, în 1547.

Dintre toate personalitățile politice din timpul domniei lui Henric, Thomas Cranmer a fost poate cel mai „uman". Nu a fost în nici un caz „mai mare ca viața", și nici un erou. În multe privințe, era un om obișnuit. Și-a început existența cu avantajul de a fi fiul unui gentilom, dar cu dezavantajul de a fi fiul mai mic, nevoit să își croiască singur un drum în viață. Ambițiile îi erau modeste, iar el nu și-a dorit decât o existență confortabilă, fără tensiuni prea mari. Până la vârsta de 40 de ani a reușit, trăindu-și cea mai mare parte din viața de adult ca membru relativ necunoscut al Universității Cambridge. După aceea, o serie de accidente i-au distrus complet existența pașnică. Abilitatea cu care a îndeplinit în 1529 porunca de a scrie un material în sprijinul divorțului regelui a

atras atenția Annei Boleyn. Ca membru minor, dar aparent de mare încredere, al facțiunii ei, s-a lăsat apoi convins să devină reprezentantul lui Henric la curtea lui Carol al V-lea (însărcinare foarte delicată în acest stadiu al afacerii). La moartea, îndelung așteptată, a lui William Warham, a fost rechemat în Anglia și, spre uimirea sa și a multor altora, Henric i-a cerut să devină noul arhiepiscop de Canterbury. I s-a dat clar să înțeleagă că refuzul nu era pentru el o opțiune reală.

Disputa de secole între catolici și protestanți cu privire la Cranmer ne-a împiedicat într-o bună măsură să îi înțelegem personalitatea și caracterul. Atât albul cât și negrul din portretele care i s-au făcut au fost în egală măsură ireale, ascunzând natura adevărată a omului. Poate cea mai limpede imagine a lui poate fi obținută din comparația cu un contemporan, ca Sir Thomas More de exemplu. Fiecare și-a avut principiile lui dar, în timp ce More s-a agățat de ale sale fără șovăială (chiar dacă aceasta i-a adus moartea), Cranmer le-a urmat numai atât cât i-a îngăduit curajul (uneori chiar în dezavantajul său), dispus să renunțe la ele dacă amenințările erau suficient de puternice. Amândoi au luat viața în serios, dar Cranmer nu și-a pierdut prea mult timp gândindu-se la hotărârile pe care trebuia să le ia, sau la lucrurile pe care le făcuse. A reușit să eludeze în cea mai mare parte sentimentul de vinovăție pe care l-ar fi putut avea. More era aproape opusul lui. Aproape fiecare decizie pe care o lua era după ezitări dureroase și de multe ori se detesta pentru păcatele pe care bănuia că le-ar fi comis.

Atitudinea față de sexualitatea propie este de asemenea revelatoare. Cranmer și-a acceptat puternicele dorințe sexuale periodice ca pe un fapt natural și le-a tratat în general cu responsabilitate matură. În tinerețe, a renunțat chiar la postul confortabil de la Cambridge (unde era obligatoriu celibatul) pentru a se căsători cu femeia de care se îndrăgostise. În împrejurări similare, cei mai mulți bărbați își angajau o menajeră, care să locuiască permanent împreună cu ei, dar principiile lui Cranmer nu i-au îngăduit să facă aceasta. S-a dovedit că va trebui să renunțe la destul de puține lucruri de dragul acestor principii, pentru că femeia în cauză a murit la scurtă vreme după aceea, iar el și-a reluat postul. În timp ce funcționa ca ambasador la curtea lui Carol al V-lea, s-a lăsat convins de luterani că preoții (așa cum era și el la vremea aceea) se pot

căsători. La întoarcerea în Anglia însă, a constat că Henric al VIII-lea adoptase o poziție foarte fermă împotriva unor asemenea practici eretice. Și-a recunoscut „vina" față de monarh, care i-a îngăduit să își păstreze partenera, atâta vreme cât totul era ținut secret. Este evident de ce ne-au rămas prea puține dovezi asupra modului în care s-a făcut aceasta, dar zvonurile spun că episcopul transporta o femeie într-o ladă de mari dimensiuni în timpul frecventelor sale mutări de la o reședință la alta. Se știe însă că Thomas Cranmer și-a trimis soția dincolo de hotarele țării în 1539, atunci când li s-a interzis în mod explicit preoților să continue o viață de căsnicie. Sir Thomas More nutrea convingerea că dorințele sexuale erau un lucru diavolesc. Se detesta pentru că îngăduise patimii pentru o femeie să îl împiedice de la a se călugări în tinerețe (a crezut întotdeauna că monasticismul fusese adevărata lui vocație) și purta o cămașă împletită din păr, în parte pentru a-și potoli dorințele, în parte pentru a se pedepsi pentru poftele sale. Și a fost în măsură să anunțe cu mândrie că cea de a doua sa căsătorie nu fusese consumată.

Erau amândoi bărbați de o mare inteligență (deși More era singurul dintre ei cu adevărat atins de geniu) și amândoi erau oratori excelenți. În discuțiile particulare însă se deosebeau radical. More putea fi fermecător când voia, dar și mușcător și sarcastic, în special față de cei cu un intelect limitat. Mulți găseau dificilă conversația cu el. Pe de altă parte, multă lume spune despre Cranmer că discuția cu el era o plăcere. Era întotdeauna vesel și prietenos, nu spunea niciodată o vorbă rea despre nimeni și dovedea o modestie în maniere care îi anihila pe înfumurați și îi măgulea pe cei cu pretenții mai moderate. Își putea expune părerea fără a-i ofensa pe alții și îi ajuta să își descarce sentimentele negative fără a le afecta demnitatea. În limbaj contemporan, s-ar spune că abilitățile sale interpersonale erau remarcabile.

Mulți istorici au considerat că acesta a fost motivul principal pentru care Cranmer a reușit să se mențină în grațiile regelui timp atât de îndelungat. Nu încape îndoială că Henric îl simpatiza foarte mult și că a fost întotdeauna dispus să interpreteze tot ceea ce spunea și făcea episcopul în modul cel mai favorabil. Astfel, sarcina acelora care ar fi vrut să îl discrediteze devenise aproape imposibilă, pentru că opiniile

lor difereau de ale lui. Aparent, toate încercările de a submina poziția lui Cranmer au stârnit doar râsul regelui. Mai existau însă și alte motive pentru care arhiepiscopul s-a bucurat de încrederea lui. Henric avea mai multă încredere în el decât în oricine altcineva. Era convins nu numai că Cranmer avea să facă întotdeauna ceea ce i se cerea, indiferent de împrejurări, dar și că nu va acționa niciodată independent, într-un fel care să nu se bucure de aprobarea monarhului. Probabil în ochii lui Henric, ceea ce îl deosebea pe Cranmer de Cromwell era numai lipsa lui de obiective strategice proprii. În ceea ce îl privește pe Cranmer, Henric era convins că ce era în gușă, era și-n căpușă – că nu exista un program ascuns – în timp ce în cazul lui Cromwell stăruia permanent bănuiala că mai era ceva ce nu i se spusese.

Unii comentatori au încercat să minimalizeze rolul lui Cranmer, decretând că nu a fost nimic mai mult decât un simplu *yes-man.* Un astfel de verdict este înșelător. Este adevărat că loialitatea sa față de rege îl obliga să accepte toate hotărârile acestuia și să încerce să le pună în practică, dar el a considerat că datoria îl împingea mai departe decât atât. S-a crezut chemat să îi ofere stăpânului său sfatul cel mai bun în toate împrejurările, chiar și atunci când știa că va fi întâmpinat cu neîncredere, sau cu mânie. De pildă, l-a îndemnat pe Henric să nu lase căderea în dizgrație a Annei Boleyn să afecteze Reforma și a militat pentru ca lui Cromwell să i se arate îndurare. Măsura în care era dispus să își asume sarcina de a își oferi poveștele ne-o dă replica sa scrisă în 1538 la cele peste 200 de amendamente propuse de Henric la *Cartea episcopilor* (vezi pagina 126), atunci când și-a făcut în cele din urmă timp pentru a o studia amănunțit. Cranmer a abordat fiecare punct separat, explicând de ce cele mai multe dintre propunerile lui Henric erau fie nepotrivite, fie nefondate. Faptul că și-a asumat pe alocuri și corectarea greșelilor gramaticale ale regelui spune multe și despre arhiepiscop, și despre relația lui cu cel care îi era stăpân.

Pe toată perioada cât l-a slujit pe Henric al VIII-lea, Cranmer este considerat a fi fost luteran, sau simpatizant al luteranismului. Deși părerile lui au variat în timp, ca rezultat al factorilor care l-au influențat (tocmai această inconstanță îl face mai uman), este limpede că a rămas întotdeauna mai protestant decât l-ar fi vrut regele. Dar, într-o măsură chiar mai mare decât Cromwell, el a reușit să separe convingerile sale personale

(pe care i le-a declarat deschis regelui) de politica pe care era chemat să o aplice. De aceea, dacă împingem raționamentul la extrem, era dispus să dea un verdict de erezie (care aducea după sine moartea pe rug) împotriva unor indivizi ale căror convingeri nu difereau de ale sale, dacă asta dorea monarhul. Aceia pe care o asemenea „ipocrizie" i-a revoltat probabil că nu s-au gândit prea atent la ceea ce ar putea face pe un om să se poarte astfel.

În timp ce disputa sectară cu privire la Cranmer continua să se dezlănțuie, puțini au fost aceia care au pus la îndoială influența lui asupra Reformei henriciene. Dar o examinare atentă a faptelor pare să sugereze altceva. Dacă întrebarea care se pune este „În ce fel s-ar fi modificat Reforma henriciană dacă nu Cranmer ar fi fost arhiepiscop de Canterbury?", răspunsul este greu de dat. În 1537-1538, el a sprijinit încercările lui Cromwell de a împinge doctrina teologică înspre protestantism, iar în deceniul care a urmat anului 1543, a făcut același lucru din nou, la îndemnul lui Henric. Dar eforturile sale nu au avut efecte de durată și ne rămâne teoria – foarte puțin palpabilă, și de aceea esențialmente imposibil de cuantificat și de dovedit – că simpla sa prezență în fruntea clerului din Anglia a funcționat ca încurajare pentru aceia care ar fi vrut să vadă protestantismul ieșit învingător. Indiferent însă de argumente, concluzia inevitabilă este că, dacă importanța lui Cranmer pentru Reformă, după 1547, a fost considerabilă, înainte de 1547 ea a fost nesemnificativă pe lângă cea a omului în slujba căruia se afla.

d) Henric al VIII-lea

Vechea teorie conform căreia Henric al VIII-lea a fost un conservator din punct de vedere religios, care a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a împiedica modificările în preceptele și practicile religioase odată realizată ruptura de Roma nu mai stă în picioare astăzi. Studiile detaliate (bazate pe munca lui J.J. Scarisbrick) au arătat că o asemenea perspectivă simplistă nu reflectă câtuși de puțin exact atitudinile și acțiunile lui Henric. Regele era atât de schimbător, adoptând cu entuziasm ideile noi și abandonându-le, încât istoricilor de dată recentă le-a fost imposibil să detecteze vreun tipar comportamental care să explice totalitatea probelor

pe care le deținem. O vreme a părut că o explicație coerentă ar putea fi obținută prin împărțirea perioadei dintre 1533 și 1547 în bucățele mai mici, etichetate separat. S-a spus că, până în 1536, Henric a fost ostil schimbării, că în 1537 și 1538 era gata să o susțină pentru a obține sprijinul prinților germani protestanți pentru o alianță împotriva lui Carol al V-lea, că între 1539 și 1543 a fost reacționar pentru că se temea de tulburările civile de natură protestantă din țară mai mult decât de o invazie cu susținere catolică din străinătate, și că după 1543 a devenit tot înclinat să susțină cauza protestantă, că numai moartea l-a împiedicat să autorizeze schimbările care să permită o îndepărtare substanțială de catolicism. Chiar și această abordare în patru etape s-a dovedit însă insuficientă pentru a explica toate faptele, deși își are meritele ei, cu condiția să ținem minte că ea este mai degrabă o modalitate de detectare a unor tendințe, decât o descriere a „adevărului istoric". Poate a venit timpul să acceptăm că orice tentativă de a explica atitudinea lui Henric al VIII-lea față de religie în ultimul deceniu al domniei sale, din perspectiva divergențelor catolico-protestante, este condamnată să se înfunde într-o mlaștină de dovezi contradictorii, care vor împiedica orice generalizare coerentă și credibilă. Poate ceea ce știu istoricii moderni despre evenimentele din perioada 1547-1559 (când Reforma a devenit realitate) i-a împins pe mulți să își pună alte întrebări decât cele care trebuiau în legătură cu perioada anterioară (când preocupările lui Henric erau în principal neteologice).

Abia când s-a încercat o abordare a evenimentelor din punctul de vedere al lui Henric au început să iasă la iveală direcții mai clare. Apoi a apărut și o perspectivă mai consistentă. În 1533, regele hotărâse – hotărâre care avea să se întărească o dată cu trecerea anilor, în loc să scadă – că va deține controlul asupra Bisericii în aceeași măsură ca și asupra restului regatului său. Astfel supremația regală, după cum avea să reiasă, avea să fie a lui (și numai a lui) de drept, aplicată în practică, nu un titlu gol, după cum își închipuiau și sperau mulții dintre înalții reprezentanți ai clerului. Nu numai că în Actul de Supremație însuși (vezi pagina 57) el a avut grijă să menționeze toate acestea, dar și în următoarele acte ale Parlamentului și în declarațiile oficiale asupra politicii adoptate, mesajul a fost același.

S-a precizat fără putință de îndoială că unicul rol al Parlamentului era de a hotărî pedepsele destinate celor care încălcau instrucțiunile lui Henric, ca reprezentat unic și direct al lui Dumnezeu și ca șef al Bisericii anglicane și al domeniilor care îi aparțineau. La fel de limpede au fost făcute cunoscute intențiile sale în ce privește rolul de Șef Suprem. Mulți clerici au presupus că regele, ca mirean, va conduce Biserica „de la distanță", lăsând deciziile în materie de credință și în celelalte domenii care în mod tradițional aparțineau oamenilor bisericii pe seama preoților hirotonisiți. Se înșelaseră cum nu se poate mai tare. Henric a decretat că el, ca trimis special al lui Dumnezeu, putea face aproape tot ce putea face orice preot. A lăsat să se înțeleagă încă de la început că diferența dintre profan și cleric nu însemna mai nimic pentru el. Și nimic nu i-ar fi putut semnala mai bine intențiile decât numirea lui Thomas Cromwell – mirean absolut, care nu trecuse nici de „ordinele" minore (care făceau dintr-o persoană un membru al clerului, chiar dacă nu un preot) și care pentru mulți constituiau o parte integrantă a sistemului educațional – ca viceregent, cu puteri asupra întregii Biserici, superiorul celui mai înalt rang bisericesc, arhiepiscopul de Canterbury. Henric a hotărât rapid că el însuși avea să fie singurul arbitru în materie de credințe religioase. Era gata să asculte părerile episcopilor și ale teologilor și chiar să participe direct la dezbateri din când în când, dar nu era dispus să le lase pe mână puterea de decizie în ce privește dogma. A refuzat să accepte până și pretenția preoților la statutul unic de moștenitori spirituali ai lui Isus pe pământ. Argumentul lor dintotdeauna fusese că se trăgeau în linie directă din vremurile Noului Testament, când Isus îi hirotonisise pe discipoli, discipolii pe episcopi și așa mai departe, până în prezent. Henric susținea că principii creștini ar fi trebuit să fie aceia care să facă hirotonisirile (nu episcopii) încă de la început, dacă ei ar fi existat în vremea aceea, și că în consecință nu exista nici un motiv pentru care el însuși nu ar fi putut hirotonisi preoți, sau chiar îndeplini și alte funcții spirituale ale clerului dacă avea chef. Din fericire pentru liniștea din sânul Bisericii, el s-a mulțumit cu acordul episcopilor că într-adevăr, în teorie, așa stăteau lucrurile. În general a preferat să nu îi încerce punându-și în practică amenințările cele mai agresive deși a jucat, de pildă, un rol important într-un proces de erezie, în 1538.

Se poate detecta și o altă tendință vizibilă în atitudinea lui Henric față de chestiunile religioase, compusă din trei fire diferite, dar intercalate, și de aceea mai complexă. Primul fir îl constituie interesul lui real față de teologie. Încă din tinerețe putea emite opinii proprii, bazate pe studierea relativ aprofundată a subiectului ales, lucru încă valabil când abia trecuse de douăzeci de ani și când i-a fost tipărită lucrarea în apărarea papei împotriva lui Martin Luther, care i-a adus titlul de „apărător al creștinătății", acordat de papă însuși. Interesul acesta, împreună cu convingerea crescândă (dar nefondată) că devenise un expert în domeniu, i-a rămas toată viața. Aparent însă, aderența afectivă la concluziile trase din studii și dezbateri era aproape inexistentă – totul se petrecea nu atât în suflet, cât în minte. Pare să fi privit întregul proces ca pe un elaborat joc intelectual.

În cazul celui de al doilea fir, lucrurile stăteau pe dos – prejudecățile sale religioase, care ieșeau cu putere la lumină din când în când, și pe care aparent nu le-a supus nici unui examen de natură intelectuală. Ele erau doar „convingeri instinctuale" la care făcea apel ori de câte ori se simțea vulnerabil sau nesigur, și a căror trăsătură comună era conservatorismul pronunțat. Era pe deplin convins că preoții, și toți cei care depuseseră un jurământ de castitate, erau obligați să îl respecte pentru tot restul vieții. Era dispus să îi vadă eliberați de alte promisiuni (ca de exemplu cea de supunere față de Roma), dar a rămas neclintit în părerea că trebuia să li se interzică să se mai căsătorească vreodată. În felul acesta, călugărițelor obligate să își părăsească mănăstirile o dată cu desființarea li s-a interzis accesul spre una dintre căile către siguranța materială care le-ar mai fi stat la dispoziție unora dintre ele, iar preoților (inclusiv Thomas Cranmer) care se căsătoriseră li s-a cerut să renunțe la soții în 1539. A refuzat să accepte că mirenii, ca și preoții, puteau primi cuminecătura în ambele feluri (puteau bea vinul – sângele lui Christos – și mânca pâinea – trupul lui Christos – în timpul liturghiei), a insistat că „faptele bune" (mai ales respectarea ritualurilor religioase, nu actele caritabile) și credința erau necesare pentru a obține izbăvirea, și și-a păstrat cu tărie convingerea că purgatoriul exista, ca loc unde sufletele se purifică înainte de a putea intra în paradis. De asemenea, a susținut realitatea transsubstanțierii și binefacerile ce pot fi obținute în urma spovedaniei.

Cel de al treilea fir este ușor de înțeles, dar dificil de urmărit în detaliu. Henric și-a privit strategia în domeniul religiei ca pe un mijloc, și nu un scop în sine. A considerat Biserica un pion în complexul joc al politicii puterii, folosit pentru a-și crește (sau măcar pentru a păstra) puterea în țară, și pentru a-și extinde influența în afara ei. Astfel, expedientul și nu principiile au stat la baza multora dintre deciziile privitoare la Biserică, la preceptele și practicile ei. Exemplul cel mai clar în acest domeniu îl constituie desființarea mănăstirilor în ciuda faptului că regele era în mare parte de acord cu ceea ce reprezentau ele, pașii făcuți în direcția protestantismului în 1537-1538 într-un efort de a câștiga sprijinul germanilor luterani, și pregătirile făcute în ultimii ani de viață pentru desființarea capelelor de pomenire. Capelele, uneori construite separat, dar cel mai adesea adăugate la corpul existent al bisericilor, apăruseră ca rezultat al donațiilor făcute de cei cu bani pentru ca în ele să fie organizate liturghii care să le scurteze timpul petrecut în purgatoriu. Uneori, donațiile erau atât de mari, încât se puteau angaja chiar mai mulți preoți. Nu încape îndoială că, dacă Henric nu ar fi murit atunci când a murit, capelele ar fi fost distruse definitiv și averea lor înghițită de Coroană, în ciuda faptului că regele credea încă în doctrina teologică aflată la baza existenței lor. (Nici așa însă, răgazul nu a fost de prea lungă durată. Ele au fost înghițite în primele luni de domnie ale lui Eduard al VI-lea.) Ar mai fi câteva acțiuni care ar putea fi folosite pentru a ilustra pragmatismul religios al lui Henric. Mulți istorici au luat faptul că el a poruncit execuția, aproape simultan, a unui grup de catolici și a unui grup de protestanți, în 1540, drept indiciu că nu era dispus să tolereze devierile de nici un fel, ca pe un exemplu de folosire a religiei în scopuri evident politice. De asemenea, instrucțiunile emise în 1543, ca Biblia să fie citită numai de către cei avuți, au fost considerate ca legate mai repede de o imaginară amenințare la adresa ordinii publice, decât de vreun punct de vedere teologic.

Aceste trei fire s-au unit în *Actul celor șase articole* din 1539. Henric și-a satisfăcut plăcerea dezbaterilor teologice participând la discuția, întinsă pe parcursul a trei zile, din Camera Lorzilor, cu privire la respectiva măsură, deși spactacolul era doar de ochii lumii, căci regele hotărâse deja care avea să fie rezultatul. Preceptele și practicile pe care

Parlamentul era chemat să le sprijine sau să le scoată în afara legii, prin precizarea pedepselor cuvenite acelora care nu urmau instrucțiunile Șefului Suprem, coincideau până la contopire cu prejudecățile lui Henric. Cele șase articole confirmau transsubstanțierea, liturghiile private (pentru vii și pentru morți) și confesiunea verbală, excluzând căsătoria pentru preoți, ca și pentru toți ceilalți care depuseseră un jurământ de castitate, și împărtășania de ambele feluri pentru mireni. Pedepsele stabilite variau de la arderea pe rug pentru negarea adevăratei prezențe (transsubstanțierea), până la pierderea averii și închisoare pe o perioadă depinzând de bunul plac al regelui pentru opoziția în scris sau verbală, sau pentru nesupunerea față de celelalte cinci. Este aproape sigur că actul a fost adoptat atunci când a fost posibil ca cei alarmați de alunecarea spre credințele și practicile protestante să primească asigurarea că nu aveau motive să treacă la fapte pentru a-și depăși temerile. Faptul că adoptarea sa a atras după sine demisia a doi episcopi considerați în general ca fiind cei mai apropiați de protestantism (Latimer și Shaxton) pare să confirme că actul și-a îndeplinit menirea.

În ciuda relevanței acestor structuri logice pentru rolul jucat de Henric al VIII-lea în viața religioasă a celei de a doua părți a domniei sale, trebuie să recunoaștem că ele nu pot da coerență întregului tablou. Dar aceasta pentru că nimic nu o poate face. Henric a fost un individ complex, impulsiv și schimbător, care se pricepea să îi deruteze pe cei din jur, atunci când încercau să afle motivele pentru care făcea un lucru sau altul. În plus, este greu de crezut că el însuși era suficient de lucid pentru a înțelege de ce făcea ceea ce făcea. De aceea, istoricul trebuie să se mulțumească adesea cu stabilirea unor explicații parțiale, cât mai apropiate de adevăr.

Dacă, într-un spațiu istoric imaginar, Henric ar putea fi întrebat dacă a fost mai mult catolic sau mai mult protestant, ar răspunde probabil că întrebarea este lipsită de sens, pentru că el nu a judecat religia în astfel de termeni. I-a privit pe cei care îmbrățișaseră pătimaș o cauză sau alta ca pe o amenințare care trebuia eliminată. Aceasta nu pentru că, așa cum s-a afirmat uneori, nu s-ar fi putut hotărî pe care dintre cele două să o aleagă, ci pentru că, după cum afirma el, cele două nu erau singurele opțiuni. Deși aspirațiile lui religioase nu au fost niciodată clar

precizate (pentru că probabil că nu au existat) în formă completă, avem destule dovezi pentru a ne face o opinie destul de corectă despre ele. Henric a văzut viitorul creștinismului ca pe o serie de Biserici independente, fiecare condusă de un prinț care să îi hotărască modul de organizare, preceptele și practicile, după cum considera că i-au fost lăsate de Dumnezeu. În felul acesta, Biserica Domnului (invizibilă) avea să își ia forma pământească (vizibilă), într-o serie de unități libere una de cealaltă, diferite în detaliu, dar toate la fel de valide. De aceea, în 1538 a pus capăt eforturilor de a ajunge la un acord cu principii luterani germani, atunci când a devenit clar că aceștia îi cereau pe față să adopte declarația lor de credință (Confesiunea de la Augsburg). Replica lui a fost că în aceste chestiuni era perfect capabil să hotărască singur, fără ajutorul străinilor. A respins implicația că trebuia să fii fie protestant, fie catolic.

Deși cea mai mare parte din cei aproape zece mii de supuși ai regelui, care alcătuiau „națiunea politică", par să fi acceptat tacit această perspectivă, o minoritate importantă nutrea opinii solide cu privire la preceptele și practicile pe care Henric ar fi trebuit să le definească pentru Biserica anglicană. Pentru „conservatori", speranța era că tradițiile religioase de multă vreme înstăpânite vor continua să existe. Erau în mod special legați de sacramente, și mai ales de taina împărtășaniei cu miracolul său al transsubstanțierii, și de credințele și practicile asociate eficacității faptelor bune în obținerea izbăvirii. Între care se număra posibilitatea ca alții (preoții, sfinții și în special Sfânta Fecioară) să intervină pe lângă Isus în numele credinciosului în cauză, în viață, sau mort și aflat în purgatoriu. Puțini dintre ei nutreau dorința de a-l vedea pe papă repus în drepturi ca șef al Bisericii, și de aceea pentru ei denumirea de catolici este probabil înșelătoare. „Reformatorii" erau, cei mai mulți, evanghelici pentru care Biblia era principala (pentru unii singura) sursă legitimă de informație asupra felului în care Dumnezeirea se relevă Omului. De aceea, majoritatea ar fi dorit ca Biserica engleză să le ceară membrilor săi să nu accepte alte precepte și să nu adopte alte practici decât cele bazate direct pe autoritatea Bibliei. Ca o consecință, ei respingeau ceea ce conservatorii prețuiau cel mai mult. Prăpastia dintre cele două grupări era enormă.

Oricât ar fi regretat această situație – părerea sa era că supușii loiali ar fi trebuit să lase asemenea decizii pe seama prințului lor, decizii pe care să le accepte apoi cu modestie, indiferent care erau ele –, Henric era destul de realist ca să înțeleagă că ea avea să se perpetueze.

Strategia sa în această privință ne apare ca relativ constantă. I-a pedepsit pe toți aceia care întrețineau fie vederi extrem conservatoare (papistașii), fie extrem reformatoare (luteranii), întreținând speranțele moderaților din ambele grupuri că decizia regală le va fi favorabilă într-o zi. Aceasta probabil cu intenția de a micșora riscul ca vreunul dintre cele două grupuri să fie adus la exasperare și să recurgă la insurecția armată. Atitudinea aceasta apare cel mai vizibil în anii 1540, după prăbușirea lui Cromwell, când s-a făcut un efort conștient de echilibrare a numărului de „conservatori" și „reformiști" aflați în poziții înalte, ca de exemplu în Consiliul privat. Această modalitate de lucru „la egalitate" a oferit istoricilor suficiente argumente și pentru a susține că Henric a împins țara către protestantism, și pentru a afirma că el a încercat să o mențină în limitele trecutului său catolic. În felul acesta, oricine este interesat să își formeze o părere proprie asupra țelurilor care au definit politica lui Henric al VIII-lea în domeniul religiei și a efectelor acțiunilor lui mai poate încă să o facă foarte bine.

Să luăm notițe despre *„Un pas către protestantism?"*

Cele două secțiuni principale ale acestui capitol se ocupă de subiecte separate, pentru care va trebui să vă pregătiți practic două seturi de notițe. Totuși, modalitatea de abordare poate fi aceeași în ambele cazuri.

Dat fiind că prezentarea ia forma a două dezbateri cu caracter pronunțat analitic, notițele vor trebui să difere de cele pe care le luați în cazul materialelor narative sau descriptive. Cea mai bună modalitate pentru a înțelege ambele subiecte dezbătute este de a nota „fluxul de idei" prezentat. Cea mai eficientă metodă este aceea

de a rezuma ideile fiecărui paragraf în parte. Faceți lucrul acesta cât mai pe scurt. O singură frază, sau chiar o propoziție ar trebui să vă fie suficientă pentru fiecare caz. Și, dat fiind că vă veți concentra asupra ideilor, nu trebuie să includeți faptele.

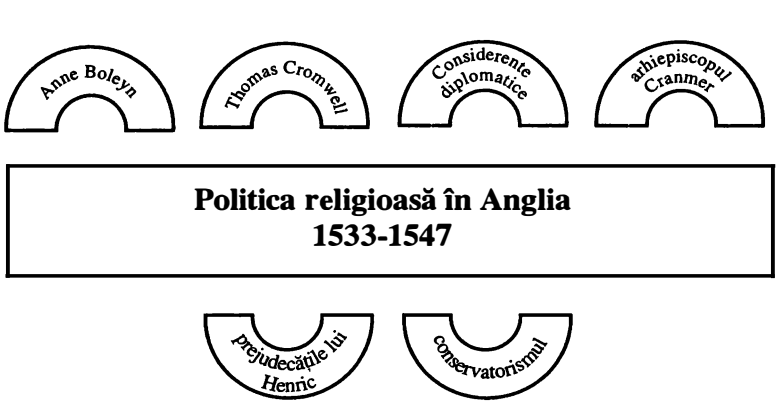

Rezumat – Un pas către protestantism?

A doua sarcină este aceea de a nota faptele cele mai importante. S-ar putea să vă surprindă numărul lor mic. Motivul pentru care faceți aceasta (și pentru a memora ceea ce ați scris) este ca mai târziu să puteți utiliza faptele în diferite combinații, atunci când veți răspunde la alte chestiuni decât cele abordate în mod direct în acest capitol. După cum probabil că știți deja, cunoașterea faptelor nu este suficientă la acest nivel de studiu. Ceea ce contează într-adevăr este modul în care vă folosiți de ele.

Să răspundem la întrebări-eseu despre *„Un pas către protestantism?"*

Este puțin probabil ca întrebările-eseu să fie bazate exclusiv pe capitolul de față. Mai degrabă, atunci când vă structurați răspunsul, va trebui să combinați materialul din mai multe capitole (și poate chiar și din alte cărți). Hotărâți pentru care dintre următoarele întrebări aveți nevoie de cunoștințe despre probleme și evenimente prezentate în alte lucrări decât aceasta.

1. În ce măsură Anglia devenise o țară protestantă până în 1547?
2. Cine a avut un efect mai mare asupra Reformei engleze, Thomas Cromwell sau Thomas Cranmer?
3. Ce l-a motivat pe Henric al VIII-lea în abordarea chestiunilor religioase?
4. Sunteți de acord că „evenimentul cel mai important în răspândirea protestantismului în Anglia a fost tipărirea Bibliei în limba engleză, în 1538"?
5. În ce măsură a deținut Henric al VIII-lea controlul asupra Reformei henriciene?
6. De ce anii 1530 au fost considerați ca una dintre cele mai revoluționare perioade din istoria Angliei?
7. Este adevărat că „Henric al VIII-lea a dorit ca Anglia să rămână catolică, dar fără papă"?

Priviți întrebarea 1. Ea cuprinde o sintagmă care va trebui definită explicit înainte să dați răspunsul direct. Care este aceasta? Care este cel mai potrivit loc în eseul vostru pentru a o explica? Definiția va trebui să aibă două componente majore. Dacă prima este „ceea ce credea și practica populația în general", care ar fi a doua?

Răspunsul la întrebarea 3 se poate constitui dintr-o serie de puncte, fiecare explicând și ilustrând un alt motiv, prezentate într-o ordine aleatorie. Rezultatul însă va fi un eseu fără „formă" și fără o direcție clară. Aceste defecte pot fi evitate dacă, de la bun început, grupați motivele alese pentru a fi discutate în câteva categorii, după trăsăturile pe care le au în comun. Dacă o categorie ar constitui-o motivele legate de dorința lui Henric de a-și extinde puterea, ce alte motivații ați putea

folosi pentru a eticheta categoriile? Va trebui să descrieți categoriile în paragraful introductiv al eseului. Ce scop va avea paragraful de închidere al unui asemenea eseu?

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Un pas către protestantism?"*

1. Anticlericismul

Citiți cu atenție fragmentul din *A Supplication for the Beggars*, de Simon Fish, aflat la paginile 110-111. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce acuzații se aduc clerului?
b) Ce indicații conține articolul din care reiese că autorul nu este un observator imparțial? Folosiți citate.
c) În ce fel au variat opiniile istoricilor cu privire la importanța textelor ca pamfletul lui Simon Fish?

2. William Tyndale

Citiți cu atenție fragmentul din argumentația lui Tyndale în favoarea tipăririi Bibliei în limba engleză, aflat la paginile 113-114. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Cine sunt „acești inamici ai adevărului"?
b) Explicați care sunt cele două căi pe care, după afirmațiile lui Tyndale, ei înecă adevărul.
c) Descrieți tonul fragmentului.
d) Care sunt indiciile că fragmentul a fost scris de un protestant? Folosiți citate.

3. Surse ale cuvântului Domnului

Citiți cu atenție indicațiile lui Thomas Cromwell adresate episcopilor care pregăteau o declarație asupra învățăturilor Bisericii anglicane (paginile 123, 126) și fragmentul din scrierile lui Sir Thomas More (pagina 126). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce încerca să obțină Cromwell adresându-li-se în felul acesta episcopilor?

b) Cromwell avea dreptate să prezinte acest punct de vedere ca fiind cel al regelui? Explicați.
c) Explicați diferențele dintre punctul de vedere al lui Cromwell și cel al lui Sir Thomas More asupra surselor pentru cuvântul Domnului.
c) Care sunt implicațiile acestor diferențe?

4. Pagina de titlu a *Marii Biblii*

Studiați cu atenție ilustrațiile de pe pagina de titlu a *Marii Biblii*, reproduse la paginile 124-125. Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Descrieți seria de întâmplări prezentate în ilustrații.
b) În ce fel a încercat artistul să îl flateze pe Henric al VIII-lea?
c) Comentați formularea din cel de al doilea paragraf al textului din centrul paginii, care spune: „Supravegheată și citită la porunca Înălțimii sale regele, de către reverendul părinte întru Domnul Cuthbert, episcop de Duresme și Nicholas, episcop de Rochester".
d) Ce indicii apar în ilustrație care să susțină afirmația că tipărirea *Marii Biblii* a marcat pasul făcut de Anglia spre protestantism?

CAPITOLUL 6

O Reformă henriciană?

Mulți istorici au folosit termenul de „Reformă henriciană" pentru a descrie evenimentele desfășurate în capitolele anterioare. Alții au preferat să evite o asemenea etichetare, pentru că au considerat că ea este purtătoarea unor premise majore, dintre care unele înșelătoare, dacă nu chiar neadevărate. Această divergență de opinii este importantă dar, din păcate, greu de rezolvat, dat fiind că disputa implică fapte și afirmații cu neputință de dovedit și într-un sens și în celălalt. De aceea, este necesar ca fiecare să hotărască pentru el însuși în ce măsură termenul este realist. Sarcina este dificilă, dar un rezultat al îndeplinirii ei va fi probabil o înțelegere mult mai exactă a naturii schimbărilor care au avut loc în domeniul religiei organizate în Anglia, în decursul celei de a doua jumătăți a domniei lui Henric al VIII-lea, ca și a cauzelor și consecințelor lor.

Unul dintre motivele pentru care o asemenea sintagmă este relativ greu de acceptat este sensul de coerență pe care ea îl conferă seriei de evenimente pe care le acoperă. Face parte din suspiciunea generală cu care sunt privite toate grupările și etichetările de fapte făcute de istorici la multă vreme după evenimentele în discuție, în special atunci când termenii inventați cuprind denumiri ca „apariție", „revoluție" sau „reformă". În studiul istoriei secolului al XVI-lea englez, de pildă, concepte ca „apariția micii nobilimi", „apariția capitalismului" și „revoluționarea guvernării" au fost inventate în secolul XX (ca și „Reforma henriciană"), provocând serioase dezacorduri între istorici, pe perioade îndelungate de timp. S-a considerat că este mult prea ușor pentru cercetătorul de bună credință să perceapă tipare logice existente exclusiv în mintea lui, apoi să acumuleze indicii care să susțină teoria deja formulată. Există voci care susțin același lucru și despre „Reforma henriciană".

Un alt motiv pentru care astfel de termeni stârnesc de obicei neîncrederea este acela că istoricii, care își organizează cercetările în jurul lor, separă unele evenimente de altele, împreună cu care ar trebui luate în considerare pentru a se ajunge la adevărata lor semnificație istorică. Folosirea unor concepte precum „Reforma henriciană" duce la studierea unor întâmplări, considerate ca intrând sub incidența lor, fără legătură cu altele, contemporane, împreună cu care ar fi putut contura un context în care ar putea fi mai ușor înțelese schimbările care au afectat, să zicem, religia. Împins până la concluzia sa logică, așa cum au făcut istoricii francezi, acest tip de raționament duce la o teorie a studiului istoriei care afirmă că o înțelegere reală nu poate fi obținută decât prin cercetarea tuturor aspectelor vieții la un moment dat și că orice investigație mai puțin cuprinzătoare este condamnată să sfârșească atât de departe de „realitatea" perioadei cercetate, încât va avea prea puțină valoare.

Cele două rețineri prezentate mai sus au un caracter „generic" (legat de folosirea unor astfel de termeni în orice situație). Alte argumente se leagă în mod specific de sintagma „Reforma henriciană". Cuvântul „reformă" a fost considerat problematic de mulți comentatori, îngrijorați de ideile asociate cu el în mintea celor mai mulți cititori. Prima dintre ele este cu protestantismul, rezultată din faptul că termenul „Reformă" este aproape întotdeauna utilizat în lucrări referitoare la prima parte a secolului al XVI-lea, însemnând înlocuirea catolicismului cu o formă de religie cu precepte și practici reformate. Dar nu toată lumea este de acord că aceasta s-a întâmplat (sau măcar a început să se întâmple) în Anglia în timpul domniei lui Henric al VIII-lea și s-au auzit temeri că simpla folosire a sintagmei „Reforma henriciană" va lăsa să se creadă tocmai acest lucru. A doua asociere este cu reforma care a avut loc pe parcursul domniilor copiilor lui Henric. S-a spus că, descriind evenimentele dintre 1533 și 1547 ca „Reforma henriciană", se impune premisa că ele au fost doar prima etapă a ceea ce este îndeobște denumit „Reforma engleză". Argumentul este că avem nevoie de dovezi și nu de presupuneri, așa cum s-a întâmplat de atâtea ori în istoriile politice scrise despre această perioadă. A treia asociere se face cu Reforma care se desfășura simultan în Germania, Elveția și țările scandinave, în cea mai

mare parte bazată pe învățăturile lui Martin Luther. S-a spus că folosirea termenului de „Reformă henriciană" va încuraja pe mulți să presupună că ceea ce se întâmpla în Anglia era o parte a unei mișcări mai largi, europene, împotriva puterilor papalității și a învățăturilor Bisericii conduse de papă. Pentru aceia care susțin că ceea ce s-a făcut sub autoritatea lui Henric al VIII-lea s-a asemănat numai întâmplător cu Reforma europeană și că ruptura Angliei de Roma și evenimentele legate de ea ar fi avut loc indiferent dacă Martin Luther nici nu ar fi trăit vreodată, această asociere de idei este extrem de înșelătoare.

Oricât de convingătoare ar putea părea aceste argumente generale, numai un mic număr de istorici de limbă engleză se vor împotrivi folosirii termenului de „Reformă henriciană", pe baza lor. Aceasta în mare parte ca rezultat al faptului că acest raționament este utilizat în general în afara tradiției acceptate a cercetării istorice din Anglia. Datorită pericolului falselor asocieri, poate că numărul acelora care ar putea pune la îndoială oportunitatea unei asemenea sintagme, dacă ea nu ar fi fost inventată, ar fi mai mare dar, cum ea a intrat deja în uzul general, opinia majorității va fi fără îndoială că este un concept ajutător, cu condiția ca aceia care îl folosesc să știe exact care este semnificația lui. Așadar, pentru cei mai mulți istorici, răspunsul inițial la întrebarea: „A existat o Reformă henriciană?" va fi: „Depinde cum definim termenul".

Succesul lui Dickens și al istoricilor revizioniști, care încearcă să impună studierea credințelor și practicilor populației în general, înseamnă că orice definiție a „Reformei henriciene" care nu include reforma „populară" va fi privită ca incompletă. Aici însă se oprește unitatea de opinie a celor care susțin teoria abordării „de sus în jos". Dickens și adepții săi ar putea afirma că domnia lui Henric al VIII-lea a fost martora unei suficiente răspândiri a protestantismului în Anglia, dată fiind slăbiciunea Bisericii Catolice, încât este de neconceput că ideile reformate vor mai putea fi eradicate, sau că protestantismul va eșua în încercarea de atragere a întregii populații într-un interval de o generație sau două. În consecință, ei vor spune că termenul descrie fidel ceea ce s-a întâmplat și că, din punctul lor de vedere, el rezistă la cele trei asocieri pe care alții le-au considerat pricină de îngrijorare. Nu există în teoria lor loc pentru îndoieli cu privire la amploarea schimbărilor petrecute în

convingerile oamenilor sau la faptul că mii de indivizi și-au modificat practicile religioase, pe cât a fost posibil fără a atrage asupra propriului cap persecuțiile, adaptându-le la noua credință. Își vor argumenta afirmațiile subliniind aparenta extindere a studiului Bibliei în rândul elitelor din întreaga țară și al tuturor celorlalte clase din orașele mai mari, ca și atrăgând atenția asupra presupusului declin în activitățile motivate de dorința de a câștiga în „merit" sau de a-și atrage bunăvoința vreunui sfânt (participând la pelerinaje sau lăsând prin testamente bani capelelor existente ori pentru înălțarea unora noi). În consecință, vor privi schimbările religioase petrecute între 1520 și 1547 (prima dintre cele două date arătând că schimbările începuseră de mult când Henric al VIII-lea și-a început Reforma „oficială") ca pe o parte integrantă a Reformei engleze, care a dus la abandonarea în întreaga țară a catolicismului, în favoarea protestantismului. Vor sublinia de asemenea că luteranismul a influențat în cea mai mare măsură pe majoritatea reformatorilor (de aici și legătura cu reforma continentală) și că importul constant de cărți și publicații din Germania a alimentat mișcarea în favoarea unei schimbări religioase. Dar argumentația nu se oprește aici. Dickens a declarat explicit că este în căutarea unei soluții de echilibru între abordările „de sus în jos" și „de jos în sus" și că nu dorește pur și simplu înlocuirea primeia cu cea de a doua. De aceea, activitățile guvernării centrale reprezintă o parte importantă a oricărei definiții date „Reformei henriciene" de către acest grup.

Istoricii revizioniști vor prefera probabil ca termenul să nu fie utilizat deloc, dat fiind că ei resping orice modalitate de definire acceptabilă suporterilor vechilor teorii ortodoxe. Ei vor afirma că încă nu s-a dovedit că a existat o reformă „populară" înainte de 1547 și că argumentele avansate nu fac altceva decât să arate existența câtorva zeci de luterani activi, cunoscuți după nume, și probabil a câtorva sute de adepți anonimi care pot fi deduși din scrierile rămase. Dar îl vor contrazice pe Dickens, care susține că ei nu au fost decât vârful aisbergului protestant. Ba vor afirma chiar că luteranii au format un grup minuscul, o minoritate oprimată și vulnerabilă în care Henric nu avea încredere, după cum nu aveau nici cea mai mare parte a ierarhiei bisericești și nici populația în general, și că ar fi dispărut fără urmă dacă

nu s-ar fi bucurat de o încurajare oficială și de protecție în timpul domniei lui Eduard al VI-lea. În plus, vor spune că reforma „oficială" întreprinsă de Henric al VIII-lea cu binecuvântarea Parlamentului a avut o semnificație minimă în istoria religioasă a timpului. Criteriul lor pentru această evaluare fiind efectul schimbărilor asupra credințelor și practicilor religioase ale oamenilor simpli, iar ei fiind convinși că pot demonstra că acesta a fost mic ca proporții și limitat ca întindere geografică. Vor accepta că au existat schimbări în câteva locuri – mai ales în orașele mari cu dioceze al căror episcop era reformist – dar vor susține că puținele dovezi pe care le avem arată că divorțul, ruptura cu Roma, supremația regală și desființarea mănăstirilor nu au avut practic nici un impact asupra religiei în rândurile populației, în timp ce directivele pe tema credințelor și practicilor emise după 1536 au fost ignorate aproape peste tot acolo unde se dorea schimbarea.

Adepții teoriei „de sus în jos", care până acum și-au concentrat atenția în principal asupra acțiunilor lui Henric al VIII-lea și a celor împreună cu care a guvernat, au acceptat în general fără proteste utilizarea sintagmei „Reforma henriciană". Pentru ei, schimbările provocate de legislația din 1535-1536 (ruptura cu Roma și supremația regală) au fost suficiente pentru a permite folosirea disputatului temen. Ei vor susține că aceste schimbări juridice, deși legate mai degrabă de politică decât de religie, au avut un asemenea efect asupra Bisericii engleze și au făcut atât de limpede parte dintr-un același proces, încât descrierea lor colectivă printr-o astfel de sintagmă, care indică evenimente de o mare importanță, este perfect justificată. Argumentația lor se bazează pe diminuarea dramatică a puterii și statutului Bisericii, ca rezultat al acțiunilor lui Henric al VIII-lea. Vor compara situația dinainte de 1530 cu cea de după 1536: diferența dintre o instituție independentă (un stat în stat, chiar dacă unul inferior puterii laice), cu propriul său sistem juridic și care datora supunerea ultimă unui potentat străin, față în față cu o organizație care nu mai reprezenta decât o ramură a statului, în activitățile căreia monarhul sau vreun împuternicit al lui putea interveni oricând. Vor atrage în mod special atenția asupra declinului prestigiului ierarhiei bisericești, în care episcopii și abații (conducătorii celor mai bogate așezăminte religioase) nu mai erau priviți ca având aceeași poziție

ca a egalilor lor mireni, și în care Biserica a pierdut majoritatea deținută în Camera Comunelor după desființarea mănăstirilor.

Astfel, chiar și adepții teoriei clasice, conform căreia Henric al VIII-lea a modificat structura de putere a Bisericii și echilibrul de forțe între cler și mireni reușind în același timp să se opună schimbării în domeniul preceptelor și practicilor religioase, pot fi într-o bună măsură susținuți. Aceia care afirmă că, pe lângă reforma politică pe care a condus-o, Henric al VIII-lea a inițiat și îndepărtarea doctrinară de catolicism, au argumente încă și mai convingătoare. Ei vor putea declara că „Reforma henriciană" a fost o reformă „de jur împrejur", chiar dacă inițiată exclusiv de la centru.

Au existat comentatori care au afirmat cu toată tăria că, în ultimii doi sau trei ani ai vieții sale, Henric a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a îndrepta Biserica engleză spre protestantism. Ei au avansat portretul unui monarh îmbătrânit, aflat sub influența tot mai puternică a soției sale, Catherine Parr, protestantă împătimită, chiar dacă nedeclarată, și a membrilor mai importanți ai suitei personale, adepți ai aceleiași religii. Comportamentul regelui a fost motivat și prin îngrijorarea crescândă că moartea sa avea să fie urmată de o revenire în forță a catolicismului, care va avea drept consecință anihilarea măsurilor prin care întărise Statul slăbind din puterea Bisericii, și revenirea la supunerea față de Roma. S-a spus și că aceste temeri l-au împins să încline balanța în favoarea protestantismului, pentru a se asigura că ele nu vor deveni realitate. Dar dovezile în favoarea acestor afirmații sunt destul de fragile. Există dovada negativă a ceea ce nu a făcut Henric. Nu a continuat definițiile doctrinare procatolice din 1543 (*Cartea regelui* și limitarea numărului acelora cărora li se îngăduia să citească Biblia în englezește) cu un atac concertat asupra reformatorilor, așa cum făcuse în 1539, după adoptarea *Actului celor șase articole*, când sute de londonezi fuseseră arestați pentru bănuiala de a fi eretici. Și nici nu a împiedicat-o pe Catherine Parr să facă în așa fel încât cei doi copii mai mici ai regelui (Eduard și Elisabeta) să primească o educație protestantă, și nu a obiectat atunci când Thomas Cranmer și-a adus înapoi soția din Germania.

Dacă aceste dovezi indirecte sunt neconvingătoare, trebuie spus că cele nici directe nu sunt mult mai persuasive. În 1544, Henric a

poruncit ca litania (parte a slujbei religioase obișnuite, în care preotul și enoriașii, pe rând, își înalță rugăciunile față de Dumnezeu, după o formulă prestabilită) să se rostească nu în latină, ci în engleză. Era un pas în direcția protestantă, cerând ca actele de credință să se facă într-o limbă pe care credinciosul o înțelege, pas urmat de încă unul o dată cu tipărirea traducerii în englezește a tuturor slujbelor, în 1545. Dar pentru că preoții nu erau obligați să o folosească, impactul ei a fost destul de limitat. Potențial mai semnificativă a fost sugestia, pe care Henric a făcut-o cu șase luni înainte de moarte, ca regii Franței și Angliei să renege împreună atât liturghia, cât și ceea ce mai rămăsese din autoritatea papală pe teritoriile lor. Propunerea de a abandona liturghia a fost considerată drept importantă de către istoricii care au susținut că Henric a făcut o cotitură târzie spre protestantism (puterile papei în Anglia erau deja ca și inexistente la vremea aceea), pentru că eforturile lui anterioare de a menține centralizarea serviciului în viața spirituală a Bisericii deveniseră simbolice pentru conservatorismul său în materie de doctrină. Din păcate pentru aceia care ar dori să acorde o mai mare semnificație acestui incident, se pare că sugestia, despre care se spune că ar fi fost făcută ambasadorului francez, nu a fost mai mult decât una dintre „ideile aiuristice" ale lui Henric (din care au fost multe), și nu rezultatul vreunei schimbări de direcție atent gândite.

O a doua modalitate în care Henric își manifestse atașamentul față de preceptele și practicile catolice a constituit-o sprijinul lui pentru conceptul tradițional de purgatoriu și modalitățile de scurtare a timpului petrecut în el. De aceea, intențiile lui evidente de a distruge capelele de pomenire și de a-i elimina pe preoții care slujeau în ale (vezi pagina 137), al căror scop principal erau rugăciunile pentru sufletele morților, au fost în mod natural considerate de contemporani ca slăbirea sprijinului oficial față de religia care le dăduse naștere. Se pare însă că acesta a fost doar un efect pur întâmplător. Nu încape îndoială că motivele pentru care Henric dorea să dezafecteze capelele țineau mai degrabă de lăcomie decât de teologie și că (la fel ca și în cazul desființării mănăstirilor), ar fi o greșeală să acordăm prea multă importanță unei acțiuni care nu a reprezentat decât efectul dorinței Coroanei de a mai acumula ceva avere.

Același avertisment poate fi luat în calcul și referitor la eclipsa în care a intrat facțiunea catolică la curte în ultimele luni de viață ale lui Henric, când cei doi lideri ai grupului au căzut în dizgrație. Se pare că lui Stephen Gardiner i s-a poruncit să rămână la reședința sa din episcopia de Winchester pentru că a obiectat la propunerea regelui de a face un schimb între domeniile Coroanei și cele aparținând Winchester-ului. Aceste schimburi, rareori în avantajul evident al Coroanei, deveniseră obișnuite în deceniul anterior, și constituiau modalitatea în care Henric punea mâna pe părți din averea Coroanei pe care nu le putea căpăta într-un mod mai direct. Gardiner a ieșit în evidență prin curajul (sau prostia) de a încerca să ridice obstacole în calea regelui. Ducele de Norfolk își aștepta execuția în Turnul Londrei în momentul morții lui Henric nu pentru că ar fi fost unul dintre opozanții de seamă ai trecerii către protestantism, ci pentru că era tatăl contelui de Surrey, ale cărui declarații arogante privitoare la descendența sa directă din regii Angliei medievale îi aduseseră acuzația de înaltă trădare și apoi decapitarea. Afirmația că aceste evenimente ar fi legate între ele și că ele dovedesc că Henric pregătea terenul pentru o acceptare publică a religiei protestante pare să fie nefondată. Desigur, dovezile nu sunt hotărâtoare nici într-un sens, nici în altul, dar, una peste alta, apare ca mai probabil ca intențiile regelui după 1543 să fi fost aceleași cu cele din anii anteriori. A încercat să își păstreze loialitatea atât a acelora care nu doreau să vadă petrecându-se nici o schimbare în preceptele și practicile Bisericii, cât și a celor care ar fi vrut să vadă o apropiere de protestantism. Strategia sa a fost aceea de a favoriza fiecare facțiune pe rând, în așa fel încât membrii ei să poată spera că vor obține victoria finală.

Așadar, care este concluzia, a existat sau nu o Reformă henriciană? Este limpede că orice fel de răspuns va trebui prefațat de o definire exactă a termenului. Chiar și după aceea, aparent nu va exista un răspuns categoric, pentru că au rămas încă prea multe dezacorduri nerezolvate. De aceea, va fi necesară folosirea calificativelor precum „probabil" sau „posibil". Aceasta nu pentru că lucrurile trebuie să rămână încâlcite, ci pentru a înțelege că sarcina istoricului este de a-și recunoaște uneori limitele (datorate naturii și extinderii informațiilor disponibile și cercetărilor făcute), nu numai de a emite teorii incontestabile. Pentru

multă lume – ca și pentru mine însumi –, una dintre veșnicele atracții ale acestei științe este tocmai faptul că prea puțin a rămas încrustat pe tablete de piatră și că există întotdeauna posibilitatea ca noi lucruri să iasă la iveală, împreună cu necesitatea de a ne modifica punctul de vedere în conformitate cu ele. Pentru aceia care tânjesc după certitudini (sau măcar după ceva asemănător), Istoria va fi un subiect de studiu ingrat. Dar pentru cei cărora le face plăcere să combine cunoașterea practică a oamenilor și evenimentelor cu gândirea creatoare pe baza conceptelor și a ideilor, Henric al VIII-lea poate fi mort și îngropat, dar controversa stârnită de el va supraviețui la nesfârșit.

Să reflectăm asupra temei *„Henric al VIII-lea și Reforma în Anglia"*

Probabil că veți scoate din acest capitol final doar atât cât puneți în el. O lectură rapidă vă va oferi nu mai mult decât înțelegerea faptului că nu există răspunsuri simple. Va fi nevoie de o a doua lectură, mai lentă și mai atentă, dacă doriți să câștigați ceva de pe urma lui.

Pe parcursul celei de a doua lecturi, opriți-vă la sfârșitul fiecăruia dintre cele 14 paragrafe și notați-vă ideea principală, într-o singură frază. După ce terminați de scris cele 14 fraze, citiți-le atent, pentru a vă asigura că înțelegeți care grup de istorici i) vor sprijini și ii) nu vor sprijini folosirea termenului de „Reformă henriciană" și de ce. Aceasta este informația practică pe care va trebui să o obțineți din capitolul de față.

Odată această etapă încheiată, veți putea începe activitatea mult mai dificilă, dar esențială, de a identifica problemele și de a vă forma un punct de vedere asupra lor. Folosindu-vă de rezumat, faceți o listă de chestiuni asupra cărora istoricii au fost până acum în dezacord. Acestea ar trebui să intre într-una din trei categorii, cu titlurile de: „natura studiului istoric", „natura Reformei engleze" și „diferite interpretări ale celor întâmplate în timpul domniei lui Henric al VIII-lea". Este posibil ca asupra unora dintre puncte să vă fi făcut deja o părere proprie. Pe altele poate nici nu le-ați luat în considerare până acum. Acesta este momentul pentru a le cântăriți pe fiecare și, în măsura în care puteți, să ajungeți la

o concluzie *provizorie*. Să nu vă surprindă dacă multe dintre verdicte vor fi „indecise". Nici nu vă puteți aștepta să puteți emite o opinie clară asupra fiecăruia dintre ele. De exemplu, în unele cazuri nici nu vi s-a furnizat în totalitate informația necesară pentru a o face. Ceea ce este important este ca, în cazul subiectelor asupra cărora hotărâți să rămâneți nehotărâți, să puteți contura avantajele și dezavantajele fiecărui punct de vedere și să explicați de ce lăsați dezbaterea deschisă. Nu uitați că indecizia argumentată este de preferat (în mod special de examinatori) certitudinilor nefondate. Un „nu știu" atent explicitat este adesea un semn de forță, nu de slăbiciune.

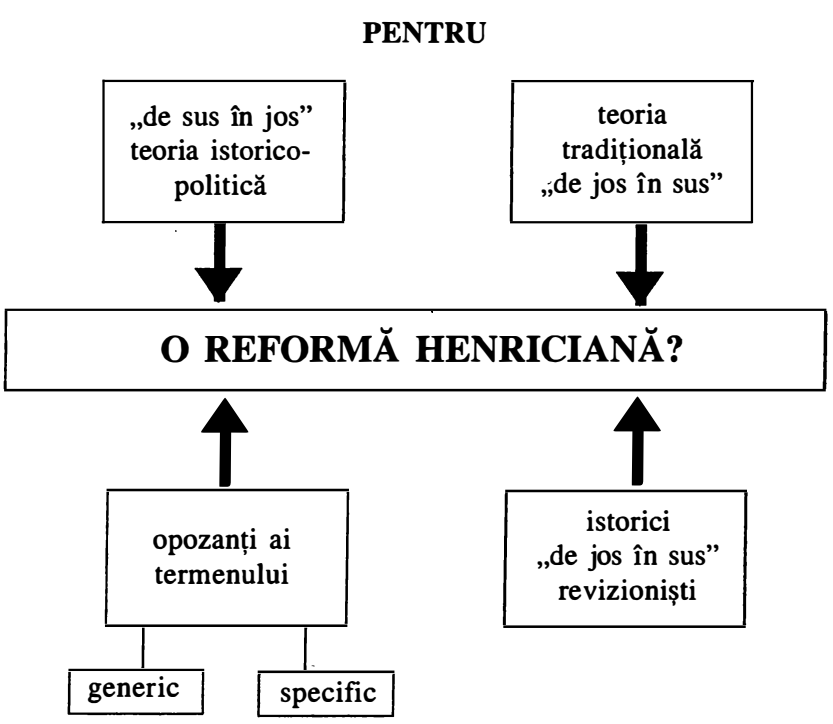

Rezumat – O Reformă henriciană?

Să sperăm că acum beneficiați de tot ceea ce a încercat să vă ofere cartea de față. Dar, înainte de a considera munca încheiată, mai aveți de îndeplinit o misiune. Trebuie să legați ceea ce ați învățat din lucrarea aceasta cu aspectele generale pe care le-ați studiat în legătură cu Henric al VIII-lea și domnia lui. Dacă ați urmat sfatul de la sfârșitul capitolului 1, veți putea acum să trageți propriile concluzii despre personalitatea și caracterul lui Henric al VIII-lea. Dacă ați urmat indicațiile din secțiunile „Să luăm notițe..." de la finele capitolelor 2-5, ar trebui să puteți face același lucru și cu obiectivele și metodele lui Henric, ca și cu întrebarea cât i-a ținut sub control și cât a fost controlat de miniștrii săi. Odată rezolvate toate acestea, veți fi în măsură, înarmați cu informațiile practice și cu cunoștințele ideatice puse la dispoziție, să abordați orice întrebare va dori să vă adreseze examinatorul. Și, în cele din urmă, chiar dacă acum nu sunteți de acord cu această ordine de priorități, vă veți dezvolta o serie de tipare logice pe care le veți găsi utile în viața de mai târziu.

Tabel cronologic

1491	28 iunie, se naște Henric al VIII-lea la Greenwich Palace.
1501	Arthur se căsătorește cu Caterina de Aragon.
1502	Arthur moare.
1509	21 aprilie, moare Henric al VII-lea. 11 iunie, căsătoria lui Henric al VIII-lea cu Caterina de Aragon.
1516	Februarie, se naște Mary (singurul copil supraviețuitor al Caterinei de Aragon). Va domni ca Mary I din 1553 până în 1558.
1527	Anul probabil în care Henric al VIII-lea ia hotărârea de a cere anularea căsătoriei cu Caterina de Aragon. Henric al VIII-lea semnează o alianță ofensivă cu Francisc I al Franței împotriva lui Carol al V-lea. Roma invadată de trupele răzvrătite ale lui Carol al V-lea. Papa Clement al VII-lea practic prizonierul împăratului.
1528	Henric al VIII-lea intră, împreună cu Francisc I și Clement al VII-lea, într-o alianță împotriva lui Carol al V-lea. Înfrângerea armatei franceze îi lasă lui Carol al V-lea controlul asupra Italiei.
1529	Tribunalul de împuterniciți papali prezidat de cardinalii Campeggio și Wolsey nu reușește să dea un verdict. Cazul revocat de Roma. Căderea lui Wolsey. Ducii de Norfolk și Suffolk și contele de Wiltshire devin consilierii regelui. Prima dintre cele 7 sesiuni ale Parlamentului Reformei. Ultima a fost în 1536.
1530	Campania de câștigare a sprijinului universităților europene pentru cauza teologică a lui Henric al VIII-lea, în favoarea anulării căsătoriei.

Thomas Cromwell intră în Consiliul regelui, devine tot mai influent cu fiecare lună, fără a deveni prim ministru necontestat până în 1536.
Este compilată *collectanea satis copiosa*, cuprinzând probe împotriva puterii papale.

1531 Sinodul acceptă ca Henric al VIII-lea să devină „Șef al Bisericii din Anglia și Țara Galilor, atât cât o îngăduie cuvântul lui Dumnezeu".

1532 Plângerea împotriva Ordinarilor întocmită de Camera Comunelor, care va duce la acceptarea *Actului de Supunere* a clerului de către Sinod.
Cranmer ales arhiepiscop de Canterbury.
Actul de restrângere a anatelor, care pune capăt tuturor datoriilor înalților prelați nou numiți față de Papă, cu excepția a 5 procente. Actul nu intră în vigoare decât în 1533.

1533 25 ianuarie, Henric și Anne Boleyn se căsătoresc în secret.
Martie, actul de restrângere a apelurilor.
Aprilie, căsătoria lui Henric cu Caterina de Aragon anulată de Cranmer.
Mai, Elizabeth Barton arestată (executată în aprilie 1534).
31 mai, Anne Boleyn încoronată regină.
7 septembrie se naște Elisabeta. Va domni ca Elisabeta I (1558-1603).

1534 Clement al VII-lea hotărăște că mariajul dintre Henric al VIII-lea și Caterina de Aragon a fost valid.
Actul de supremație.
Actul primelor roade și al zecimilor, care asigură regelui venituri din impozite impuse clerului.
Actul trădării, prin care până și remarcile făcute „cu răutate" la adresa regelui sunt pedepsite cu moartea.
Thomas Cromwell numit viceregent peste domeniul spiritualului, ceea ce îi dă puterea de control asupra Bisericii.

1535 Inspecțiile la mănăstiri și *Valor Ecclesiasticus.*

Aprilie, este executat John Fisher.
Mai, este executat Sir Thomas More.

1536 Desființarea mânăstirilor mici.
Sunt publicate *Cele Zece articole*, ceea ce indică o „alunecare" spre protestantism.
Cromwell emite primul set de instrucțiuni.
7 ianuarie, moare Caterina de Aragon.
19 mai, este executată Anne Boleyn.
Octombrie, începe *Pelerinajul grației divine*.

1537 Este publicată *Cartea episcopilor*.

1538 Se tipărește prima versiune cu aprobare oficială a Bibliei în limba engleză.
Cromwell emite al doilea set de instrucțiuni generale, care să descurajeze „superstițiile" catolice.

1538-1540 Desființarea mânăstirilor mari

1539 *Actul celor șase articole*, de reafirmare a celor mai multe dintre preceptele catolice.

1540 10 iunie, este arestat Thomas Cromwell.
28 iulie, este executat Thomas Cromwell.

1543 Este publicată *Cartea regelui*. Aceasta a fost adeseori folosită ca dovadă a sprijinului acordat de Henric al VIII-lea catolicismului în această etapă a vieții.

1547 28 ianuarie, moare Henric. Domnia lui a durat 37 de ani și 8 luni.

Lecturi suplimentare

1. Reforma în Anglia

Cei care doresc să studieze istoria Reformei în Anglia pot începe cu citirea capitolelor 5 și 6 din

> **Rosemary O'Day,** *The Debate on The English Reformation* (Methuen, 1986)

Această lectură vă va oferi o orientare istoriografică corectă în contextul epocii și posibilitatea de a parcurge cu mai mult discernământ lista de titluri care urmează. Numai atunci va fi posibil să obțineți maximum de profit din consultarea lucrării de referință în domeniu:

> **A.G. Dickens,** *The English Reformation* (Batsford, 1964 – ed. 2, 1989)

Este foarte important să consultați ediția a doua, întrucât aceasta conține schimbări numeroase și importante față de prima ediție. Cartea este un *sine qua non* pentru orice student la istorie.
Interpretările oferite de istoricii revizioniști sunt mai accesibile în cuprinsul lucrării editate de Christopher Haig:

> **C. Haig,** ed., *The English Reformation Revised* (Cambridge, 1987)

2. Reforma henriciană

Cei care doresc să aprofundeze interpretarea „de sus în jos", în aceeași măsură în care au studiat interpretarea de „jos în sus" promovată de Dickens și istoricii revizioniști, pot face acest lucru prin intermediul câtorva lucrări biografice. Punctul de plecare îl poate constitui lucrarea:

> **J.J. Scarisbrick,** *Henry VIII* (Methuen, 1968)

Cartea conține un index foarte amănunțit care facilitează consultarea. Interesul lui Scarisbrick, concentrat pe aspectele teologice ale divorțului, îl determină să consacre mai mult spațiu acestor probleme decât semnificației istorice propriu-zise a cazului, dar, indiferent de posibilele obiecții, analiza temei religioase este demnă de tot interesul.
Lectura studiilor biografice dedicate altor personalități din epocă este importantă dacă vrem să avem o privire de ansamblu asupra evenimentelor. Întrucât Thomas Cranmer a fost implicat în tot ceea ce înseamnă Reformă henriciană, este indicat să lecturați o biografie consacrată acestuia. Cea mai bună lucrare este:

Jasper Ridley, *Thomas Cranmer* (OUP, 1962)

La fel de utilă pentru cunoașterea perioadei până la 1535 este cartea considerată printre cele mai bune biografii ale lui Thomas More:

R. Marius, *Thomas More* (Dent, 1984)

Principalul impediment în consultarea acestei cărți îl reprezintă dimensiunile ei impresionante. Este de aceea indicat să stabiliți de la bun început care anume aspecte din viața celebrului personaj vă interesează cu deosebire.
Desființarea mănăstirilor este, de asemenea, un subiect interesant, căruia i s-au consacrat o serie de studii extrem de pertinente. Lucrarea cea mai utilă, scurtă și exactă (mare parte din ea conținând documente din epocă) este:

Joyce Youings, *The Dissolution of The Monasteries* (Allen and Unwin, 1971)

Index

Actul celor şase articole 143
Actul de restrângere a anatelor 163
Actul de restrângere a apelurilor 163
Actul de supremaţie 59, 77, 139, 163
Actul trădării 163
Anticlericism 119, 148
Aragon, Caterina de 3, 11, 12, 14, 16, 19, 20, 22, 26-28, 33, 37, 41, 43, 45, 47, 56, 69, 75, 92
Arthur, prinţ de Wales 34, 162
bănuţul lui Petru 61
Barton, Elizabeth (Sfânta Fecioară din Kent) 65, 69, 163
Boleyn, Anne 10, 11, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 29, 30, 43, 52, 56, 57, 64, 65, 74, 123, 127, 133, 138, 140
Campeggio, cardinalul 17, 18, 30, 33, 34, 162
Carol al V-lea 17, 25, 26, 28, 32, 34, 37, 134, 135, 139, 162
Cartea episcopilor 137
Cartea regelui 131, 155
Cele zece articole 130, 131
Chapuys, Eustace 37
Collectanea satis copiosa 163
confrerii 121
Cranmer, Thomas 10, 24, 25, 53, 57, 127, 133-138, 141, 147, 156, 163
Cromwell, Thomas 10, 21, 23, 44, 45, 49, 52-54, 56, 58-60, 64, 65, 68, 71, 72, 74, 81, 82, 84-91, 95-102, 106, 111, 112, 127-133, 137, 138, 140, 145, 147, 149, 163
Deuteronomul 16
Dickens, A.G. 4-8, 92, 152, 153
Elton, G.R. 44, 45, 52, 53, 92
Fish, Simon 114, 148
Fisher, John 16, 68-71, 120, 163
Haigh, C. 119
Hall, Edward 14, 36, 42, 46, 77, 120
Hunne, Richard 114, 119
Layton, Richard 82
Legh, Thomas 82
Leviticul 13, 15, 16, 21, 42
lollarzi 115, 116
Mary, sora lui Henric al VIII-lea 15
More, sir Thomas 10, 68, 70, 71, 77, 78, 118, 121, 130, 135, 136, 149, 163
Parr, Catherine 155
Richmond, duce de 12
Scarisbrick, J.J. 11, 92, 138
St. German, Cristopher 53
Suffolk, duce de 15, 21, 44, 162
Supplication for the Beggars 114, 148
Supunerea clerului 50, 76
Tyndale, William 117, 130, 132, 148, 149
Valor ecclesiasticus 81-83, 90, 96, 97, 163
Warham, William, arhiepiscop de Canterbury 24, 49, 134
Wolsey, Thomas 10, 13-15, 17-22, 24, 34, 37, 40, 43, 45, 47, 60, 63, 70, 72, 74, 80, 81, 117, 162

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

Acest al doilea volum din cele dedicate domniei regelui Angliei Henric al VIII-lea cuprinde istoria politică a perioadei 1509-1547. Este analizată în acest context acțiunea de desprindere a Bisericii engleze de sub supremația Sfântului Scaun, promovată de Henric al VIII-lea. Autorul înfățișează cauzele acestei ample acțiuni politice și religioase, încercând să reliefeze principalele ei caracteristici din analiza interpretărilor oferite de cele mai importante direcții ale istoriografiei britanice. Prezentarea diverselor puncte de vedere este menită a-l conduce pe cititor la concluzia că, în istorie, nu există judecăți definitive.

ISBN 973-684-393-9

9 789736 843938